

Badische Landesbibliothek Karlsruhe

Digitale Sammlung der Badischen Landesbibliothek Karlsruhe

**De Nieuwe En Naauwkeurige Neederlandse Hovenier,
Onderwyzende hoe hier te Lande, onder dit Climaat een
Thuin, met zyn Parken, Paaden, Glintingen en Heiningen
wel zal aangeleid, en hoe de Boomen aan ...**

Te Leyden, 1735

Oeffening en regte behandeling aangaande het bebouwen der
moes-tuynen

[urn:nbn:de:bsz:31-139361](https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:bsz:31-139361)

AKING
NGERAK
berade i
NEDERLANDSCH. HO
Land, wie de Oor
Glozingen en Heren
niet gepant, ge
et op wat wyte n
niet-voegbaar ma
n. Ook de regte en
maken, was hier n
n heren, was z
men van Rome en de
ven, als die de
wonen heren wou
de Soorten van
de yden en koper
gelder en zilver
Abricou van de
Huisen, de
van de Wilt
Registe van
eiker in een
wen tot en
vlandische H
chouding van
nende de Ag
kan behooren, i
te kunnen heb
word ook be
voor de Ge
Tweede Deel, v
nier.

O E F F E N I N G
EN REGTE BEHANDELING
Aangaande het *BEBOUWEN* der
MOES-TUYNEN,
Onderwijzende de Regte *Culture* van alle de
MOES-PLANTEN

Welke tot de KEUKEN behooren;

Als meede om zommige derselve in een VROEGER TIJD te
konnen hebben, als die Jaarlijks na ouder gewoonte.

*Hier by werd ook beschreeven hoe verre zommige derselve dienstig zijn
voor de GEZONDHEID.*

Uitgegeven tot een Tweede Vervolg, of Tweede Deel van de
NIEUWE en NAAUKEURIGE NEEDELANDSE HOVENIER.

*Den Tweeden Druk, vermeerderd met een Nieuw Register,
van alderhande soorten van Zaad-bloemen.*

TE LEYDEN,
By JOH. ARNOLD. LANGERAK, MDCCLXXI.

O E F F E N T L I C H
IN RECHT BEHANDLUNG
M O E S T U N G E N
M O E S T A N T E N

Are Pot

A^o 1555

BY JOHN ARNOLD LANGER, PRINTER

HEEREN EN LIEFHEBBERS

V A N

HOOVEN EN TUYNEN.

WY hebben by het Uitgeeven van den NIEUWEN en NAAUVVKEURIGEN NEDERLANDSE HOVENIER (in den Jaare 1713. voor de Eerstemaal by ons Gedrukt en nu voor de vierde maal is herdrukt en in het Ligtgegeeven) beloofd gehad dat wy daar een Tweede Deel op souden laten volgen, het welk handelen soude van de regte Culture en Behandeling der MOES-TUYNEN: Maar dewyl ik op Addres van seker Heer my selven vervoegd had by een voornaam Tuynier der *Moes-hoven*, met die hoop en verwagting dat dezelve my de regte weetenschap en kennis die hy daar van had soude deel-

Deel

* 2

ag-

V O O R R E E D E N .

agtig maaken ; soo is het dat den selve in tegendeel mijn verfoek geheel affloeg ; feggende , fijn Konft en Kennis die hy daar van hadde voor zig felven alleen te willen behouden. Hier op heb ik egter niet ftill gezeeten ; maar hebbe getragt by andere en voornaame *Moestuyniers* mijn oogmerk te kunnen bereiken ; dog ik bevond de meeste alzo weigerig als deefe Eerfte ; andere wederom die feiden geen Tijd te hebben om zig daar toe te kunnen fetten ; en wederom zulke die geen Schrijftijl hadden , of ook om iets te Dictceeren of op te geeven ; 't geen de reeden is dat ik mijn Beloften soo præcies niet hebbe kunnen voldoen ; maar naa veel Vraagen en Onderfoek ben ik egter te regt geraakt en wel by zoo Een die voor niemand in de voorfz. Weetenfchap behoefd te wijken ; wy kunnen UE: verfeekeren (fchoon deffelfs Naam hier op het Voorhoofd

DEN.

VOORREEDEN.

hoofd verſweegen werd) dat alle Lief-hebbers daar geruſt op kunnen Zeyl gaan.

Ons oogmerk is nooit geweest om het zelve tot dienſt van zoodaanige Menſſen die men *Warmoeſiers* noemd in het Ligt te geeven (ſchoon wy vaſt ſtellen dat het van zommige onder hun meede zal gezogt en gekogt werden) maar alleen tot dienſt van alle Lief-hebbers van *Hoven* en *Twynen*, op dat dezelve nu volkoomen aanleyding zouden hebben om in haar *Hof* of *Twyn* tot vermaak de een of andere *Moesplanten* te kunnen aankweeken, 't zy van *Meloenen* of andere aangenaame *Aardvrugten*; en wel zoo, dat men zommige Aangenaame en Smaakelijke in een vroeger Tijd ſal kunnen hebben, als men die by de *Warmoeſiers* na den Tijd van het Jaar ordinaar gewoon is te krijgen: 'T welk wy verbeelden by veele Lief-hebbers niet onangenaam te ſullen zijn; als meede dat

V O O R R E E D E N .

wy deeze Behandeling zodaanig geschikt en gerigt hebben , dat 'er met een gezegt werd hoe dat zommige Moesplanten in de Medicynen of voor de Gesondhejd dienstig zyn , en te nutte te koomen. Wy willen niet twyffelen of wy zullen veele Lief-hebbers met het Uitgeeven van dit Tractaat veel dienst doen en genoeg geven ; aan welke alle het zelve werd met veel Eerbiedighejd Opedraagen en Toe-geeigend door haar gehoorfaamen Dienaar.

J. A. L.

NB. Dewyl wy sonder eenig Geld te moeten spendeeren de regte kennis van deese Culture niet hebben konnen magtig werden ; soo is de regte Prijs waar voor dit Tractaat verkogt werd 14 stuij. ingenaaid , daar het anders naa het getal der Blaaden maar 12 stuij. soude moeten geweest hebben , 't geen de Lief-hebbers om 2 stuij. dat het in Prijs verschild niet naalaaten sullen het selve egter te Kooopen. te meer om dat wy by dese Twede verbeeterde druk hebben by gevoeght een wydlopijgh Register van alderhande Zaadbloemen. &c.

Wy hebben door de hulp van eenige Heeren en regte Kenners ons selven bereid en gereed gemaake om weinijg Tijd naa deesen in 't Ligt te geveven , een Curieus Tractaat , 't geen sal handelen van de regte Behandeling en Culture der ORANGE en LIMOEN-BOOMEN. &c.

INHOUD

DE
HOOFD-DEELEN.

- I. Hoofd-stuk. *Handeld van alles dat in een tamelijke groote Moestuin behoord te weesen, om deselve volkoomen en wel voorsien te maaken; mits-gaders de nuttigheid en vrugt van haar gewassen.*
- II. Hoofd-Stuk. *Wijfd alles aan wat men uit een goede Moestuin kan hebben in ijder Maand van het Jaar: als ook van het geen dat men in ijder van die Maanden behoord te doen.*
- III. Hoofd-Stuk. *Verklaard hoe men met gewisheid leerd te Oordeelen of in de Moestuin niets ontbreekt van het geene deselve behoord te hebben.*
- IV. Hoofd-Stuk. *Onderwijst wat soort van Aarde, en welke behouwing tot ijder Vrugt en Plante bekwaamsy.*
- V. Hoofd-stuk. *Onderwijst hoe langen Tijd ijder Moes-plant met nut sijne plaats in de Moes-Tuin kan behouden; en welke de geene sijn die men moet opsluiten, om 'er des Winters dienst van te hebben; welke men kan winnen niet teegenstaande het Vriesend weer; en Eindelijk hoe lange men ijder soort van Zaad kan bewaaren sonder kragteloos te werden.*
- VI. Hoofd-Stuk. *Zynde een wydloopigh Register van veeler hande soorten van Bloemzaaden dewelke wy geoordeelt hebben, niet onnut te weezen om den Queeker eenigh voordeel en plesier aan te doen van deselven hier by te voegen.*

Be-

BEKENDMAAKING

Als dat by my J. ARN: LANGERAK nu meede is herdrukt,
en meer als een derde Part vermeerdert.

Nieuw Register van alle Soorten van Peeren en Appelen; Met aanwijfing op welke tijd dat yder in hun Soort volkoomen en te regt Ryp fijn. Als meede een Register van alle Soorten van Wyngaarden of Druiven, Perfikken, Abricosen, Pruimen, Kerffen, Kruisbeyen, Aalbessen, Mispelen, Haafenootten, &c. Verfcheide Soorten van Boomgewaffen; mitsgaders van de Wilde Plantagie, om heyningen te maaken als ook een Register van veelderhande foorten van Bloemboomen &c. Het welke in onse Taale nooit op deefe wijze en ordre is gefien. Uitgegeeven tot een Byvoegfel agter de Nieuwe en Naaukeurige Nederlandfe Hovenier.

EN, is by den felven voor de vierdemaal gedrukt, de Nieuwe en Naaukeurige NEDERLANDSE HOVENIER, onderwijfende hoe hier te Lande, onder dit Climaat een Tuin, met fijn Parken, Paaden, Glintingen en Heyningen wel fal aangeleid, en de Boomen aan defe moeten geplant, gefnoeid, aangebonden en onderhouden werden, en op wat wijze men onvrugtbaare Boomen, 't fy Korrel- of Steen-vrugten vrugtbaar maaken, en nu wel draagfaam, alfoo bewaaren kan. Ook de regte en feekere manier, om haar Siektens en Ongemakken, waar door fe anders in 't geheel of ten deelen ligt vervallen, jaa fterven, voor te geneefen; als mede een Beschrijving van alle foort van Rijpen en Ongedierten die de Vrugten der Bloemen bederven, alles door de Reeden en de Ondervindingen van meer als vijftig jaaren herwaarts bevestigt.

OEFFE-

O E F F E N I N G,
 EN REGTE BEHANDELING
 DER
 MOES-TUYNEN.
 INLE Y D I N G.

DAAR schijnd niets minder onbekend te
 wezen, als al het geene het Bebouwen
 van Moes-tuynen aangaat; het zelve
 is in het algemeen, in alle eeuwen, en
 byna in alle lugtstreeken van de weereld
 geoeffend geweest; de zorgvuldigheyd
 van de Moeskruyden en Peulvrugten, welke de Natuur
 onder een gemengd heeft in het midden van de Velden,
 en die de eerste Menssen voor hun eenigste onderhoud
 hadden gebruykt, in byzondere plaatsen te vermenig-
 vuldigen; deze zorgvuldigheyd, (zegge ik) heeft ge-
 maakt, en blijft nog maaken een geduurige Bezigheyt
 van een groot getal van allerleye Lieden. Waarlijk hoe
 vele zien wy niet, die moede en verdrietig geworden, van
 de moeylijkheyd van den Oorlog en der openbare Ampten,

A het

het zy in de ledigheyt der Steden of van het Hof, zyn te raade geworden, van op het Land te vertrecken om (gelijk als het spreekwoord zegt) Kool te planten; hoe veel andere zyn'er niet, die het hen een wyfstekende geneugte maaken, van Saladen en Moeskruyden, yt hunne Tuinen te doen Eeten, en stoutelyken beweeren dat ze veel beter zyn, dan die der markten en gewoonlyke Tuinheden of Warmoeziers; en overzulx, dewyl het waar is dat men door alle tijden heen, Moestunen heeft gemaakt, hebbe ik geen rede van te vreezen, dat het belaglyk of onnut schijnt daar van een byzondere verhandeling te maaken.

Ik wil niet betwisten, dat 'er by na, zo dra als 'er Menschen op aarde geeweest zyn, men eeniger wyze Moeshoven heeft gehad, en dat in vervolg van tijd, de naauwkeurigheid daar van zeer veel is vermeerderd: Ik zal my ook wel wagten te beweeren, dat het alleen in onze dagen is datmen Saladen en Wortelen zaaid; datmen Koolen en Artichokken plant, en dat men Komkommers en Meloenen aankweekt. Ik weet mede zeer wel, dat de wetenschap van alle soorten van Planten onze Vaderen is bekend geweest, en dat zelfs de meeste Boeren en van het gemeene Volk der Steeden, daar van eenige kennisse hebben; ja zelfs bekenne ik ter goeder trouwe, dat het geene ik van de Moeskruyden weet, my door de menigvuldige zamen-
spra-

spraken die ik daar over met bedrevene Mensschen hebbe gehad, is toegekomen; maar ik moet'er mede byvoegen, dat aangezien tot een Moestuyn in het algemeen het bebouwen van een groot getal verscheyde soorten van Planten behoord; zo en is'er byna geen Tuynier die niet getragt heeft om daar van een algemeene kennisse te hebben, en zulx te onderstaan; gemeenlijk is het gebeurd, dat den een zig in het byzonder in een gedeelte daar van heeft geoeffend, en de overige verzuymd; een ander heeft zijn werk gemaakt van het geen by zijn Gebuur niet was in agt genoomen, en het is hem geluke, terwijl hy van zijne kant naliet, dat van zijn Gebuur met een gewenste wytkomst wierd gedaan; de verscheydenheit der Mensselijke begeertens, en boven al de verscheydenheit der Trappen van de goede deugd der Aardgronden en der Lugtstreeken, zijn de waare oorzaken geweest van deze verscheydenheit der be-yveringen, ten opzichte van het bebouwen der Moesplanten.

Aangezien het zonder twiifel noodig is dat imants Tuynier of Hovenier, zig evenmatig wel kwijt van al de deelen van de Moestuyn, zodanig dat hy alleen alles verzorgen kan dat een goede Moestuyn behoord voort te brengen, zonder dat hem in het minste iet ontbreekt, van het geen waar aan het meest gelegen is; en wijders dat het raadzaam is, dat deze persoon naaukeurig weete, wat hy al de Maanden van het Jaar be-

hoorde van zijnen Tuynier te verwagten, en daar nevens ter zelver tijd kenne, welk het byzonder werk van yder Jaargetijde is, zo hebbe ik my bencestigd van hier in niets te vergeeten van het geen den een en den ander behoorden te weeten; d'een om zig van zijnen pligt wel knijgende, genoeg te geeven; en d'ander om voldaan te wezen wanneer hy waarlijk reden heeft, om zulx te zijn; dit is het geene (om te antwoorden aan die my mogten of wilden vraagen) wat het nieuws is dat ik meen te zeggen over een Stoffe, welke ik zelfs tragte zo bekend te wezen.

Het eerste dat ik zeggen zal, is, dat ik hier niet schrijve voor de Tuyniers die zulx van beroep en daar in bedreven zijn, maar dat ik het doe, zo voor de geenen die het willen worden, als alle Liefhebbers die naaukeurig op het Tuynieren gezet zijn. Ik weet zekerlijk dat'er veele zijn, die deze wetenschap (waar van het beleyd hun onbekend is) hunne nieuwsgierigheid niet onwaardig agten, en die zelfs overtuygd zijn, datze hen zo wel vermaak als nuttigheit kan geeven; ik weete daar en boven nog dat ik'er my toe begeven hebbe, om daar van eenig ligt te krijgen, en dat het over zulx het hun zoet zal vallen, sonder de moeite van studeeren (als ik gedaan hebbe) daar mede hun voordeel te doen; en hier eene naaukeurige en trouwe versameling te vinden van alles wat dese stoffe aangaat.

In de tweede plaats zal ik antwoorden, dat mijn voornemen is de lange wegen te verkorten voor de jonge personen, welke sig poogende te laten onderwijzen in het Tuynieren, wel wilden dat sulx alleen geschiede door sien, doen, (gemerkt dien weg lang en onseker is) maar welke hen door Regels en door beginselen willen onderrigten, het geen ik agte dat in korten tijd, en door gemakkelijke Wegen te kunnen geschieden.

Ten derde, zal ik antwoorden, dat ik hier zekere bijzondere ervaremissen ter neder stellen, de welke ik zelfs met een goeden uytslag gedaan hebbe, en die my toeschijnen nog nooit gedaan te zijn; zoo dat ik daar van mag seggen, dat er te veel goetkeuringen gehad hebben om niet te verdienen datse verbreyd vverden.

Eyndelijk zal ik antwoorden, dat myne meening is te maaken dat de plaats tos een Moes-tuyn te maaken, zo vvel in alle sijne deelen geschikt is, dat yder daar van niet alleen sijn beste doe, ten opsigte van de voortbrenging, maar dat zelfs door de Huyshoudingkunde van haare Schikking alles te samen in staat zy vande Aanschouwers aan te lokken, en in alle tijden het gesigt der naaukeurige te verheugen.

Om dan myn Plan of Bwerp te volgen, zal ik eerstelijk beschrijven alles vvat in het algemeen in alle goede Moestuynen behoord gevonden te vverden, vvaar by ik voegen zal eene beschrijvinge der zaaden en an-

dere dingen, welke tot de voortbrenging en vermenigvuldiging van yder plant in het byzonder behoord.

Ten anderen, sal ik niet alleen uytleggen, vvatmen uyt een Moestuyn in yder Maand van het Jaar behoord te haalen, maar ook welke den arbeyd van den Tuynier in yder van de selve Maanden moet vvesen.

En by die twee Artijkelen sal ik een derde voegen, om te doen vveeten, het geene men ten allen tijden in een Moestuyn, hoedanig die zy, behoord te vinden, om daar uyt te oordeelen of'er niets, of iets en ontbreekt.

Ten vierden, sal ik ontvouwen vvat soort van Aarde, en welke culture of bebouwing tot yder soort der plante bekwaam zy, om te maaken datse uytmuntende vverden; en naademaal'er sijn diemen zaaid, sommige om altijd op de eygenste plaats te blijven, en andere om noodwendig te moeten verplant vverden, mitsgaders dat'er eenige sijn welke sig vermenigvuldigen sonder gezaaid te vvesen, zo sal ik ter selver tijd aanvvijsen vvat d'een en ander betreft, het sy om de jaargetijden van te Zaayen en te Planten, of het sy de vvijsse om altoosduurende te maaken.

Ten vvijsden, sal ik verklaaren hoe langen tijd yder sijne plaats met nut bestaat, en welke het sijn, die men in de Stoorve moet brengen, om geduurende de Winter uytlevering te doen en welke de geene sijn, die door bystand van de schranderheyt des verstands, niet tegenstaan-

staande het Vriesend vveer vverden voortgebragt.

*En eyndelyken sal ik ten sesden aanwysen, hoelang-
gen tijd men yder soort van Zaad kan bewaaren sonder
Kragteloos te vverden, vvant hier van hebbense niet
alle deselve schikking of bestemden tyd.*

EERSTE HOOFDSTUK.

*Van alles dat in een tamelijk groote Moestuyn behoort te
wezen, om dezelve volkomentlijk wel voorzien te
maaken, mitsgaders de nuttigheyd en vrugt
van haare Gewassen*

Yder een staat toe, dat 'er weynige dagen in het Jaar zijn, waar in men hulp van Moeskruyden kan derven, het zy dat in den zoeten tyd; de *Planten* nog in de aarde staan die dezelve hebben voortgebragt, en dat men die maar te haalen heeft; het zy dat men eenige voor den Winter daar uyt heeft getrokken, om ze in de sluytplaats als verzekerd te brengen, want de groote Koude maakt het Aardrijk voor eenen tyd; niet alleen onvrugtbaar, maar vernield zelfs een groot getal veldgewassen of *Planten*, die het ongeluk hebben van door de Koude getroffen te worden: Hier uyt volgt derhalven, datmen yder dag van het jaar noodzaakelyk uyt zyn *Tuyn* de dingen moet neemen, diemen van nooden heeft of dezelve elders hebben, het zy door de mildadigheid van zijne Vrienden, of wel met die gemeenlijk op de Markt te koopen.

Om met den opslag van een ooge kennisse te hebben van dit aangenaame onderstand datmen uyt een Moestuyn kan haalen, zo maake ik hier een Lyft volgens het A B C, van alles dat tot zo een *Tuyn* behoort, en de gantsé loop van het jaar kan uytleveren.

Adder-

X Adderkruid.	X Hisoop.	Raays.
X Aardbyen.	X Huyslook.	Rakette.
X Ajuyn.	Kawwoerden.	Ramalassen.
X Alfem.	X Kervel.	Raapen.
X Andylvie.	Keule.	Roode Peen.
Anys.	X Komkommers.	Rosmaryn.
X Aartichokken.	X Kool.	Salie.
X Aspergies.	Koriander.	Scorzonnera.
X Balsem.	X Kropsalade.	Seldery.
Basilicum.	X Kruysemunt.	Spaanse Klave-
Bernagie.	Latouw.	ren.
X Beet.	Lavas.	Spenagie.
X Bietwortelen.	Lavendel.	Sterkkers.
X Bieslook.	Look.	Suykerywortelen.
Boksbaard.	Lupinen.	Suykerwortelen.
X Byenkruyd.	Majolyn.	Suring.
X Boonen.	Melisse.	Thym.
Bokkeboonen.	Meloenen.	Tuynkers.
X Grootte Boonen.	Nip.	Venkel.
X Turkse Boonen.	Parey.	Veldsalaat. of
Chalotten.	Pennigkruyd.	Vettekous.
Dil.	Peperwortel.	Vogelkers.
X Dragon.	Pieterfelie.	Waterkers.
X Duyvekervel.	Pimpernel.	Wynruyt.
Eppe.	Pinsternakelen.	Witte Biet.
X Erten.	Plantzuuring.	Witte Peen.
Framboisen.	Pompoenen.	Wortelen (Geele)
X Haanevoet.	Porcelyn.	

zijn het

ADDER-

A D D E R K R U Y D.

De *Scorzomera*, of *Spaanse Salsifix*, word niet vermenigvuldigd als door Zaad, 't welk dun, langwerpig rond is, boven aan de Stam in een soort van een kloen of kluwen, waar van de punten als een baard zyn; op de wyze als van Papenkruyd of Paardebloemen gevonden word: Zy heeft lange Bladen, is veeldraadig die uyt een lange staart voortkomen. De Stamme is ruym een voet hoog, rond en geknobbeld, waar uyt mede finalle bladen spruyten; de Bloem daar van is geel, even als van het Boksbardkruyd; de Wortel is een voet lang, een duym breed, zwartagtig, mals, sappig, als hebbende in zig een zoete smaak en aangename Melk. De Wortel hier van gegeten is goet tegens het Fenyn, vallende ziekte en zwymeling; met suiker ingelyd zynde, geneest de pyn van het Hert; word in Maart gezaaid, bloeid in Juny en July, en spruyt alle jaar weder uyt.

A A R D B E Y E N.

Zo de *Witte* en de *Roode*, als die welke men *Caprons* of *Wilde* noemd, vermenigvuldigen haar niet als door voortkruyping en aanspinning van Draaden, welke uyt het lighaam van de Vrucht komende en voortkruypende, ligt wortel vat uyt zekere knoopen, ontrent een voet van den anderen, en deeze knoopen dus Wortel gevat hebbende, maaken een goede Plant, welke in den tyd van twee of drie Maanden sterk genoeg is, om verplant te werden; men zetter altyd drie of vier te zamen om 'er een bosje van te maaken, en om schoone vrugten te hebben, zo verplant men die alle drie jaaren.

A J U Y N, of U Y E N.

U Y E N of *Ajuyn*, zo *Witte* als *Roode*, vermenigvuldigd zig niet als van Zaad, 't welk na dat van *Prey*, of *Parey* gelykt;

B

gelykt; men zaaidse in February, Maart en April met een afgaande Maan. Om het zaat te winnen steekt men in de Lente de bollen in de aarde, wanneerze in Juny Bloemen voortbrengen, en het Zaad word in Augustus ryp; het sap van *Ajuyn* in de ooren gedrupt, of door de neuze opgeinoven verdryft de tandpyn; onder heete asse gebraden en tot pap gestooten, diend om op eerstgebrande plaatlen te leggen; in Pappen gedaan, vermiltse de gezwellen. De eerstgebooren kinderen die flaauw zyn, of als men weeten wil ofze leeven, houdmen een doorgesneden *Ajuyn* onder de Neus, als mede aan oude lieden die flaauw zyn, of zulke die opstygingen hebben, deselve word tot spyze raauw by een Pkelhaaring; ook gebrad en gekookt met Oly en Azyn als een Salade gebruykt, en ook werdse by Vlees en Vis gestooft. Zyn voor koude slymige lighaamen gezond, doen winden loozen en bevorderen de Maanditonden, maar geven weynig voedsel.

A L S E M.

Vermenigvuldigd zig niet als door Zaad, dat zeldzaam genoeg van gedaante is, zynde wat krom aan het dunste, en wat open aan het ander eynde dat dikker en ronder, en waar op en zwart vlekje is; de koleur daar van is aan het dikke eynde geclagtig, en het spitse eynde trekt wat na het zwart. Men bediend zig zelden van dit Zaad, om dat het moeilyk te winnen en zeer ligt is; daarom is het, wanneer men *Alsem* van nooden heeft, datmen zig veel eerder van deselfs knoppen, en uytspuytsels bediend. Dezelve versterkt de Maag, verteerd de taaije fluymen, geneest de waterzugt, en dood de Wormen.

ANDIVIE.

ANDYVIE of ENDYVIE.

Is een goede jaarlykſe Plant, welke tot Saladen dienſtig is, en tot Potagien op den Herfft en in de Winter ge eeten werd; behoudens datze Wit en Geel van blad zy geworden; zy is Tender en Mals. Dezelve word niet als door middel van haar Zaad voortgeteeld; daar is tweederleye *Endyvie*, de gemeene is van verſcheiden foort, te weten de Witte die de lekkerſte is; de Groene die ruwer en bekwaamer is om de koude te wederſtaan; de gekronkelde en de ongekronkelde, de een zoo wel als de ander, tieren wel genoeg in allerley ſlag van aarde; men begintſe zelden voor half Mey te zaaijen, en dit niet digt, of met moetze wel dunnen, omze te doen Wit worden zonder verplanten; ook zaaid men dezelve maar weynig te gelyk, om datze zeer ligt in het Zaad ſchiet. De tyd om dezelve in menigte te zaaijen is in 't laaft van Juny, en gedurende de gantſe maand van July om 'er goede in de maand van September te hebben; vervolgens zaaid men 'er veel van de Maand Augustus, om 'er ruymte van op te doen voor het overige van den Herfft, en een gedeelte van den Winter: Wanneer dezelve al te dik opſchiet, zo duntmen die om voor het verplanten ſteviger te wezen, en in de Zomer moet menſe in het verplanten een groote voet van den anderen ſetten; men maakt gemeenlyk daar voor groote Bedden van vyf of zes voeten breed, omze vervolgens na een ſnoer te verplanten: Deze Plant wil veel malen en dikwils begoten werden, en wanneerſe ſtoelen hebben die ſtevig genoeg zyn, moetmen bedagt wezen dezelve Wit te maken, en ten dien eynde bindmen dezelve na datſe hoog zyn, met twee of drie banden, en dus gebonden zynde wordſe in tyd van 15 of 20 dagen Wit; en aangezien zy de Vorſt zeer vreed, zo wordze zo als het begint te vriezen gedekt met grove ruyge drooge Meſt, het zy datze gebonden is geweeft of niet; wannermen in 't eynde van September gekomen is, zo plantmen die al vry digt by een, om datze dan zo groot en uytgebreyd

breyd niet word als in de Zomer, en indien men 'er eenige Planten van gedurende de Winter kan behouden, moeten die in de Lenten verplanten om 'er Zaad van te winnen dat tyd gehad heeft om wel ryp te werden. De geene die een goede sluyftove hebben, doen zeer wel dezelve op te sluyten, en ten dien eynde plantmense daar in dicht aan den anderen, en die welke daar toe geen sluytplaats hebben, vergenoegen zig dezelve met groove drooge Mest zo wel te dekken, dat het vriezend weer die niet kan deeren.

Sommige eeten de *Endivie* groen tot Salade, hoe bitter datze ook is; maar gemeenlyk wilmen die Wit hebben, en omze zo te krygen zo dekten die met veel drooge Paardemest, na dat menze tot dicht aan de grond heeft afgesneeden; zynde lekkere en Witte uytspuytsels geeft; omze van de Mest niet te doen geraakt werden, zo is het goed datmen daar over een latwerk maakt daar de drooge Mest op legt, wanneerze zo wel als anders, (mits dat de kanten zo dicht gemaakt zyn, datze van geen daglicht werden bescheenen) uytspuytsels geeft, die minder na de Mest ruyken: De geene welke sluytplaatsen hebben konnenze in de Winter verplanten, wanneerze groen is bederftse door de Vorst niet; in 't laast van Mey schietze in het Zaad, en veele lieden eeten de uytspuytsels der Plant, wanneerze nog jong en teder zyn, voor Saladen.

De *Endivie* word alleen vermenigvuldigd door zaad dat langwerpig is, van koleur bleekgrys, plat aan een van de eyndens, en rondagtig aan het ander; word van de Planten des voorigen jaars gewonnen, en heeft ten naaften by de gedaante van vezels van zeer fyn gehakt groen kruyd.

A N Y S.

De *Anys* word alleen vermenigvuldigd van Zaad dat zeer dun, geclagtig groen, langwerpig rond met streepen en aan d' eene kant gebogheld, en van gedaante het Venkelzaad zeer gelyk is. De *Anys* en *Venkel* worden gemeenlyk, dun, of in groeven, of boordsels der Bedden, gezaaid, de bladen dienen en werden nevens

vens andere toekruyden op de Saladen gebruykt, en zy schiet in Augustus in het zaad; de stammen afgesneeden zynde, spruyten het volgende jaar wederom uyt, en zyn dan de blaaden zo goed als eerst, dog het is goed dat menze om de twee jaaren vernieuwd. Het *Anyszaat* breekt de winden, bevordert het wateren, vermeerderd het zog der Vrouwen, ruymd de Borst, opend zo Lever als Mild, en in Wyn gezoden doetse zweeten; met Brandewyn gedistileerd, gebruykt men daar van een leepel vol om de buykpyen te stillen, de Winden te verdryven, de Melkbuysjes te openen en de fluymen los te maaken.

ARTISCHOKKEN.

De *Artischokken*, worden gewonnen door middel van uyt-spruytfels, die yder plant gemeenlyk alle jaaren maakt in de Lente, rondsom syn oude Wortel; dat is ter plaats alwaar zig de wortel scheidt, en de stam die de stoelen en appel van de *Artischok* vormd, begind; deze spruytfels beginnen zig gemeenlyk in het laast van den Herfst, of geduurende de Winter wanneer die zagt is, te formeeren: deselve beginnen in 't laast van Maart en in de Maand van April haare blaaden uyt te schieten, en alsdan spit men rondsom de voet van de *Artischok*, en men scheidt of zonderd dit knopje van den voet af.

Om deugdzaam goed te wezen moetenze een witte steel, en daar aan eenige kleine worteltjes hebben; de knoppen die van onder zwart zyn, zyn oude, en brengen in de Lente weer kleyne *Artischokken* voort, in de plaats dat de anderen zulx eerst in de Maanden van Augustus, September en October doen, na dat den Tuynier beoogd.

Men vermenigvuldigd somtyds de *Artischokken* uyt het zaad, dat zig vormd in de stoel van de *Artischokkappel*; wanneer men die laat oud werden, bloeijen zy, opend zig, en eyndelyk omtrent St. Jan droogd zy op.

Wanneer men dezelve op den Herfst op bind, zo bedekt men die met stroo, of oude Mest, in de lengte over de boven-

eynden heen; men laat het katoen van het blad wit werden, en dat maakt de distelen der *Artisbokken*.

Om dezelve te planten maakt men gemeenlyk kleyne holle groeven van een half voet diep, en drie voeten van den anderen, gevuld met verrotte Mest; men plantse in twee rijen langs een' snoer op een Bedde van vier voeten breed, en van de naaste bedden gescheiden door een pad van een groote voet wyt: Deze Groeven maakt men een halve voet van de kant van het bedde en ruytwyse tussien sig; men legt twee knoppen lynregt omtrent 9 a 10 duymen van den anderen; men moettē ten minsten alle drie jaren vernieuwen, in het begin van de Winter de bladen afsnyden, met grove drooge Mest gedurende de harde koude tot het eynde van Maart toe dekken, als dan ontblooten de knoppen, en indienze sterk genoeg zyn moet menze daar van afscheuren, of nog 3 a 4 weeken daar mede wachten, de aarde wel roeren, en mesten met de verrotte der Mest waar mede zy is gedekt geweest; een of twee maalen ter week begieten, tot dat in het laaft van Mey de Appels beginnen uyt te komen, en alsdan moet men de besproeiing verdubbelen en daar mede gedurende de Zomer aanhouden, maar allermceest in een drooge aarde.

Die, welke in de Lente zyn geplant moeten op den Herfst vrugt draagen, indien ze wel bevochtigd zyn, en die het niet doen haare eerste Appels in de volgende Lente geeven, indienze sterk genoeg zyn, om de Winterkoude door te staan: De *Artisbokken* hebben niet alleē de groote koude en de al te groote vogtigheyt te vreezen, maar hebben ook de veld- of aardmuyzen tot vyanden; deze kleyne booze dieren knaauwen haare wortels des Winters, wanneer zy in de Tuynen niet beters vinden, en daarom is het goed een Rye Beet-distel tussien twee Ryen van de *Artisbokken* te planten, op dat de veldmuyzen de Wortelen van deze ruuwer bevindende, zig daar aan in stede van de andere blyven houden: De *Artisbokken* zyn tweederley, als Groene of anders Witte, welke de vroegste zyn Violette, welker appel wat Pirimidaal is, en Rode, die ze rond en plat hebben gelyk als de Witte, en deze twee laatste soorten zyn de lekkerste.

Het

Het vriezende weer voorby zynde, zal men in de Maand Mey de knopjes, van haar Moeder afknypen met de meeste wortel die doenlyk is, om datse beter vatten afgezondert zynde; en indienze sterk zyn, zullen dezelve op de volgende Herfst *Artischokken* draagen.

Men moette vier of vyf voeten van den anderen planten, na dat de aarde goed is; want indien dezelve zandagtig en ligt is moet menze digter aan een planten; maar vet zynde zullen de bladen grooter, en dikker worden, als ook meer uytbotsels voortbrengen, en alsdan wyder van elkander staan.

Voor de Winter vereyffense geen arbeyd, als dat de aarde somtyds omgeroerd werde, om het uytfschieten van het gras of onkruid te beletten.

Des Winters zult gy omze voor de Vorst te bewaaren, dekken, dat op verscheyde wyzen werd gedaan; want sommige genoeghen hen met de planten een voet van de aarde afgesneden, en de bladen rondsom gelegd te hebben, dezelve met aarde, als of het molhoopen waren te overdekken; en die weder met groove Mest, waar doorze van de Vorst, en voor het doorzygen van het regenwater bevryd blyven; andere maaken groeven tussfen twee rijen, en werpen de aarde over de Planten als een bult, tot dat op twee vingeren toe bedekt zyn; en een derde soort legt maar oude grove Mest rondsom op de Plant, en behoedenze dus gedurende de Winter voor alle gevaar.

Men moette zo laat als doenlyk is aanhoogen, uyt vreeze dat anders mogten verrotten, men moet ook op zyn hoede weezen van door geen sterk vriezen verrast te werden: Indien men op den Herfst vrugten wil hebben, moet men maar de eerste stammen die vrugten in de Lente gedraagen hebben, afsnyden, om te beletten datze geen spruyten uytwerpen, en het zal op den Herfst niet missen, of deze sterke stalplanten zullen schoone vruchten voortbrengen, behoudens dat men de aarde wel roerd; besproeid alsze het van nooden hebben, en de uytspuyfels ter zyde afbreekt, also die al het voedsel van de Plant na zig zouden trekken.

De

De Winter voor by zynde zal men zyne *Artifchokken* ontdekken, dog niet eenslags maar allenxkens, uyt vreeze dat de koelte dezelve mogte bederven, om haare tederheyd, als zynde in de Aarde als verftikt geweest; men moet dezelve ontbloten in driemaal en om de 4. dagen eens, als dan de Aarde bewerken, wel aanhogen en van vericheyde kleene knoppen ontlafte, latende aan yder Stalplant, maar drie van de kloekste om Vrugte dragen; om Kaarden van *Aartifchokken* te winnen moet men zig van de oude Stalplanten die men uyt roeyen wil bedienen; want het is dienstig dat men om de vyf Jaaren een nicuw vierkant Vak beplant met *Artifchokken*, vermits de Plant de Aarde zo mager heeft gemaakt, datze na dien tyd niet als kleyne *Artifchok-Appelen* voortbrengt.

De eerste Vrugten ingezameld zynde, moet men de Plant tot op een half voet van de Aarde besnoeijen, en de Stam zo laag als doenlyk is; waar na de Spruytzels sterk zullen uytſchieten, en wanneerze omtrent de 3 Voeten hoog zyn, zalmenze met lang Stroo binden, zonder veel aan te hoogen; wyders daar oude grove Mest omleggen, en dat zalze doen Wit werden. Men kan die tot dat het sterk Vriest laten ſtaan, als dan inzamelen en in een Kelder of andere plaatzen die van koude vry zyn, opfluyten.

De Wortel van *Aartifchokken* in Wyn gezoden en gedronken, is een ſouvereyn middel tegens de opſopping van de Pis, de ſtank der Oxſelen en de waterzugt.

Om gefruyte *Artifchokken* te eeten, ſoo ſnydſe in reepen; neemt'er het Hayr van, doetze kooken, met Azyn begieten, met Zout, Peper, en Bieslook kruyden, in Meel wentelen, in Reuſel of Boter fruyten, en dat gedaan zynde Diſt men die met gefruyte Petercelie op.

Men bereyd de Bladen van *Artifchokken* met dezelve wel te pluysen, en daar aan niets te laten als dat goed is, dit gedaan zynde ſnydmenze aan ſtukjens en na datmenze heeft gewaſſen en in Water doen uyttrekken, met Zout, Peper en eenige ſneedjes Spek gefruyt, zo neemt men die uyt om op gediſt te werden, met een Sauſe van Boter met Meel, Zout en Azyn gebonden:

den, of men doetsé in Schaape-nat, in een vertinde Schotel, met fyne kruyden en een gehakte Ossemaag, alles met Zout en Peper bestrooid, gaar zynde, dist men deze bladen op in een Schotel, na altoorens daar een scheutje Wyn in gedaan te hebben.

Om de *Artischokken* te bereyden zo doet menze eerst in Water kooken, vervolgens het gat boven gelegd verzygen, en wanneer zo heel verkoeld zyn dat menze zonder zig te branden kan behandelen, zo opent men dezelve om'er het Hayr van binnen uyt te neemen, en met eene Sauze, van Boter, Zout, Aryn en Nootemufcaat, op te disten.

A S P E R G I E S .

De *Aspergies* zaait men in het begin van de Lente, in eenige wel bereyde Bedden, wat dunnetjes, en omze met Aarde te dekken, zo egget menze met een Vork van yzer; een Jaar daar na, indiensé sterck genoeg van steel zyn, (datse wezen zullen, indien de aarde goed en wel bereyd is) of ten minsten twee Jaaren daar na, moet men dezelve in 't laast van Maart, en zelfs geduurende de gantsé Maand van April verplanten, en daar toe moetmen Bedden van drie of vier voeten breed van den anderen gescheyden, hebben. Indien het in gemeene Aarde is, zo spit men het Bedde ruym een voet diep uyt, smytende het geen van de Bedde komt in de Paden; maar zo de aarde vet en vogtig is, zo is het best de Bedden niet uyt te graven, maar dat menze in tegendeel wat hooger laat wezen als de Paden zyn, want de al te groote vogtigheyt is haar doodlyk: De *Aspergies* in dezer voegen gezaaid, maaken Wortelkuyven, rondsom het oog, dat is ter plaatsé daar de steel of Stam staat uyt te komen, deze Wortels spreiden zig tussén twee gronden, en om die te verplanten, het zy op een hol of verheven Bedde, zo graavt men de aarde wel om, en is deselve niet al te goed zo doet men'er wat Mest by, vervolgens legtmen twee a 3 voeten van de jonge Plant nog wat Mest, en men zetse rygswyse net boven

C

op

op het Bedde, zonder het uyerste van de Wortels te korten, of ten minsten maar weynig; indien het oogmerk is deze *Aspergias* uyt te graaven wanneer se sterk genoeg zyn, zo zet men die maar een voet van den anderen, en indiese zullen blyven staan zo plant men se anderhalve voet van een, en beyde in het vierkant ruytswyse, dus geplaatst zynde, overdekt men se weder met 2 a 3 duymen Aarde, en indiese in een Maand of twee niet uytfschieten kan men se weder stofferen op de eygenste wyze als men de andere geplant heeft, alleen zorg dragende, ten opzichte van dezelve nu en dan geduurende de groote hitte eens te begieten. en altoos wel van onkruid gewied te zyn, en de Aarde met een truffel rondsom geroerd te houden; Men dekt alle Jaaren het gantse Bedde, met een weynig Aarde die men uyt het Pad neemt, dewyl die in stede van te zinken dagelykx en allenkens hooger worden, men Meeste redelyker wyze om de twee Jaaren, en men laats se de drie of vier eerste Jaaren opfschieten, zonder ict te snyden; maar daar na dikker wordende mag men het die, (welke men wil uytgraaven of afsteeken doen) anders zo zameltie in, dat vyftien Jaaren kan duuren zonder dat men se behoeft te vernieuwen, want alle Jaaren snyt men al de steelen, waar van yder Stalplant verscheide maakt, af, en dat in November omtrent St. Maarten; men neemt het Zaad van de beste, wanneer men die op zyn tyd wil Zaaijen, omse van het Plantbedde uyt te rukken, bediend men zig van een yzere Vork, dewyl een Spade te gevaarlyk is om dit werk te doen, want die ligt de kleyne Planten zou kunnen kwetsen, en zelfs van haar Wortel afsteeken.

Men moet niet verzuymen alle Jaaren in 't eynde van Maart of 't begin van April, dat is een weynig eerder dan de *Aspergias* natuurlyk uytfschieten, de Aarde ter diepte van drie a vier duymen om te spitten op yder Bedde, en zodaanig dat de Spade de Planten niet kwest, en dit geschied, om het onkruid te doen verfteryen, en het bovenste der Aarde rul te maaken, en bekwaam om de voedsame en goede Regen van April en den Dauw van de Mey, welke de Stalplant voeden en de *Aspergie* te beter doen uytkomen, na zig te konnen neemen, de bysonde-

re en ontzaglyke vyand der *Aspergies* zyn kleyne Vloeyen die hen aan de steelen hegten, en beletten Vrugt te draagen of te groeyen, en voornamelyk in drooge en zeer heete Jaaren, want in andere Jaaren verneemt men die niet, en tegens dit kwaad is alsnog geen hulpmiddel uytgevonden.

Dezelve zyn openende, en overzulx goet tegens de verstopping van de Lever en de Nieren, zy maaken de Buyk week, zuiveren de Borst, bevorderen het Piffen, vermeerderen het Zaad, voornamelyk wanneer men deselve warm met Boter eet; Zy geven aan het lighaam een goede reuk, maar maaken de Piffte stinkende, en wanneer men die te veel eet, Onvrugtbaar; En geneest egter de Geelugt en stilt de pyn van de Jigt, en de Wortel doet het zelfde, maar het kookfel daar van gedronken belet het ontfangen en voortteelen, het Zaad bevordert mede het Wateren, en doet de Buykloop ophouden: Indien de Honden van 't kookfel drinken zo sterven dezelve.

De *Aspergies* zyn een lekker gewas en gezond voor yder een, voornamelyk wanneer dik, murw, zoet, en niet al te veel gekookt zyn: Doet de zieken honger krygen; de Wortel aan de Tandem gelegd neemt de pyn weg, en maakt de losse Tandem vast: Het kookfel daar van dikwils gedronken breekt de Steen, en dryft het Graveel af, en geeven aan het Aangezigt een gezonde koleur.

Om dezelve te eeten, laat mense in Water kooken, verzygen, en met wat fyn Zout bestrooijen, waar na men die met de hoofden binnenwaards in een Schotel legt, en met een Saus van Booter, Azyn, Zout en Notemuscaat wel gebonden, opdift, of Booter alleen, of met Citroensap daar ingedrukt.

BALSEM of KOST.

De *Balsen* of *Kost*, eens geplant zynde heeft geen andere be-
arbeyding van nooden, anders, als alle Jaaren in 't eynde
van den Herfft by de grond glad af te snyden, ten eynde dat in
de volgende Lente veele jonge en teere uytspuytsels, die men

nevens andere toekruyden by de Saladen gebruykt; (voor diele gaarn kruydig eeten) men moetse ten minsten om de drie Jaaren vernieuwen en altyd in goede Aarde planten, de Takken maaken ter plaatse daarse bedekt zyn, uytspuytsels, en duskan men van een dikke kuyf gemaklyk verscheydene maaken, die men een groote voet van den anderen plant, des Winters plantmen ook dikke Trossen op Bedden, die met klokken overdekt, in de eerste veertien dagen wel uyttschieten, en daar na vergaan. De Bloem en Bladen op Wyn gezet, doen alle slymige ziekens verteeren; hersteld de verkoude Maagen, dood de Wormen, verwekt de Stonden, stild het Walgen en Braaken; en is goed in Pappen, om de versterving van een Lid voor te komen. Zy word mede in Warmoes en Struyfkoeken gebruykt.

BERNAGIE.

De *Bernagie* komt alleen uyt Zaad voort, dat men vroeg dund, en dikmaal geduurende een zelfde Zomer zaaid; vermits de Bladen, waar in haar gantse deugd in bestaat, niet langer goed zyn dan haar tederheyd duurd, dat is zo lang alsse jong zyn. De kleyne Violettebloemen daar mede verciertmen de Saladen; het Zaad daar van valt zo dra als het ryp is, en overzulx moetmen daar nauwkeurig op passen, het seckerste is, dat men de Stammen affnyd zo dra als het Zaad begint te zetten, en in de Zon laat droogen, als wanneer men maar weynig verliest. Sy is verkoelende, en de Bloemen worden over de Salade getrooid.

BIETWORTELEN, ROODE PEEN of KROOTEN.

De *Bietwortelen*, zyn jaarlykse Planten, die niet als van Zaad voortkomen, men verplantse zelden, men zaaidse in de Maant Maart in 't volle Veld of langs de kanten van Beddens,
een-

eenige voeten van den anderen deselve wat dunnetjes of te dicht opkomende zo dunnen dezelve, zy begeeren een fyne wel omgespitte en gemeste Arde; die welke Rood zyn van Vlees zyn de beste, en de verdorde Bladen daar van zyn mede Rood, om 'er Zaad van te winnen, zo verplant men 'er eenige in Maart van het voorige Jaar, die men voor het bevroezen heeft bewaard, het Zaad werd in Augustus en September verzameld. Omse op te diffen moet mense eerst wel gaar maaken met zieden in Water, of onder heete Assë; dat gedaan zynde doe men 'er het Vlies af en snydse in schyven om met Oly van Olyven, Azyn en Zout te eeten, of men fruytse met Boter een Uyen in schyfjes gesneden en dist dezelve op met Peper, Zout en Edik besprengt zynde.

Het Verwfel word veel gebruykt om de Wyn en gedistileerde Wateren een Rode koleur te geeven, en ten dien eynde doctmen de Wortelen in schyven gesneden in een ketel met byna ziedend Water; en als het maar weynig gezooden heeft, zetmen de Ketel van het Vuur, laat het een dag en nacht staan, neemt 'er vervolgens de Wortelen uyt, en maakt met het Water, de Wyn of het vogt dat gy begeerd, Rood.

B E E T.

De Beet zaaidmen in 't laast van de Winter op wel bereyde Bedden, en zulx dunnetjes; vervolgene plukt mense de Maand Juny voorzigtelyk, men verplantse op andere mede wel bereyde Bedden, maakt ten dien eynde met een Plantyzer gaaten van omtrent vier duymen diep, een halve voet van den anderen, na dat men de Wortels en de Bladen wat besnoeid heeft, zetmen in yder gat maar een Stalplant, zonder dat men se behoeft te dringen, zo als men andere Planten doet; men bezorgd alleen datmen die van tyd tot tyd te wieden, en gedurende de Droogte wat te bevogtigen heeft, op dat de Stam dikker en witter werde voor den Winter; wanheer het sterk vriedt, is het goed dat mense dekke, of dat men die in de fluyt-
C 3 plaats

plaats in Aarde zet; zelfs is het dienstig dat menze van de Bedden waar opse wat wyt van den anderen zyn geplant, opneemt, omse op een kweekbedde digter aan een te planten, en met grof lang stroo dekt; anders kanmense als het sterk Vriest niet uytrukken zonder deselve te breeken, men kan 'er eenige na den Winter laten staan, om in het Zaad te schieten, of men verplant 'er eenige ten dien eynde op een bysondere plaats; het Zaad word in Augustus verzameld, is wat dikker als het gemeene, en het zodanige is het beste.

Van de *Beet* bediend men zig van de Bladen in de Pot, en men snydse ten dien eynde in de Zomer dikwils af, als de Zuuring en Petercelie, waar na t' elkens weder uytspriyft; die men met Speceryen wil fruyten en opdissen, plantmen wyt van den anderen, op dat de Bladen mogen groot en dik werden; gemeenlyk verplant mense in reyen tussen de Artischokken, zo om de plaats uyt te winnen als om voedsel aan de Aardmuyzen gedurende de Winter te verstreken, die anders de Stalplanten van de Artischokken zouden schenden, waar van de schaade grooter als van de *Beet* is.

BOXBAARD, of SCORSONNERE.

Deze word niet als van Zaad gewonnen, de Wortelen wel afgeschraapt, murw gekookt, en verzegeu word opgedist met een Saus van Boter, wat Sout, Notemuscaat en een scheutje Azyn, ook kanmense in schyven snyden, fruyten en ceten als men de Bietwortelelen doet.

BYEN, of CITROENKRUYD.

Is een welriekend kruyd, waar van de Bladen by de Saladen gebruykt werden; zy word uyt Zaad gewonnen, als mede uyt Stekken, gelyk als de Lavendel, Tym en Hyfop.
De Bladen in Wyn gekookt, werden met nut op de beet
van

van Scorpioenen, en dollen Honden gelegd, als mede het afziefel, indien men de gekwefte plaats daar mede wafte. In Spuyt-zettinge gedaan zynde ftoptfe de Roode Loop, is ook dienftig in buykfnydingen; dezelve vervrolykt ook het Harte, en verlost het verftand van zwaarmoedige inbeeldingen. Zy is zelfs goed tegen de Pest en alles wat Fenynig is: De Byekorven met de Bloemen gewreeven, doet 'er de Byen By-blyven, en weggevlogen zynde wederom keeren.

Het *Byenkruyd* heeft Bladen als de zwarte Andoorn, of Longekruyd, maar grooter, dunder, niet hayragtig, en van reuk als de Citroenen.

BOONEN.

Worden in, en open Akkers gezaaid, en komen anders niet voort; het zaaijen word in de Maand April en Mey gedaan; die men vroeg wil hebben, in November en February; dog men moeftfe voor de Vorft bewaren, dezelve zyn kout en droog in den eerften graad; de groene zyn kout en vogtig, de andere zuiveren, openen, droogen op, en maaken iemand vet, dezelve maaken ook het Vlees bol, doen de Buyk opspannen, dezelve al te veel gebruykt maakt iemand Dom, en veroorzaken moeiljyke Droomen; het kookfel belet den aanwas van het Graveel en de Steen, ook verdryft het de Zinkingen.

BOKKEBOONEN.

Zyn warm en droog van aart, heeft bladen als Anys, en krommen zih als de ranken, of pezen van een Wyngaard, aan den top van de Stam zyn kleyne huysjes vol Zaad, en van fmaak als Nardufzaad; defelwe groeijen in rouwe heuvels, bloeijen in Mey, en het Zaad met Meede gedronken, is goed voor den

den Hoest en alle Borstkwaalen, ook is het goed voor die met Leverziekte behebt zyn, of bloed spuuwen.

GROOTE BOONEN.

Zyn dik langwerpig, van gedaante als een Ey, aan het eene eynde rond, en het andere plat, met een dikke breede swarte streep, van Verw als een bemorst wit, en de huyd wat gladder al van een Witte Boon, die insgelyks eyrond zyn, maar imalder, dunner en kleynder, hebbende aan den naat mede een swarte streep, en is deselve wat kromagtig. Verscheelen van de Venetiaanse Boon alleen daar in, als dat die wat kleynder en ronder is, zynde vande laatste sommige Wit, andere Rood, en de derde soort Bonte, welke alle in schellen als de Peulen werden geteeld.

Omse op te disse, zoo neemt men van de grootste Boonen alsse beginnen of willen geel werden; men pelt 'er de buytste schellen af, waar na men deze in Booter doet fruyten, vervolgens in Water, met Zout en Peperkruyd, en wanner men die in het behandelen deeg-agtig gevoeld, zo neemt men die uyt en dist se op.

De Paardeboonen werden eer men die eet, in Water gekookt, opgeschept, en in de Pan met met Booter gefruyt, met Zout en Peper bestrooid, en den scheutje Edik bevogtigd, of wel met zoete Room om de Saus te dikker te maaken.

Daar zyn drierley Boonen, als die welke men *Moerasboonen* noemd, welke breed, plat, en zeer blank zyn: De tweede Boonen de andere zeer gelyk, behalven datse ronder zyn; En de derde soort nog veel kleynder als beyde de eerste, aangeziense genoegzaam gants rond, en van een Graauwe of Roodagtige verw zyn, die aan de Paarden gegeven werden, en welke men doet maalen om in verscheide gelegtheden te gebruyken.

Om van de groote te spreken, (want van de kleyne als van minder waardy zal men niet seggen,) zo zyn 'er sommige die deselve drie of vier weeken voor Kerimis pooten, en meene
die

die eerst de beste te hebben; Andere wagten tot het begin van February; En een derde soort wil hebben dat het vriezend weer eerst voorby zy, en yder brengt zyne redenen voort, en zeggen datse het doen, om dat anders een soort van Wormtjes de toppen, wanneerse bloeijen, opeeten; dog wy meenen dat men best doet te wagten tot het vriezend weervoor by is, en zulkx om datse dienen in goede Aarde en die laag legt, gepoot te werden, om dat in zodanigen grond het water minder trekt als in ligte Aarde, en de Wortel eerder doet bevriezen.

Eer men deselve Poot, moet gy de gaafste *Boonen* uytzoeken; deselve een dag of twee, in Water van Mest doen wecken, wanneerse zeer swellen, en 10 a 12 dagen eerder als anders uyt-schieten zullen, behalven dan het gewormte, wanneer die haastig uyt de Aarde spruyten, geen tyd heeft omse te beschadigen, ook doctse de kragt van de Mest al weekende ingezogen, weeldriger als anders groeijen.

De Aarde waar in men deselve Poot; moet voor de Winter geploegd of omgespit; en van onkruid gezuyverd zyn, men maakt met een Vork twee groeven, en in 't midden of op de rug, en niet in het holle Poot men de *Boonen*, een halve voet of iet meer van den anderen; en zo gaat men voort met Pooten tusschen twee groeven dielynrecht zyn, op dat men zonder de steelen te kwetsen daar kan doorgaan wannermen de Aarde wil roeren, wieden, en de *Boonen* van het overtollige besnoeijen.

Sommige maken van de Aarde, wel bearbeyd en bereyd zynde Bedden, en Pootense met het Plantyzer, maar d' eerste wyze dunkt ons de beste, om dat die de Aarde fynder door het roeren maakt.

In het wassen, wannermen ziet datse van het onkruid zouden verstikken, zal mense wieden en de Aarde behendig roeren, op dat niet beschadigd werden, wanneerse reets groot zyn zal men aan het boovenste van de steelen, Wormtjes en Muggen gewaar worden, welke men met het tengerste van de steel afgebrooken zynde, weg werpt, in bondels gebonden verbrand, of onder de Mest begraaft, dewyl anders de *Boonen* weder zou-

D den

den uytkomen.

Wanneer al de boonhuisjens zyn geplukt, zo snyd men de steelen digte by de grond af, op datse nieuwe uytspuytfels mogen geven die in de Na-tyd vrugten dragen; de steelen onder de Mest verrot zynde verbeteren het Land, anders kan men die droog verbranden, en uyt de Asse een goede Loog trekken.

TURKSE BOONEN.

Dezelve zyn warm en droog in den eersten graad, is van blad byna als de klimop, maar breeder en zagter, drie aan drie groeinde, het bloeisel is wit en daar van komen langwerpige spitse en groene schellen die al rypende wit werden, zynde de *Bcontjes* vangedaante als de Nieren in het gedierten; men zaaidse in 't open Veld of tuynen, plantse in April, en zyn in de Maanden van Augustus en September ryp.

De Geele en Roode verwarmen meer als de andere, maaken de Maagen opgeblaazen en met winden bezet; maar vermeerderen het Zaad en prikkelen de Teellust aan, voornamelyk als men deselve eet, met lange Peper, Galanga en Suyker, en nog meer wanneer men deselve in Koeije-melk kookt tot datse barsten, en als mense met Mostart eet, zullense de Maage zoo veel niet bezwaaren.

DRAGON.

Die word alleen voortgeteeld van de voortkruypende Wortels of Uytspuytfels; deselve heeft, lange, smalle, gladde, geeltonker groene Blaadjes, welke groejen aan dunne tengere en ronde Stammetjes, wil des Winters wel bewaard werden, in de Lente schiet de Wortel weder uyt, bloeid in July en blyft diep tot in den Herfst groen, is aangenaam van Smaak, syn van Reuk, en deesse word om de Smaak over de Kropfalade gebruykt;

bruÿkt; de groene Blaadjes op Azyn gezet doetse een goede Smaak krygen, en de uytgeweekte Blaadjes worden in stede van Kappers by het gebräad geeeten.

Deselve is dienstig om de slymerige Maagen te herstellen, doet de Winden van boven en onderen loofen. Het weekfel warm gedronken, of in de Darmen gespuyt, stild de Buykpynen; bevordert mede de Stonden, en opend de verstopte Lever, milt en Scheyklieren.

E R T E N.

De Erten mogen onder de Moeskruyden geteld werden; deselve zyn een Boerse Peulvrugt, die gemeenlyk in het open Veld werden gezaaid zonder andere bouwing van nooden te hebben; anders als dat men de Aarde wat roerd terwylse jong zyn, dat is voor datse schillen beginnen te krygen; wanneer men deselve Poot zo brengense meer voort, als wanneer mense Zaaid; zy vereyssen een goede Aarde en een weynig Regen om te malsfer en lekkerder te zyn, men moetse dun zaaijen, daar zyn 'er van verscheyde soorten, namelyk Vroege, Groene, Witte, Vierkante of met dikke schellen en Gourmans, en men kan deselve hebben gedurende de Maanden van Mey, Juny, July, Augustus, September en October: Het komt maar op aan dat men na de eerste tragt, die men in verscheyde Maanden zaaid, omse drie Maanden daar na te kunnen plukken; die welke men in, of tot Potagie het meeste gebruykt zyn de Vroege, het zy Witte, of het zy Groene, die van een middelbaare dikte zyn; men zaaidse in het laast van October, onder de luuwte van een Muur tegens het Zuyden of Oosten, en men maakt zelfs ten dien eynde Rabatten langs de Muuren heen, en op datse gepoot zynde te eerder mogen opschieten, laat men die twee dagen van te vooren in Water staan, wanneer 5 a 6 dagen eerder uytspuyten: Dog men moetse voor de koude behoeden, want de zwaare koude bederftse, dit is alles wat men doen kan om 'er goede in 't laast van Mey te hebben:

In 't laatst van February zaaid men 'er een goed deel op Beddens, om de Stalplanten langs de voet van een Muur tegens het Zuyden te herplanten, in gevalle die, welke men in het eynde van October gezaaid had dood gevroozen mogten wezen: De leste die men Poot geschied omtrent St. Jan, omse tegens November goed te hebben. Gy moet tussen twee Bedden die men met *Erten* bepoot, een tussen beyde leedig laten of overflaan, op datse den anderen niet mogten verstikken, en van andere verrotten, en de tussen bedden zal men met de een of andere foort van Wortelen bezaaijen, welke zeer wel zullen tieren door de koelte en luuwte dieze van de schaadow der Peulsteelen deelagtig worden.

Men houd ook eenige Beddens, byzonder om'er Groene van te eten, en men doetse van bedagtzaame Perfoonen, op dat de Stammen niet gescheurd werden, plukken, of behendig van de steelen snyden; en in dezer voegen alles wat de Plant kan uytleveren, zou bekomen, en te langer zou duuren.

Belangende de *Erten* van kleyne foort, als Witte, Groene, Graauwe, Vroege, Kruypers en Zwartnaarse, deselve kan men in open geploegde Akkers zaaijen, om datse geen groote Takken maakende, zig niet zullen verstikken.

Men saaidse op tweederlyc wyze, als in vers geploegt Braakland, dat voor den Winter eens is geploegd of wel in Vooren; dat is te zeggen, dat men de *Erten* zaaid voor dat men het Land ploegd, waar na de *Erten* als men ploegd, onder in yder Voore vald, en door middel van het Ploegyscr met Aarde werden overdekt.

Deze wyze van Ploegen word geoeffend met twee oogmerken; eerst, om wanneer de Aarde wat te zwaar is, lugtig te leggen; en ten anderen, om de Duyven het opeten daar van te beletten, want die op nieuw Braakland maar geeft zyn, worden door dezelve als van Hoenders opgekragt en meeren-deels opgeeten.

De *Erten* van alle Maanden (zo genaamd) om datse by na het gantse Jaar duuren en bloeijen, zal men zaaijen in den Tuyn op
plaat-

plaatfen daar defelve voor kwaade Winden gedekt zyn, op datfe vroeg Vrugten mogen geeven.

Ten opzigte van het beftuur, is niet byzonders buyten andere waar te neemen, als dat men de Peulen fnyd terwylen datfe Groen zyn, geen van alle laat droogen, en dat men na maate dat een uytpruytsel geene Peulen meer beloofd, dat af-fnyd.

Men moetfe wel befprouwen of begieten, voornamelyk in de Maand Augustus en van een ftroofchutfel verzorgen gedurende de heete dagen, omfe voor de sterke Zonneftraalen te befchutten.

Men zaaid of Poot de *Erten* op drierleye wyze op Beddens, met vier of vyf Vooren in yder te maaken, na den aart van de *Erten* welke gy daar op wilt Pooten, by bosjes, troffen, of door den anderen.

De Heete of Vroege *Erten* willen in 't begin van Februay of kort na het sterk Vriezen gezaaid wezen.

De zand of Zavelige Aarde is de geene diefe begeeren om haar aangroey te verhaaften, en indienfe op een heuvel die van de Zon uyt het Zuyden word befcheenen, gepoot zyn, zal zulks het groeijen veel bevorderen.

Indien men dezelve in Vooren Poot, zo geeft zulks een groot gemak omfe te wieden, dewyl 'er voor de voeten plaats tuffen twee Vooren is, zonder de jonge fcheuten te kwetfen.

Indien menfe by troffen begeerd, zo maakt men gaten met het Plantboor of yzer, eene voet van den andere, wanneerfe eerder zullen uytfehieten als op Braak Land, en nogtans tyd geeven, omfe, indien men wil, verfcheydemaalen te wieden.

Aangaande die, welke men onregelmatig zaaid, op nieuwlyks geploegd Braakland, of die welke men het in Vooren doet, dezelve geeven u de tyd niet, omfe meer als eens te wieden, ten zy met gevaar van veele nevens de Stalplanten te fchenden, ter oorzaak datfe van alle kanten uytfehieten.

Alle groote foorten van *Erten*, als Witte, Groene, Platte &c. willen op Beddens in Vooren, Vier ryen op yder Bedde

gepoot zyn, en tot gemak zal men 'er twee ryen stekken byzetten, om twee ryen *Erten* te onderflutten; en na mate dat de *Erten* groot zyn van soort, zo veel te sterker en hooger moeten de Tuynstaaken wezen, te meer, om datse tot aan den top toe zullen opklimmen, en schieten by yder knoop Peulen uyt van de Voet af, zynde een soort die men om deszelfs lekkerheyd, en om dat mense groen kan eten hoog te agten zyn.

Wanneer men zeer groote *Erten* begeerd, moet mense in goede Aarde Zaaijen, en wanneerse 3 a 4 voeten in de hoogte opgeschoten zyn, dunnen; maar die men in kley aarde zaaid, worden in het kookken zo murw niet als die men in zandgronden teeld.

E P P E.

Dezelve is vierderley, word maar van Zaad gewonnen dat grofagtig ros, en ten naaften by Eyronde, van de eene zyde wat hooger als de ander, en in de lengte gestreept is; groeid langs de Waterkanten, en in de Tuynen geplant zynde wordse *Sellery* genoemd, en voor Salade gegeven.

FRAMBOISEN:

Framboisen zo Witte als Roode beginnen gemcenlyk ryp te worden in 't begin van July; men plantse in Maart op Beddens, of als boortfels, de een twee voeten van den ander: Gedurende de Zomer schieten alle Jaaren veele welgewortelde spruyten uyt, welke men neemt om nieuwe plantinge te maaken, en door dit middel vernieuwen zig de oude, welke zo dra als de Vrucht geplukt is, sterven; het eenigste dat 'er aan waargenomen word, is, dat men in de Maand Maart de nieuwe scheuten drie a vier voeten afkort, welke men rondsom de voet van de oude bewaard, en ten andere datmen al de kleyne en

en de oude die dood zyn uytroeid. De *Framboisen* zyn volgens de smaak van veel, een aangename Vrucht; zy komen kort na de Aardbeyen te voorschyn; zy zyn in hooge agting, niet alleen om haar lekkerheyd in het eten, maar ook om datse van een lieflyke reuk zyn.

HANEVOET, of KRAYEVOET.

Gravinnekruyd, of *Hanevoet* is eene Jaarlykse kleyne Plant, waar van de Bladen voor toekruyd in Saladen werden gebrykt, wanneer se nog tener zyn; men zaaidse in Maart dik en dicht, om dat men het, vermits de kleyneheyd van het Zaad niet anders doen kan: Het Zaad word in de Maand Augustus verzameld, de kleyne Vogeltes zyn'er zeer op verlekkerd, gelyk mede op alle kleyne Zaaden van Moeskruyden: Wanneer men van dese Plant de Bladen affnyd schieten 'er weder nieuwe uyt, gelyk als van Zuuring, Petercelie enz.

Het zelve is tweederley, het *Beboude* heeft lange hoekagtige Bladen die als vol hoorns zyn, wat geelagtig en nygende na de Aarde, en de Steel, Air, Bloem en Zaad zyn volkomen de Weegbree bladen gelyk. Heeft maar eene Wortel die zeer hayragtig is, de Bladen smaken als die van Weegbreen, men zaaidse in de Tuynen, bloeid in Mey en Juny: De Wortel is samentrekkende en opdroogende, het Kruyd is koud en droog; men eet het by de Saladen en heeft de zelfde eygenschappen als de Weegbreen: De Wortel in spyze vermengd, is goed voor een zwakke Maag, geeeten zynde breektse nog dryftse de Steen wel niet af, maar versterkt de Nieren, en maatigd derzelve al te groote hitte.

Van

HYSOOP.

Van dezelve schieten uyt eene Wortel verscheide dunne Takjes ter hoogte van anderhalve voet, en zo hart als Hout, zynde van alle kanten voorzien van langwerpige, spitse, harde, verwarmende welriekende Bladeren, en wat bitteragtig van smaak; desselfs Bloem komt uyt den top van de Steel te voorschyn, in gedaante van een Air, die wat Rootagtig Hemels Blauw is. Men vindse meest in Tuynen, bloedig in de Maanden Juny en July, is warm en droog van aart tot den derden graad, doorlydende, openende, en de slym afdryvende: De Wilde heeft de eygenste kragten, maar sterker en met Oly vermengt doodse het ongediert op het hoofd.

KAUWOERDEN, of POMPOENEN.

Om de *Kampernoelje*, *Kauwoerden*, of *Paddeschoelen* te winnen is tot het bebouwen niet veel te doen: Men zaaidse gemeenlyk op Beddens half Maart, en dit is de eenigste manier van die te bewaaren en te vermenigvuldigen, in 't laatst van April neemt mensse met klonten aarde op, omse te verplanten in gaaten die men voorbedagtelyken maakt van omtrent twee voeten wyd, een voet diep, en twee vadem omtrent van den anderen, welke men met oude verrotte en byna vergaane Mest dekt, wanneer hunne armen zig tot 5 a 6 voeten toe uytgestrekt hebben, dat gemeenlyk in 't begin van Juny gebeurd, zo legt men in 't midden daar op eenige schopjes Aarde, zo om datse de Wind met heen en weer te slingeren niet zouden breeken, als omse ter plaatse daarse overdekt zyn eenige Wortelen te maaken, waar door de Vrugt meer gevoed en by gevolg grooter word, welke tweederley is; namelyk Groen of Witagtig maar moeten niet geplukt werden, voor datse Geelagtig zyn, en de schellen hard genoeg, om de nagels der Vingers te konnen

nen wederstaan, men bewaardse in de sluytplaatsen tot half Vasten wanneer op haar tyd zyn geplukt, en voor de koude wel gedekt, alle stand in de volle open lugt past haar; maar die voor de Zon het meest bloot staan, worden eerder ryp als de andere; men besnoeidse gants niet; maar vergenoegd zig met die altemets te besproeijen, wanneer de Zomers heet zyn: Hun Zaad word 'er binnen in gevonden, het zelve is plat en eyrond, wat breed en witagtig, is de Nieren en Blaas dienstig; de reuk van de Vrugt doet die in slaauwte zyn bekomen; maar is in 't algemeen van geen goed voedsel, om datse veel slym maken, door diense kout en vogtig van aart zyn, hoewel minder als de Komkommers; maar egter meerder als de Meloenen: Des zyn deselve nut aan den geenen die van een warmen aart zyn, en een heete Maag hebben, maar die deze laatste slap hebben, moeten zig daar van geheel wagten.

K E R V E L.

De gemeene *Kervel* is een Jaarlykse of liever Maandelykse Plant die tot vele gebruyken diend, en voornamelyk jong en teder zyn; hier om moet men alle Maanden wat zaaijen na maate dat men ruymte van grond heeft: Dezelve schiet ligt in het Zaad, en om dat by tyds te hebben, moet mense in 't laast van den Herfst zaaijen, wanneer men half Juny daar aan volgende ryp Zaad zal hebben, dat men met de scheuten affnyd alsse Geel werden, als ander Zaad dorfscht.

De *Kervel* vermenigvuldigd zig alleen van Zaad, dat zwart, zeer kleen, dun en langwerpig met streepen is; de gemuskerde *Kervel* word insgelykx gewonnen van Zaad, dat langwerpig, zwart en grof van korrel is.

Deze laatste soort is een der tockruyden van de Saladen, zynde in 't begin van de Lente, wanneer de Bladen jong en teder zyn, aangenaam van smaak, en zeer geurig, maar men moetse niet gebruyken, wanneerse hard en oud zyn, zy houden verscheyde Jaaren stand zonder dat van het vriezen bederfd, en dus werdse een sterke Stalplant.

E

De

De *Kervel* eyft een welgemelte en wat vogtagtige Aarde, dezelve word in Septembergezaaid om des Winters te gebruyken; die voor de voortyd zaaidmen in April; diemen na St. Jan zaaid fchiet niet in het Zaad; daar is nog *Duyvekervel* die by de Apothekers gebruykt werd, en eens gezaaid zynde komtfe van zelve genoeg voort.

De *Kervel* is warm in den derden en droog in den tweeden graad, dezelve verwekt de eethuft, dryft het Graveel en den Steen af, zuyverd het Bloed en doet het geronne in het Lighaam fcheyden: Werd hedendaags voortf en als Moeskruyd geeten, is de Maage dienftig en in Spyze gebruykt zijnde, aangenaam van fmaak.

KEULE, of KUN.

De *Kewle* zaaid men in een maatige vette grond en wel tegen de Zonne gelegen plaatfe, in de Lente, en wil wel by en omtrent den Ajuyn geplaaft zijn: Dezelve is warm en droog in den derden graad, verfterkt de Maag, breekt de Winden, verwekt de Maanftonden, dryft de Piffe, fcherpt het Gezigt, en word met nut gezoden of geftoofd by de Boonen en andere diergelijke Peulvrugten die Windig zijn, geevende aan de Spijze een goede Reuk en Smaak.

KOMKOMMERS.

Komkommers zijn Planten die ranken hebben welke langs de Aarde Kruypen; hebben geele bloemen waar uyt de Vrugt gebooren werd, welk ruuw, knobbelagtig en een halve voet lang. Groen in den beginne, en Geel wanneerfe rijp zijn, men Zaaidfe in de Tuynen en verplantfe op Bedden als men de Meloenen doet, en zy bloejen in July en Augustus, zy zijn van twee foorten, Witte en Groene, maar de eerfte zijn drooger en werden voor de beste gehouden: en als die noch klein zijn, kan men dezelve in Azijn leggen, zo om die voor 't bederf te bewaaren, als tot gebruik en toefpijze voor gebraden Vleefch, daar

daar by doende gefneedene Peper-wortelen met heele gedroogde Peper en bloemtakjes van Venkel: doch dezelve zijn niet gezond, maaken een kwaad Sap zelfs in de beste Magen; veroorzaaken kwaadaardige en hartnekkige Koortfen; een vierendeel loots van de gedroogde Wortel gepoeijerd ingenomen, doet Braaken, het Sap van *Kemkommers*, met het gestampte Zaad en Meel inde Zon gedroogd zuyperd het Aangezigt en maakt het Vel wit.

K O O L.

Van wat naam dezelve mogen zijn, worden niet als van Zaad voortgeteeld, 't welk zeer rond en van grote als een gemeen speldehoofd, en wat rosagtig bruyn is: Onder alle de Moeskruyden is de *Kool*, verplant zijnde die welke het ligste vat: dezelve zijn van verscheyde soorten als Witte *Kool* en *Kappers*, die voor de Nazomer en den Herfst zijn, *Roode open* en *Sluytkool*, *Krul* en *Bruyne*, *Roode Bastard*, en *Savoy-kool*.

Zy begeeren allegader een tamelyke vette, welgemeste omgespitte Grond. De *Roode*, *Savojien* en *Kappers* zaaid men in de eerste Maanden van het voorjaar, en werden in Mey en Juny verzet; de *Bloemkool* zaaid men in April of Mey, met de nieuwe Maan, en opgeschooten zynde verplant men die in zavelagtige Aarde, in het afgaan der Maan. De *Buyskoolen* zet men twee en een halve voet van den anderen, en zo de *Savojien*, *Kappers* en *Bloemkoolen* anderhalve voet int 't verband: Van de *Bloemkool* werd het Zaad uyt Italiën voor het beste gehouden, of dat van het Eyland *Cyprus* komt.

De Italiaansche werden in geen Potagiën gebruykt, maar voor tussengeregten opgedist, kunnen geen koude verdraagen, en zo dra als 'er het Hoofd van zet, dekt mense dat men de Bladen die met een Stroohalm toebind; want anders zou de koude die verderven en doen verrotten. Dezelve zyn voor de Winter, men moeste in de Aarde geworteld, uytbooren en in de stoove of sluytplaats brengen, wanneer gemeenlyk haar Bloem voltrekken: Alle andere *Kool*, behalven deze soort

E 2 bren-

brengen hier te Lande zaad voort, en om dat te winnen, zo verplantmen op den Herft of in 't Voorjaar de fchoonfte en de befte, welke dan in Mey en Juny in het Zaad fchieten dat men in July en Auguftus, inzameld. Men zaaidfe op Meloenberg, of Mest-bedden, waar in men overdwars kleyne voore maakt, en het Zaad dunnetjes en ordentelyken in werpt.

In de Maand April zal men andere zaijen op de eygenfte Bedden waar van de Meloenen en Komkommers verplant zyn. De *Kool* die groot van Blad is zaaid men in de Maand Mey, en wanneer dezelve in 't begin van July verdraagen kunnen verplant te werden, zo zullenfe zig voor den Winter nog zetten en fluyten, deze zyn de fmaakelykfte van alle, fmelten als in de Mond, maakt eenigziints afvaging, en breekt uyt de Maage niet op.

De Witte *Kool* zaaid men in Auguftus, om wat voor de Winter verplant te werden, zullen als dan wel groeijen en de gantfe Winter door dienft doen, voornamentlyk wanneer het Vriest want de Vorft maaktfe murw en aangenaam van fmaak.

Om alle foorten van *Kool* te verplanten, zal men eerft het Aardryk diep omfpitten en wel met Mest doormengen, waar na men het in Bedden verdeeld van vier voeten breed; een voet van de kant zal men een Voore ter diepte van vier vingeren, een half voet breed van bovenen onder fcherp toelopende, waar in men met mooy weer tegens den Avond gaaten met het Plantyzer zal booren; en daar in de *Kool* tot aan de tederfte Bladen toe pooten; men zalfe tamelyk wyt van den anderen zetten, na raade datfe tierig gegroeid zyn, en niet verzuymen de Voore met Water te befproeijen.

Men kan dezelve ook verwerd op vierkante vakken verplanten en inzonderheyd de Witte, omfe te laten bevrozen, maar deze zyn zo gemaklyk niet te befproeijen als op Beddens, behalven dat men de foorten op Beddens byzonder kan houden.

Uit zindelykheyd zal men zorgvuldig de *Kool* van de doode bladen zuiveren, op datfe van verrotting bevyd, geen vuyle flank krygen, nog van de Slakken, Kikvorffen, Padden,
en

en andere ongedierten, die daar door angelokt, beschadigd werden.

Wanneer de *Kool* gezet en gesloten zynde, men gewaar werd dat de een of ander in het *Zaad* zoud' willen schieten, zo moet men de *Plant* half wege uytrukken, of op de *Stronk* treden, omse op een zyde te doen hellen; 't geen het spoedig in het *Zaad* schieten zal verhinderen, en tyd geeven om het eerste geeeten te werden. Het *Zaad* kan men winnen van de fraayste *Koolen*, met die te verplanten daarse voor de *Winter-winden* gedeekt staan, en geduurende het *Vriesend* weer met *Potten* en daar over *groove Mest*, dekken; maar evenwel somtyds eens van de *Zon* laten beschynen, en egter des nagts niet ongedekt te laten.

De eyenschappen van de *Kool* zyn, dat het afziedsel voornamelyk van *Roode Kool* de *Buyk* los maakt, de *Hoeft* verzagt, en de *Stem* verbeterd; het *Sap* met *zuyker* vermengd is zonderling goed voor die *Engborstig* zyn en ook voor de *kwaalen* der *Longe*; zelfs is het *Sap* van *Kool* met *Suyker* als tot een *Siroop* gemaakt daar toe dienstig tegens de *wormen* der *Kindren*; *Kool* gestoofd en met *Peper* bestrooyd, vermeerderd der *Vrouwen* of *Minne* haar *Melk*; kortom de *Kool* is een *Medicyn* in de *Maag*, een *Doctor* in *Huys*, en daarom by de *Oude Romeynen* voor eenalgemeen *Geneesmiddel* tegens allerley *kwaalen* wel 150 Jaaren lang gebruykt: Van de *Affe* word een *Looge* om het *Hoofd* te wassen gemaakt; ook is den *Afch* met het *Wit* van een *Ey* vermengd een goede *Brandzalf*.

KERS, TUYNKERS, WATERKERS.

De *Kers*, of *Tuynkers*, is te wel bekend om 'er een beschryving van te maaken; men zaaidse in de *Tuynen* en deselve bloeid in *Juny*. Het *Zaad* verwekt de *Pisse*, maakt de *Buyk* los, purgeerd of *zuyverd* de *Nieren* en de *Blaas*; opend de *verstoppinge* van de *Leever* en de *Mild*; verdryft

E 3 met

met Oly ingenomen het Fenyn, het uytgedrukte zap zuiverd de Tanden, het Zaad gekaauwd verminderd de beroerdheyd van de Tong, doet Niezen en wekt de Geesten op; in Azijn gezooden en als een Pap gebruykt verdrijft het de Kliergezwellen, de Jigtpijn en Bloedvinnen, en alle andere soorten van Gezwellen.

K R U I S B E S I E N.

De *Kruysbesien*, zo Roode, Geele, als Witte, zijn de Vrucht van Heesters, werden van Stekken, afzetsels en gewortelde uytspuytsels aangewonnen; men plantse in de Maand Maart, ten minsten 6 voeten van den anderen, ten zy op volle Bedden, vierkante Vakken, of tusschenplaatsen der Heggen die men gemeenlijk rondsom den Moestuyn maakt. Begeeren alle een vogtige Grond, en zijn in July rijp, dog werden meest terwijl datse hard en groen zijn gebruykt, sijn met Eyeren en Suyker vermengd, of wel in Saucen zeer dienstig.

Onrijp zijnde, zijn de Vruchten kout en droog van aart, samentrekkende, en verkoelende, maar geven egter, maar weynig, rauw en kout voedsel.

Dezelve werden beter voortgeplant van stekken en uytspuytsels als van gewortelde Looten, het zy dat mense in de Lente of in het Voorjaar plant; en wanneer se Wortel hebben gevat, moeten die gelijk als andere Boomen gehandeld werden, maar men moet 'er de toppen niet af snyden nog verder knotten als zy u hinderlijk zijn. Sommige die meenden dat men de Boomen van *Kruysbeyen*, moest in haar opgroeijen stuyten en snoeijen zo als men de Wijngaarden doet, welke hen bedroogen gevonden hebben, om datse het te vroeg deden.

De oude *Kruysbeyen-Boomen*, moctmen, om datse een Tuyn ontcierien uytroeijen, en daarom zorg dragen dat men zig in tijds van nieuwe voorziet, en om deze te hebben, alle Jaaren eenige aanwind.

Om

Om te beletten dat de *Witte Kruysbeyen* niet zo vroeg als anders uytloopen, moet men die tegens de Boomen van de *Roode* aanplanten, dewijl deze van het Mannelijk geslagt zijnde, maaken datze wel draagen, groot worden, en minder uytloopen.

KATTE-KRUYD, of NIP.

Is warm en droog in den tweeden en derden graad; heeft *Ruyge* en *Witagtige* Blaaden, de *Stam* of *Steel* anderhalve voet hoog, de *Bloemen* een *Aire* gelyk, *Purperverwig*, en sterk van *Reuk*. *Groeid* in *vogtige* plaatsen, *bloeid* in *Augustus*, is van *deugd* en *kragt* de *Kruyzemunt* gelyk, word voor *Toekruyd* by de *Salade* gebruykt, verwekt de *Stonden* en *traage Kraamvloed*, het *ontdoet* het *geronne* *Bloed* als *ymant* mogt *gevallen* hebben, als *wanneer* men de *Kookfels* tot *zweetens* toe *meermaalen* drinkt; de *Blaaden* en *Bloemen* kan men op *Wyn* en *Brandewijn* zetten om des *Ogtens* en des *Avonds* voor de *gezondheyd* te gebruyken.

KROPSALAAD.

De *behandeling* daar van werd hier *agter* onder de *Latouw* beschreeven, dezelve is van *drie* soorten, als *Bruyne*, *Kleyne*, en *Kropsala*; welke *vroeg* gezaaid werden, als mede de *Prince* *kroppen* alle onder *geele* *Wortelen* en *Ajuyn*; men *duntse* wel tot een *halve* voet van den *anderen*, omse te *beter* te *doen* *kroppen*, dog de *Prince* *kroppen* zaaid men *eerst* in het *laaft* van *April*, en zo de *eene* als *andere* zyn *aangenaam* om voor *Salade* te gebruyken.

KNOP-

KNOFLOOK.

Deze werd voortgeteeld van eene soort van Bolletjes of Kleifertjes, die in de Aarde rondsom aan de voet van de Plant groeijen, en is alle een soort van Ajuyn of Uyen; yder Blad van dezelve is holagtig, en aan het ondereynde plat; waar mede zig aan de voet van de Plant houdt, daar uyt de Wortelen schieten, en opwaards groene holle steelen, beneeden buykiger als boven, en een spitse top, waar uyt het spruytsel voortkomt zo wanneer men de Bol in Maart of April poot, ter diepte van drie of vier duymen, en omtrent van gelijke wijtte van den anderen.

Men houdse by de Boeren voor een Theriakel, wanneer die rugteren werd geeten; wyders werdse raauw en anders voor, en by Spyze gebruykt; het sap in de Ooren gedroopen beneemt de Tantspyn, zulks doet het mede wanneer het door de Neuze werd opgesnoven.

Onder de Look is een soort die men *Bieslook* noemd, welke men scheurd in de Maand van April, en zet men op Rabbatten of kleyne Bedden, by het gemeene struyfkruyd.

Een tweede soort werd *Beere-look* genoemd, en heeft witte bloemtjes; werd in 't laast van Augustus, als het Lof begint dor te werden op genomen, en in 't begin van Maart weder in de aarde gestookten.

Een derde geslagt is *Huyslook*; zynde een plantje dat tot een struyk of Boomtje groeid, van een takje gestoken, en des winters in een kaggelstoove moet bewaard en droog gehouden werden, en draagd; wanneer het in Huys staat geele Bloemtjes.

De Look in een Spuytsetting gebruykt en gekookt zynde stilt het kolyk, en verdryft de Winden: Azijn waar in Look gezooden is verdryft de Tandpyn uyt koude Zinkingen ontstaande; syn gekorven en de Kinderen op een stuk met Booter

te

te eten gegeven dood de Wormen; dezelve drijft mede pisse; een Smeerfel van Look, Zout en Azyn dood de Neeten; maatigd ook de Honger en Dorst; is goed tegen de ylhoofdigheid; in Melk gekookt en gedronken, doet de scheuten, van zinkingen ophouden; alle Morgens een knopje geeeten helpt die, welke de vallende ziekte hebben, en verligt de Jigt pyn; een knopje gestamt, en met een Roemer witte wyn en met 30 Gryne Mirrha ingenomen wanneer men de koude van de Koorts gevoeld, verdryft dezelve.

L A U R I E R.

De gemeene *Laurier* is een Boomtje maar van middelmatig gebruik in Moestuynen, zynde genoeg dat men eenige weynige voor de Koude welbewaard heeft itaan om wanneer men die van nooden mogt hebben eenige van haar Bladen te gebruiken.

Dezelve is zeer heet van Aart, scherp en bitter van Smaak; het vogt waar in de blaaden zyn gekookt, dryft de Urine en Maand stonden; De Wortel gepoeyerd ter zwaarte van anderhalf-loot met zoete Wijn ingenomen, bevordert het Baaren en doet spoedig verlossen; het is mede dienstig voor die de Druppelpis hebben, maar te veel, doet het Bloet wateren; gevreven en op de steek van een Honingbey gelegd, geneest die met laauw Water als een drank gedronken doet Braaken; de Bessen of Beijen zyn beeter van Aart dan de blaaden, welke gestampt en met Honing vermengt goed zyn tegen de koude zinkingen; het Sap met eenen veel Wyn en Rooze-oly vermengt stillt de pyn in de Ooren, en geneest de doofheyt &c.

De gemeene *Laurier* word van de Bakelaar gezaaid, en deze in de Maand Mey drie vingeren diep in goede Aarde gezet, maar moet het volgende Jaar verplant werden. Dezelve werd ook van zyn Wortelspruyten afgezet; men moetse des Winters voor de Sneeuw en Koude met Stroo of Riet dekken, en indiense door de Koude mogt Zwart of verdort zyn geworden,

F den,

den, zal men het kort by de Wortel afnyden, om daar na weder uyt te spruiten.

L A T O U W.

Werd van foort die fy zyn voortgeteeld, en gewonnen van Zaad dat wat Langwerpig, Eyrondagtig, en langs heen gestreept is, aan de eyndens scherp en zeer dun; in de lente gezaaid zynde draagse in July Zaad; maar de winter *Latouw* welke men in de Maand October eerst van haar zaai-plaait verplant, brengen eerst Zaad in de naastvolgende Maand July; onder de *Latouw* werden begreepen de Kropfalade of Sluytkroppen; indien me dezelve vroeg wil hebben zo zaaidmenze op een Bedde van Mest; de Kropfalade word onder de geele Wortelen, en Ajuyn gezaaid, en men dunt de Prince Kroppen in April; en omze schoon en wit te hebben zo bind men die boven te famen eermense uytrekt om te verplanten, waar na men dit gedaan zynde daar Zand op strooid: De *Latouw* werd voor de beste van alle Moeskruyden gehouden, verkoeld de al te groote hette, matigt de scherpe humeuren, is derhalven gezont voor jonge Lieden die te heet en vol Gals zyn, neemt de Geylheid weg, verwekt slaap, en word eerst voor *Salade* gebruikt.

L A V E N D E L.

Werd in Moestuynen gebruikt, om'er boordfels van om de Bedde te maken, met de Bloemen zonder die van de stecelen te plukken, doet men het gewasse Lywaat welriekende werden; werd uyt Zaad en Stekjens voortgeteeld; dezelve is warm en droog tot in den tweeden graad; word van sommige Vrouwlyk *Aspic* genaamd, om datze daar na gelijk; de Bloem is bleek Purper; bloeid in Juny en July.

De *Lavendel* tussen wolle gewaad gelegd, bewaard het voor de

de Mot en Worm; is dienstig tegen alle koude gebreken der Hersenen; opent de verstopping van de Milt, stilt de Maagpijn, verwekt de Maandstonden, drijft de Nageboorte af, en versterkt de bevende en Lamme Leeden.

L I N S E N.

Deze willen maar een middelmaatige vette Aarde hebben, want als die te Vet is groeiense te dik en weeldrig, en geeven maar Kruid en Bladen zonder Vrucht; maar in een middelbare grond, dragense wel, behoudens, datze geen Regen krygen wanneer in den Bloei staan, want de vogtigheit is haar als dan schadelyk en doetsse schieten.

Om dezelve spoedig te doen opkomen, laat menze 5 of 6 dagen met drooge Mest vermengt leggen, waar na men die Zaaid, en met de Egge flauw daar over te laten gaan, dekt.

Wanneer men dezelve gebruyken wil, zo wand men die, en omze verder te zuiveren, zo smyt men die in een Pot met heet Water, wanneer de Linfen aanstonds boven dryven, met een Schuymspan daar uyt werden geschept, en het water met de Steentjes en Aarde weg giet, en weder schoon Water overhangd, de Linfen daar in kookt en als behoort op dist; de Erten daar van zyn 3 of 4 in een hauwken beslooten, de Witte zyn de beste en de andere Afgrauw, de laatste draagen Witte en Roode Bloemen, en de eerste soort niet dan Witte. Van Aart zynze gemaatigd, maaken te veel gebruykt grof Bloed, veroorzaken pyn in de Senuwen, doven de lust tot byslaapen, verwekken zwaare Droomen, en zyn beide aan het Hoofd en de Longen hinderlijk.

MAJOLEYN.

De allergeelfte werd voortgeteeld van Zaad dat zeer kleyn is, en van gedaante by na als een Citroen; aan het eene eynde scherper als het ander, heeft hier en daar eene Witte streep, en is verder van een Bleek bruyn Verwe.

Zy wast laag, en als een kleen Heestertje, omtrent een voet hoog; heeft verscheyde dunne struykjes met takjens bewassen lang werpig aan de Blaadjes, hebbende yder zyn steeltje, staan twee aan twee over malkanderen, bleek Groen en Lieflijk van reuk. Op de toppen komen zeer kleyne witte Bloemtjes, en de Wortel is Vezelagtig, dezelve bloeid in de Zomer en blijft des Winters over.

Dezelve is fyn van deelen dat de reuk en smaak uytwijft, werd daarom gebruykt om de Slym te verdunnen, de verstopte Pijpens te openen, de Maag te versterken, de Winden te verdryven, de Maandvloeden te verwekken, en in de Neus gestoken doctse veel slijm loozen. Om het verdre te bereiken maakt men daar van Kookfels, trekt dezelve als Thee, men rooktse met Saly, Rosinarijn en Betoni vermengt uyt een Pijp als Tabak; men maakt 'er Kruytmutsjes van, en overgehaald bekomt men een fyne Oly, men kan dezelve mede op Wijn zetten, of daar mede met Brandewijn overhalen; men doet de Blaadjes in Reukzakjes, om het Lywaat in de Kassen wel te doen ruiken.

MAJOLEYN, of OREGO.

De gemeene *Orega* heeft ronde Struykjes; veeltijds wel 2 Voeten hoog, wat Purgeragtig, verspreidende zig in verscheyde takjes, heeft breede, langwerpige en spitse Blaadjes, en bleek Groen van verwe; op de toppen komen schubagtige Aartjes, waar tusschen kleyne Witte Bloemtjes te voor-

schijn

schijn komen: Het Zaat is Bruyn, Geel en zeer kleyn, de Wortel is dun en Vezelagtig.

Alle de Majoleynen hebben een aangenamen Reuk en Smaak, men gebruykt de bovenste topjes tegen de verstopte Ingewanden, Hoest, moeilijk Ademen, Geelzugt, vermeerderd het Zog, doorsnijdt de Slijm, en verdrijft de Winden &c. De gemeene werd mede gebruykt over gestoofde Vis, Kavijaart, en Anfiomis.

M E L D E.

De Tamme of *Wilde-Melde* wast met steelen die gemeenlijk onder Rond en boven Vierkant zyn, heeft verscheyde zytakken, waar aan lange, breedte, spitsuyt- en toeloopende, gladde, en zachte bladen groeijen, aan de opperste takjes komen kleyne in een gedronge Geelagtige Bloemtjes, het Zaad vind men na het Bloeyen Druyvs-wyze als in een Vliesje beslootten: De Wortelen die dun en vezelagtig zyn booren diep in de Aarde, de Blaaden en Steelen jong wezende zyn van een Witagtige en blinkende kouleur.

De *Melde* moet alle Jaaren in February, Maart en April gezaaid werden, om datze niet tegens de koude kan, wil dun gezaaid, maar dikwils besproeid zyn;

Dezelve is kout inden eerste, en vogtig in den tweeden graad, maakt de Buyk week, opend de verstoptheyd van dezelve, en werd van de Duytschers hedendaags nog veel onder de Moeskruyden gebruykt; Pappen daar van gemaakt vermurwen de gezwollen, of doen die verdriyven.

MELOENEN.

Werden alleen vermenigvuldigd van Zaad, dat van de *Koff* kommers even gelyk is, behalven dat het wat finaller is; van kolour helder Geel, en 't geen in 't binnenste van de *Meloen* werd gevonden; men zaaidse in een vette Aarde en geeft in de Maand July zyne Vruchten, dezelve zyn van Aart kout en vogtig, en wat samentrekkende. Het Vlees der *Meloenen* geeten dryft de Urine, en is goed tegen de ongemakken van de Blaas, en de pyn der Nieren; te veel gebruikt beneemt het Zaad der Mannen en genoegzaam desselfs kragt, en het Zaad van de *Meloenen* in 't algemeen veroorzaaken koude vogten in het Lichaam, en vooral in de zodanige die zwak van Maag zyn, en daarom moet men voort na het eten van dezelve goed voedsel gebruyken.

De *Meloenen* moeten in een warme plaats gezet werden, daar toe eerst een diepe Put graven, en daar in lange Paarde-Mest doen, dezelve met twee a drie Emmeren Water begieten, om te beter te broeijen, en daar op een halve voet dik goede Aarde gelegd, waar in men het Zaad eerst in Melk geweekt, een halve vinger diep, en drie of vier vingers breed van den ander moet steeken; men maakt daarom een Bak en belegt die van booven met Glaazen Ramen, word tegens het Zuyden gezet, en wanneer de Zon schynd, open gedaan werden, om desselfs stralen te genieten; het Zaad opgekomen zynde, nypt men alsse vier Bladeren hebben het bovenste hartje af; waar na men de zelve verplant op een met Paarde-mest bereyde en tegens de Zonne gelegen plaats drie voeten van elkanderen, en met Glaaze Klok of Lantern; men moetze ondertuffen van de valse Bloemen en de Takken diese maar drie hebben berooven. De teekenen van een goede *Meloen* zyn, als de steel bitter, de Vrugt zwaar van gewigt, goed van Reuk, en de kruyn hard is.

N I P T,

NIPT, of KATTEKRUYD.

De struyk is vierkantig, wat ruygagtig, en ruym twee voeten hoog, zig verspreyende in verscheyde takken, waar aan breede, spitsloopende, donzige Bladen yder op zyn steeltje zyn; de Bloemtjes daar van zyn bleek geel en witagtig; het Zaad is bruynagtig en de Wortelen niet heel dik, maar vezelagtig: De Katten eten dit kruyd gaarn, waarom het ook *Kattiekruyd* word genoemd, het werd gezaaid en geplant als de *Kruysmunt*, is even als dezen, heet en scherp van smaak en van een vlugtig zout voorzien, en daarom dienstig in alle ziekten die uyt koude en slymigheyd ontstaan. Verdryft de Koorts, verwekt de Stonden, ontdoet het geronnen Bloed als iemand mogt gevallen hebben, wanneer men de kookfels tot zweetens toe gebruykt, en werd veel voor een toekruyd by de Saladen geeten, om datse de koude van dezelve maagt.

OSSETONG.

Werd van Zaad voortgeteeld, beyde in de Lente en de Zomer gezaaid, en zelfs meermaalen in eene Zomer, om dat de Bladeren waar in haar deugd bestaat, maar goed zyn terwylen datse teder, dat is geel zyn. Het Violet-verwig bloemtje draagd, is een cieraad over de Saladen. Het Zaad valt zo dra als het ryp word, en over zulx is het beste datmen de Stammen affnyd wanneer het Zaad is gezet, en die in de Zonne laat droogen, wanneer men maar weinig verliest, dezelve heeft lange spits-scherploopende, ruyge, haarige en stekende Blaaden, eenen regt opgaande ruyge Stam van ruym twee voeten hoog, boven zig in zydtakjens verspreidende, waar aan vyfblaadige kleyne, ligtpurper, rood-paarsse Bloemtjes komen die Blauw werden; na het vallen vind men in de Bloemhuisjes drie of vier lang-

langwerpige, graauwe en gerimpelde Zaaden, de Wortel is rond, lang, een vinger dik, roodagtig, bruyn of zwart van buyten, blijvende des Winter over, is van binnen wit en vol taay Sap, en zo van kragten als gebruyk gelijk de Bernagie.

P A T I E N T I E.

De *Patientie* is eygentlijk een soort van zeer groote en scherpe Zuuring; men zetse langs de boorden van Rabatten of op een Bedde, om nu en dan eenige bladen onder de Zuuring te gebruyken, de wijze van voortteeling en behandeling is even als de Zuuring.

P R E Y, of P R A A Y.

De *Prey* heeft lange, breedagtige, uytgeholde samengevouwde Bladen, is de Ajuyn in reuk en smaak al byna gelijk, als mede het Zaad, behalven dat het graauw is. De Bolle of Wortel is wit, dun, langwerpig en onder aan vezelagtig, werd in vette en welgemeste Aarde gezaaid in de Maand April, in 't verplanten moet men de punten affnyden, en men zuyperd de Wortel met een Schaar, in de Geneeskunde is haar gebruyk als die van den Ajuyn; in de Salade werdse gebruykt om de koude te matigen, zy verdund de Slijm, doet Water loofen, men kooktse mede met Vlees, Warmoes &c.

P E N N I N G - K R U Y D.

Werd in April gezaaid, maar staat een Jaar over eer dat het bloeid, de Bloemen zyn de enkele Violetten gelijk; werd om de sierlijkheyt van zyne blaaden het Zilverfchoon gelijk op de kassen gezet; bestaat uyt grove samentrekken-

kende deeltjes, en daarom dienstig in de Buikloop, Roode-
loop, te veel Stonden en Kraamvloed, waar toe men het Sap
of de Kookfels gebruikt.

PEPER-WORTEL

Vercyft om te groeijen een vogtige grond, werd voortge-
teeld van stukjens of dikke schyven van gemelte Wortel-
len, welke in November, December, January, February en
ook Maart in de Aarde gestooken werd, gemelte Wortel is
verwarmende, vermeerderd de Eetlust, dryft het Graveel
af, opent de Lever, Nieren en Milt verstoppt zynde door kou-
de en slymige vogten, en werd veel en met rede gebruikt, tot
een toefpyze of Sauze by Visch, of Vleesch.

PEPER-KRUYD.

Is een Jaarlykse Plant, iets welriekende, werd van Zaad ge-
wonen en de blaaden van toekruyd in sommige Spyfen ge-
bruikt, voornaamentlyk by Erten en Boonen, is dienstig tegens
alle Ziektens die uyt Slym ontstaan, verwekt de Eetens lust en
doet wel wateren.

PETERCELIE.

Zo de gemeene als de *Krulpetercelie* werd geteeld van Zaad
dat zeer klein, langwerpig, graauw-groen en wat krom
van de eene zyde is, en langs met verheeve streepjes gestipt is.
Het Kruid en Wortel werd hier te Lande beyde by Rivier-Vis
gebruikt, anders de bladen gekurven zynde doctmen raauw
over gekookte Schelvis, Zalm, Vlees &c.

De *Petercelie* werd gemeenlyk in February gezaaid, om
datse 6 weken legt onder de Aarde eer datse opkomt, maar om
die

G

die te eerder te doen opkomen laat men het Zaad dat twee Jaaren oud diend te wezen, een nagt weken, en zaaijen het in Aarde die met asse van Boonstro is gemengd, wanneer die veel weelderiger groeid als anders. Dezelve opend de verstoptheeden van de Lever, Nieren, Lyfmoeder en andere inwendige deelen, doet de Pisse loozen, als mede de Steen en 't Gravel afgaan.

ROOMSE PETERCELIE.

Deze heeft groote bladen, men bindse als de Chichory wanneer geel-wit werden, en des Winters voor Salade werd gebruikt; en om daar toe bekwaam te werden snydmen in 't laatste van den Herfst alle de bladen af, overdekt de struyken met lange Mest, of de Bedden met Matten van Stroo, zodanig dat 'er de koude niet kan treffen, en het geen vervolgens uitspruit zal wit-geelagtig en teder wezen; men zaaidse in het voorjaar wat dunnetjes om datse veel groote bladen geeft, men behoeftse niet veel te begieten, om datse de droogte tamelyk wel kan verdraagen. Deze *Petercelie* als mede de Wortel is van dezelve kragten als de hier boven gemelde, en diend tegens het Gravel en opgestopte Pis, Long, Lever, Milt en Ingewanden verwekt de Stonden en vermeerderd de Vrouwen Melk &c.

PIMPERNEL.

De *Pimpernel* een gemeen toekruyd by Saladen, werd weinig anders als in het voorjaar gezaaid, en wat digt, het zy op Beddens of langs de boorden daar van, schiet na datse gesneden is dikwils weder uyt, en moet men de dunne uitspruitsels neemen om by de Salade te gebruyken, om dat de oude bladen te hard zyn, zy wil in de Zomer dikwils besproeid wezen, van dezelve is maar een soort en het Zaad werd ten eynde van de Zomer

Zomer verzameld. Het Kruid is famentrekkende, stelpt het Bloedspuuwen, is goed tegens de Teering, reynigd vervuilde Zweeringen, en geneest alle Wonden en Buykloopen, dog het beste gebruik is dat men de afziedfels drinkt, en uterlyk is het Sap alleen of met Honing gekookt alderbest.

PINSTERNAKELEN.

Pinsternakeien of *Passenaken* is een in de Keukens wel bekende Wortel; men zaaid die in 't einde van de Winter, dunnetjes in goede wel bereide Aarde, en indien te dicht mogten opschieten, moet men dezelve in de Maand van Mey dunnen, op dat die staan blyven te beter mogen groeijen en dikker werden; dezelve werden niet als van Zaad voortgeteeld, en daarom moet daar voor als de Beet en gemeene Wortelen gezorgd werden. Zy hebben groote lange en breede Bladen, rondsom geschaard, Geel-groen van verwe, gevreven zynde wat sterk van reuk; op de toppen der Takken komen kroontjes met kleine Geele Bloemtjes; daar na volgen de Zaden die Ligt-bruyn of Geel, Breet, Plat en Rond, als dat van Lavas zyn; de Wortels zyn van buiten en binnen Wit, zoet, mals en geurig van Smaak. Dit gantse gewas is fyn van deelen; beyde het Zaad en de Wortel doen veel Wateren, de Stonden bevorderen en afdryven, vermeerderen de Melk in de Borsten, verbeteren de Gyl, en verdryven de Winden. De Bladen doet men in Pappén, om de Gezwellen te doen rypen of verdryven, en dienen mede tegens de beginnende versterking; de Wortelen tot Spysse gebruikt geeven goed voedsel.

POMPOENEN.

Deze zyn een soort van *Meloenen*, plat, langwerpig en geel, waar van de behandeling die van de *Meloenen* even gelyk is.

PORCELYN.

De *Porcelyn* is een der fraaifte Planten van een Moestuin, werd meest by de Saladen gebruikt, als mede in de Potagien, dezelve is van twee soorten, Groen, en Goudgeel; deze laatste is de aangenaamste voor het gezicht, en moeijelyker om aan te kweeken; waarom men by kout weer Moeite heeft omze te doen opkomen, zelfs op een Mest-bedde en onder de Klok, want in de open lugt gelukt het zelden voor halv Mey, en dan moet de Aarde goed, zagt en wel geroerd, mitsgaders het weer mooy zyn; overzulks moet de eerste Porcelyn die men halv Maart op een Mestbedde zaaid, van de Groene soort zyn, om dat de Geele verrot, zo dra alsse uitgeschooten is, ten zy men wat verre in de Lente, dat is tot in het laaft van April gekomen is; men zaaid dezelve gemeenlyk zeer dicht, dewyl het Zaad uitstekend klein is, en het daarom niet dun kan zaaijen; wanneer men het op een Mestbedde doet, en by koud weer, wanneer met de Klok of Raamen nodig zyn bedekt te werden; het zy dan als het weer begint zagt te werden, zo breekt men slegts de genoegzaam tot stof verotte Mest met de Hand, of de rugge van de Schop; maar wanneer men het in de open Aarde zaaid, die, wel bereid moet zyn, zo harkt men die 5 of 6 maalen open met de Klouw, om het Zaad onder de Aarde te krygen en te bedekken.

De *Porcelyn* bestaat uit een lymig en ziltig Sap; het Kookfel van Bladen is dienstig voor dorstige Monden in de heete Koortfen, brandige Pis, en heete Scheurbuik &c. het Sap of Kookfel doet de Sprouw versagten. In de Keuken word die met Zuuring gestoofd, voor die opdragtig en hitzig van Aangezigt zyn. Zy werd mede over de Saladen gebruikt; van buitene mag men de Bladen op de pynelyke Aembyen of Spenen leggen, en het Sap dat de klooven in de Tepels genceft, is mede dienstig tegens de ontsteking der Oogen.

RADYS (Spaanse) of RAMELASSEN.

Deze hebben groote breede, lange, rouwe en groene Bladen, voor Rond, en van wederzyden gekarteld, als het loof van Raapen. De Wortel is van binnen Wit, van buiten veeltyds Swart, dezelve wegen somtyds een half Pond en meer, en zyn van gedaante als een langwerpige Raap, dezelve zyn van aart en kragten de gemeene Radys gelyk.

R A D Y S, (Gemeene.)

Deze, wanneerze zyn als behoord, namelyk tener, bros en zoet, is een der Planten die in een Moestuin het meeste vermaak (en dat dikwils) geeven, zy is zelfs als voor een Manna van onze Tuinen, zo ik agte te houden. Om dezelve te doen opkomen heeft men die maar dunnetjes in welbereyde mulle Aarde te zaaijen, en by droog weer te begieten, maar dat voor alle dingen gaat, is, dat men zorge draagen om Zaad van de beste soort te hebben, en alle Maanden, dan halv February af, tot halv November toe heeft men Radys; het goede Zaad werd gewonnen van Radys die lang en rood van raap zynde, weinig Blaaden heeft; om van dit Zaad altyd voorzien te zyn, moet men de Radysen, die van het Zaad des vorigen Jaars geteeld, de minste Bladen hebben, in April uitpikken, en op een andere plaats anderhalve voet van den anderen verplanten, wanneerse zullen opschieten, bloeijen, en in 't laast van July goed Zaad geeven; als dan snyd men de steelen af, men laatse eenige daagen in de Zon drogen, doetse uit de Hauwen, en met reynigt het Zaad met wannen, maar dewyl de steelen die om Zaad te maaken opschieten, hunne Takken tot een groote lengte uitspreyden, zo is het goed dat men die op een middelbare lengte afknypen, ten eynde dat de eerste Peulen te beter gevoed mogten zyn.

Het en is niet genoeg zorg te dragen om goed Zaad te winnen; men moet mede toezien dat men 8 of 9 Maanden in het Jaar goede *Radys* heeft; de eerst die men eet werden op Meloenbergen of Mest-bedden gewonnen, en de wyze hoe men dit doet werd in den *Arbeid* die men in de Maand van November moet waarneemen, hier agter aangewezen.

Alzo de al te grootte hette de *Radys* al te scherp, te wreed en houtagtig maakt, zo moetmen derhalven die in 't midden van de Zomer in rulle Aarde, die de Zon niet veel beschynd, zaaijen; maar allerbest langs Rabatten onder een Noorder beschyting, en het dikwils bevogtigen niet vergeten. Inde Lente en op den Herfst wanneer de hitte van de Zon gemaatigd is, mag men de *Radys* vrylyk in een open Grond en Lugt zaayen. Om ze aangenaam van smaak te hebben, weeken sommige het Zaad in zoete Wyn, of gekookt Water van Rozynen.

De smaak daar van is scherp en bytende; zy werden meer op Tafels gezien, dan in de Geneeskunde gebruikt, is egter den geene die met te veel Slym bezet zyn, en niet eten konnen, dienstig: Zy doet mede veel Wateren, bevorderen de Stonden, en de Blaaden werden wel voor Salade gebruikt.

R A K E T T E.

Is een van de gebruikelijke toekruiden voor Salade, werd in de Lente even gelyk als de andere gezaaid; De Bladen zyn die van *Radys* gelyk: Het Zaad is zeer klein, en na dat van de Porcelyn zweemende, maar Roodagtig.

Dezelve is heet en scherp van smaak, goed voor Kinders Scheurbuik, Slymige ingewanden, en om den Honger te vermeerderen: Het doet wel Wateren; de Haazen en Vogelen die geil zyn, werden daar mede smaaklyk gemaakt.

RAPEN.

Deze behooren eigentlyk tot de Moeskruiden niet, maar die ruimte genoeg hebben konnenze egter plaats in hunne Tuinen geeven; werden alleen van Zaad gewonnen; dezelve werden op Bedden in Maart en Augustus dun gezaaid. Het Zaad werd in July en Augustus verzameld: de *Raap* of *Wortel* is niet altyd Langwerpig, maar ook plat-rond, breed, hebbende van onder een Vezelig steertje.

De *Raapen* zelfs bestaan uit zachte deelen doordringende, wanneerze wat scherp en Radysagtig smaaken; zy werden veel Rauw geeeten en verslaan dan den dorst; dog anders gekookt, gestoofd of gebraden zynde, gevenze een zagt voedsel, maar blaazen deslym door de daar in zynde warme Lucht geweldig op: Zy zyn dienstlig in heete en broeyende Lighaamen, alzo daar in verkoeling by brengen; en om datze ligt te verduuwen zyn, geeft men die veel aan de zieken t' eeten; de gekookte en gebraden *Raapen* legt men op de Keel, en de gezwellen, als een Pap, en die op Winterhanden of Hielen heet gebonden gelegd, doet die verdwynen. Het warme Sap gedronken is dienstlig in de Borstquaalen, verkoudheid, heersheid en hoesten, daar mede gorgeld zynde. Den Oly uit het Zaad gemaakt en ingenomen is goed voor het Zyde-wee en innerlyke kwetzingen, en van buyten gebruykt men die tegens gebrandheden.

RAAPEN (wilde) of RAPONCES.

Deze hebben dunne Stammetjes met langwerpige, effene, smalle, kaale en ongekurve Blaadjes, de Bloemtjes zyn klein en gemeenlyk Blaauw, en de Wortelen die Wit en omtrent een Vinger lang zyn, werden in de Lente voor en met Salade geeeten; groejen in de Kooren-Landen, en werden van Zaad gewonnen, zyn ook van een goed voedsel.

R O S.

ROSMARYN.

DE *Rosmaryn* is een welriekend Heefstragtig Boomtje, dat uyt een Stammetje veele Takjes geeft met langwerpige harde Blaadjes, van boven donker groen, van onderen Wit, en van Reuk wat Kampheragtig zijnde, de Bloemtjes bleek-Blaauw; zy werd van Zaad en Takjes voortgebragt, die men in de Maand Mey maar in de Aarde steekt, waar van in 't zelfde Jaar een Boomtje komt, dog kan niet wel tegens de koude hier te Lande.

Dit Gewas uyt fyne en doordringende deeltjes bestaande, werd in de Geneeskunde onder de Hoofdmiddelen geteld, dewyl het de Hersen-Sappen vlocibaar maakt, en is over zulks bekwaam in Zenuw en Peesziecten, als Lammigheeden, Krampen, Trekkingen, Stuypen &c. Voorts in Slaapziecten, Hoofdzwymel, Verstopping der Ingewanden &c. De Oly in holle Tand en of Kiezen gedaan, verdryft de Tantsyn; uyerlijk werden de Zenuw kwalen daar mede bestreeken, en met Brandewijn werd daar van het bekende Water der *Koninginne van Ongaryen*, dat van groote nuttigheid is, gemaakt.

S A L Y.

De *Saly* heeft verscheijde soorten, en werd gemeenlyk in Grootte of Groove, en Kleine of Edle verdeeld; de Grootte heeft vierkante houtte struiken, groeid weeldrig, verdeeld zig in verscheijde zydtakjes, heeft breede, lange, dikke, rouwe, gerimpelde witagtige Blaaden; draagd Blaauw Purperagtige, en zelden witte Bloemen, van gedaante als doove Netelen; het Zaad is tamelyk groot, rond, en bruin.

De Edle of Kleine, is een tengerder Heefstertje, met lange, smalle, rouwe en oneffen Bladen; waar van somtyds eenige Wit gevlekt zyn; zy blyven des Winters over, bloeijen in de

de Zomer, en zetten zig door de Wortel voort, als mede door Takjes, gelyk als de Rosmaryn.

Dezelve zyn beyde sterk en Kampheragtig van Reuk, die men uyt dit gewas ook kan haalen, als mede een fyne Oly; zyn dienftig om zyne vlugetheyd in alle Slaapziektens, Hoofdzwymeling, Pest, opgestopte Stonden, slymige Maagzappen, alle oude gebreeken der Borst en Bloedspouwen, men kan dezelve in zoete Melk of Water gekookt drinken, op Wyn zetten, daar uit een fyne Oly distileeren; van de Bloemen een Conserf maaken, en in de Keuken werden de Blaaden met Groene en Witte Erten gekookt, en over gebraden Aal gestrooid.

SCORSONNERA, of Spaanse SALSIFIX.

Is een Wortel die als alle andere van Zaad gewonnen zynde, en gekookt, zeer aangenaam van smaak en gezond is; men zaaidse in Maart, en men moetsse wat dunnen, dewyl als dan de Wortel dikker werden; men moetsse by droogte wel begieten en wieden, in goede Aarde die twee voeten diep en wel bereyd is zaaijen, en July het Zaad dat als dan ryp is, verzamelen.

Dezelve is van een verwarmenden aart, werd voor een kragtig middel tegens Vergift, Pest, heete Koortsen, Zwymeling, Kinderpokjens, wanneer men de Wortels gekookt of gehouden.

CELLERY.

De Cellery is een foort van Salade die van Zaad werd gewonnen, zynde maar goed in 't laast van den Herfst, en gedurende de Winter te gebruiken; om dezelve te langer te hebben zaaid men die tweemaal, want die lang gezaaid zyn, schieten ligt in het Zaad, en werd houtagtig; overzulks zaaid men de eerste op een Mest-bedde in April, en nademaal het Zaad zeer kleyn is, zo kan men het digt of dik zaaijen niet voorby, waar-

H

om

om men dezelve moet dunnen en besnoeijen eer dat menſe verplant, of anders ſchietſe te veel op, en blyft dun, in de plaats van veele Bladen die binnen in de Plant behoorden uyt te ſpruyten, het zekerſte is dezelve in een kweekery te verplanten, yder Moerplant 2 of 3 duyme van den andere, in met de Vinger geſtooke gaaten; deze eerſte gezaaide verplantmen in het begin van Juny; voor de tweedemaal zaaid men die in 't laaft van Mey of begin van Juny, maar alſdan in open en gemeene Aarde, dog men duntſe, beſnoeidſe, en verplantſe even als de eerſtgenoemden in een kweekery; en van de laatſtgezaaide moet men'er meer als de eerſte verplanten: De verplanting is tweederlei, als in zandagtige Aarde, in Greppen anderhalve Voet diep, en 3 of 4 Voeten breed, om 'er 3 of 4 Ryen te planten en met Aarde om te hoogen, en wyders op Bedden zonder Groeven of Vooren daar in te maaken, en even wyt van den anderen; het ſterk begieten moet gedurende de Zomer niet vergeten werden, medemaal de voornaamſte deugd van de *Cellery* daar in beſtaan van Mals, Murw en zeer Wit te wezen; de begietingen brengen veel tot het eerſte toe; en aangaande het tweede, is te weeten dat men de *Cellery* wanneer de Planten ſterk genoeg zyn, met twee banden bind; dat men daar toe droog weer neemt, waar na men de Stalplant met aanhoogen 't eenemaal bedekt, en in dezer voegen worden de Bladen *Cellery* in drie of uiterlyk vier weeken zeer Wit, die men als dan voor datſe aanvangt te rotten moet gebruyken; wanneer het begint te Vriezen, moet men de *Cellery* met Stroo dekken, om dit gemaklyker te doen, zo neemt men den aanvang van de Vorſt, en in de Aarde geworteld op, en ſetſe op een ander Bedde zo dicht aan een als doenlyk is, wanneerſe zo veel plaats niet beſtaan als anders zoude doen; om Zaad laat men een Struik, twee, of meer over ſtaan, die als dan in July Bloeijen, en in Augustus Zaad uitleveren: De *Cellery* komt in kragt met onze Tuyn-Petercelle veel over een, en werd veel voor Salade gebruykt.

SPAAN-

SPAANSE DISTEL.

Van deze werden de eerste ontrent halv April, en de tweede in 't begin van Mey gezaaid; de eerste komen gemeenlyk binnen een Maand, en de andere in 14 dagen op, men behandelte als de Artischokken en men bindte als die, omse te doen wit werden: sy werden van Zaad gewonnen, als mede van Planten en uitspruitsels. De Bloemtjes die Violet-werwig zyn, en in de Lugt gedroogd, stremmen de Melk even als de Lebbe: Het Zaad is langwerpig rond, van dikte als een Tarw-korrel, van verwe groenagtig als een Olyve, en langs heen met zwarte streepen; wanneer na het binden is blank geworden, isze smaaklyk om te eeten, en bevordert het Water maaken.

SPENAGIE.

Is een der Moeskruiden die de beste Aarde, of ten minsten die, welke wel gemest is, begeerd; zy werd van Zaad voortge-teeld in de open Grond, of in Vooren op welbereyde Bedden, en zulks twee of drie maalen in het Jaar, met halv Augustus te beginnen, en een Maand daar na te eyndigen; de eerste kan in October, de tweede soort in de Vasten, en de derde in de Kruisdagen gesneeden werden; die, welke tot na de Winter blyft staan, schiet in het laaft van Mey in het Zaad, en men vergaderd dat halv Juny, wanneer men die afsnyd, zo en spruit se niet weder uit als de Zuuring en Petercelie; de gantse arbeyd daar aan waar te neemen, is, dat men se zuiver van onkruid houd, en wanneer het heet weer is besproeid.

Dezelve maakt de Buik week, en werd daarom met Zuuring gestoofd opgedist, en smaakshalven daar by van sommige Gem-ber, Peper, en zout gebruykt.

S N Y L O O K.

Anders Chalotten, werden van Kliflers vermenigvuldigd in Maart, een halve voet van den anderen geplant, en in Augustus wanneer het Lof vergaan is weder opgenomen en bewaard; in kragten komsen met den Ajuyn en de Knoflook overeen, maar doen dieze geeten hebben zo bang niet ruyken als den Adem is, van die welke Ajuyn of Knoflook hebben genuttigd.

S U Y K E R - W O R T E L.

Werd van Zaad of Spruyten gewonnen als andere Wortelen, in de Maand van Maart gezaaid, en bearbeyd, zyn fyn van deelen en vol Meels, waarom van een goed voedsel zyn, ook maakense goed Bloed en Sappen, zyn den zwakke Mannen dienstig.

T H Y M.

Deze is een welriekend kruyd, en om de randen van de Bedden een cieraad van dezelve; zy werd van Zaad en Stekjes voortgezet, men verplantse in Maart of April, vereyft een goede zavelagtige Aarde, een voor de Zonne openstaande Lugt, en wil dikwils by droog weer besproeid zyn; zy is fyn van deeltjes, uyt een Olyagtig fyn Zout bestaande, en na de Kampher riekende; is zeer doorsnydende en zuiverende van kragt; verwekt de Maandstonden, dryft de Pisse, opent alle verstoptheden van het Ingewand, is goed tegen de Hoest, scheidt het geronnen Bloed, en maakt het al te dikke vloeibaar; waar toe men de Kookfels gebruykt, of wel Wyn waar op men die gezet geeft.

TUYN-

T U Y N - K E R S.

Is een toekruid by Salade, werd dikwils gelyk als de Kervel gezaaid; de Struyk is rond, schiet wel twee Voeten op, heeft snippelige Blaaden, langwerpig rond en roodagtig, en Zaad, dat vyf Jaaren kan goed blyven; is van een vluggen Aart, doordringend van deelen, en bytend op de Tong, dezelve doet Water loosen, zuyvert de Nieren, opend de verstoptheeden van Lever en Milt, maakt de Slym beweeglyk en dun, versterkt de Maag, verwekt de Stonden, ontdoet geronnen Bloed in het Lighaam; men eetse mede op Boter en Brood, is een trefelyk middel tegen de Scheurbuyk, het Zaad is tot het voornoemde niet alleen dienstig; maar ook goed in de Kinderpokjens te gebruyken.

VELDSALADE, VETTEKERS, VET.

De zelve is twederley, de een met lange en de ander met ronde Blaaden; dezelve werd veel gestikt in Koornlanden, ook in Moeshoven en Tuinen, en in Augustus of September gezaaid, om des Winters voor een Salade die niet onaangenaam, en egter by na smaakloos is, op Tafel te zetten.

V E N K E L.

Deze is een der toekruiden by de Saladen, welke van Zaad werd gewonnen; zelden verplant, en de koude van de Winter wederstaat; men zaaidse op Bedden of als Zoomen om de kanten van dezelve; gesneeden zynde schietse weder uyt, maar de nieuwste is de malste en beste, men verzameld het Zaad in Augustus, groeid in allerley Aarde wel; de Groene Blaaden openen en verteeren de Slym, verdryven der Winden, is dienstig tegen de kwaalen der Longe, vermeerderen het Zog, en de

H 3

Wor-

Wortel werd onder de openende, als de Petercelie gerekend;

VOGEL en WATER - KERS.

De eerste heeft mooie Takjes, witte Bloemtjes, en zwarte Bezien als Kersjes, die de Vogels gaarn eten: De tweede groeid in Slooten, heeft een lange, dikke holle gestreepte Struik, lang-agtige Groene Blaaden, kleyne Witte Bloemtjes, en geeft kleyn Geel Zaad; dezelve komt in Reuk en Smaak met de Kers over een; alzof mede uyt een vlug en doordringend zout bestaat, werd met voordeel in Lighaamen die de Scheurbuik, Graveel, en koude Slym onderworpen zyn, gebruykt; men kan daar van Kookfels en Saladen maaken die men dagelyks gebruykt en des Avonds eet, of des Morgens met geboterd Brood.

WINTER-ROOS.

De Bladen werden als de zogenaamde Kaasjes-bladen, of Wilde Malve gebruykt tot kookfels voor innerlyke gebreeken, en werden daarom onder het Warmoes gehakt dezelve verzagten en stillen de Pyn, maaken Loslyvig, maatigen de al te scherpe brandige Pis, verdryven de Heersheijt, zyn de Longen goed, en dryven het Water; uitterlyk gebruykt vermurwen zy de Gezwellen en stillen de Darm-krimpingsen, en daar uyt ontstaande Pynen.

WORTELEN.

Deze zyn vierderley, Bleek en Ros-geele, Roodde en Witte, werden alle van Zaad gewonnen; men zaaidse in 't begin van Maart of wat laater, de twee eerste in een losse Savelagtige, de derde soort in een goede vette grond, als mede de laastgenoemde. Men duntse op datse te dikker mogen werden; de

behandeling is genoegzaam van alle even eens; de Geele werden veel in de Keuken gebruykt, en by vers Vlees gezooden; de Roode werden des Winters voor een goede Saladen geeeten, en de Witte die meer dan de andere soorten voeden, dryven het Water, zynde de Maag, de Nieren, Blaas en Long zeer goed, en vermeerderen de lust tot byslaapen; om 'er Zaad van te winnen verplant men van de gezaaide eenige in de volgende Maand Maart, en dan werd of is het Zaad in Augustus of September ryp, en bequaam om verzameld te worden.

WYN RUYT.

De *Wynruyt* is een Plant van een sterke Reuk, werd van Zaad of Stekjes gewonnen; dezelve werd twee of drie voeten hoog, de Schors is Witagtig, maar van de nieuwe Scheuten Groen; de Bladen zyn Kleyn, Breed, Lang-rond, effen, Diklyvig, en Blaauw-groen; bloeid in de Zomer, en is beyde Winters en des Zomers Groen.

Dezelve is zeer fyn, vlug, en doordringende; men houtfe voor een goed middel om zig voor de Pest te verhoeden, werd gebruykt tegens de Moerkwalen, Zydewee, verslymde Maag, Kolyk, Vallende-zikte, Stuypen, en Hoofdpynen &c. in Boom-Oly geweekt, gebruykt men die uitterlyk tegens de gebreeken der Zenuwen.

ZUURING.

Deze is van een groot gebruik onder de Moesgerigten; de soorten zyn verscheyde, als Schaape, Spaanse, Roomse en Veldzuuring, dezelve zyn alle verkoelende om datse door haar zuur het Bloed wat verdikken, en daar door in zyn loop wat vertragen; is smaaklyk by Vlees gekookt, ofte met Porcelyn, Spenagie of Kropfalade gestoofd.

Men kan dezelve in Maanden van Maart, April, Mey, Juny,

Juny, July Augustus, en zelfs in het begin van September zaaijen, het zy op Parken, Bedden, of open Velden; vereyft een goede welgemeste Grond, men moetle digt zaaijen, om dat 'er veele Panten van vergaen, het onkruyd wel uytwieden. gedurende de hitte dikwils besprocijen, en een of twemaal afsnyden, en met verrotte Mest overdekken, op datze weder te beter uytfschieten.

BEHANDLING
in het begin veldbouw
of open veldbouw
wordt digt aan de
truyd wel veld
wordt, en ten veld
wordt, of veld

OEFFENING,
EN
REGTE BEHANDLING
DER
MOES-TUYNEN.
TWEEDE DEEL.

OPFFENING
EN
REGTE BEHANDLING
DER
MOESTUYNEN
TWEEDE DEEL

M O

Kan hebb
van

D

bragd; ma
vroent
dagelike
tussen v
een gedeel
ruyn beb
schrande
de de v
nabur se
lyk voor
maar z
voor de
ke zy v

VERKLAARING

Van alles dat men uyt een goede

M O E S - T U Y N

Kan hebben in yder MAAND van het JAAR, als ook van het geen dat men in yder van die Maanden behoord te doen.

De ervarentheyd leerd ons wel, dat de Aarde in het algemeen genomen, byna in alle getyden iets kan voortbrengen zonder eenig buyten gewoon behulp; dewyl'er in der daad geen getyde van het Jaar is dat niet iet voort en brengd; maar wy zien ook door een daar mede strydende ervarenisse, dat onze Lugtstreek te koud is, om ons een dagelykse vrugtbaarheyd te geeven; en dewyl'er ondertussen byna geene dagen zyn, in, en op welke men niet een gedeelte van zyn voedsel en onderhoud uyt zyn Moestuyn behoord te kunnen hebben, zo behoord het tot de schranderheyd der Tuyniers, te bezorgen dat geduurende de vyf of ses Maanden, wanneer de Aarde door de nabuurschap van de Zon begunstigd, niet alleen gemaklyk voortbrengt het geen men dagelyks van nooden heeft, maar zelfs ook een genoegzaame voorraad uytleverd voor de overige vyf of ses Maanden, geduurende dewelke zy van haare gewoonlyke werkingen als beroofd is.

I 2

Nu

Nu zyn onder de onvrugtbare en dorre Maanden, die haar gemeenlyk het meest tegen het Bouwen stellen, de laatste 14 dagen van November, de gantse December en Jannari, mitsgaders de eerste 14 dagen van Februari: de selheyd van het Vriezen welke in dien tyd gewoon zyn het Aardryk hard te maaken en te verkouden, gevoegd by de menigvuldige Sneeuw die het gemeenlyk bedekt, doen alle Vegetabile of Groeiende werkingen ophouden, en wel zodanig dat de vrugtbaarste Aarde, die welke zulks minst is, gelyk word.

Niet tegenstaande alle deze veranderingen, is 'er in de Winter nog werks genoeg te doen, om niet gants ledig te zyn, en men kan het zo bezorgen, dat 'er om het gebrek te vermyden, altyd nog het een of het ander uyt de Moestuyn te haalen is; en om zulks te weeten zal ik aanwyzzen wat in yder Maand van het Jaar te doen is, en ordens-halven aldus beginnen met die van

JANUARY.

In *January* maakt men Beddens, om vroege Komkommers en Saladen te zaaijen, het zy in Vooren of onder de Klok; men vlegt mede Stroo-matten, om des noodig zynde deze soorten van Zaaden te dekken; men graaft de Aspergies, Zuuring, Patientie en Bernagie uyt; slegt de oude Bedden van het voorleden Jaar, brengt de verrotte Mest over de Landen die men verbeteren wil; legtse ook afzonderlyk op zyn zelve, omze tot nieuwe Bedden te bereyden op zyn tyd; men bind de Bladen van groote Latouw die niet gekropt is boven toe, met Roggestroo omze te doen kroppen, of ten minsten Wit te doen werden, indienze anders sterk genoeg zyn om het binden te kunnen verdraagen.

Om de Mest-bedden te bereyden zo moet men zulx doen met nieuwe Paarde-mest, of ten hoogsten met een derde deel oude vermengt, mits dat deze laatste droog en niet verrot is: want de verrotte, gelyk mede de Mest van Ossen, Koeijen en Verkens &c. is tot het maaken van dusdanige Bedden geenzints bekwaam, zo om datze weynig of geene hitte die noodzaaklyk is, heeft, als om dat gemeenlyk de verrotte Mest verzelt is van een kwade Reuk, welke tot in de Planten die men daar op teeld overgaat, en dezelve een kwade smaak byzetten.

By nieuwe Mest verstaatmen zulke, die maar een of uyerlyk twee nagten voor Bedding van de Paarden heeft gediend.

By oude Mest verstaatmen, die, terwylze nieuw was in een drooge plaats op een hoop is gelegd, en zo gebleeven gedurende de Zomer, om in de Winter te dienen tot dekking van de Artischokken, Chichoryen &c. of om daar van verheeven Bedden te maaken, 't welk men op de volgende wyze doet.

Na de plaats geregeld en met een Snoer of Pennen, afgetekent te hebben, die het Mest-bedde zo in lengte als breete moet hebben, zo draagt men in Manden of brengt met Kruywagens, van daarze begint tot daar het zelve eyndigd, de Mest die van den Hovenier met een yzere Vork in yder laag het onderste boven word omgekeerd, zodanig dat al de toppen van de Mest

binnewaards leggen, en het bovenste een rugge schynd te zyn. De eerste laag die gemeenlyk 4 Voeten breed en lang is, of wel wat langer als breed gemaakt zynde, gaat den Tuynier op dien voet met een tweede, derde laag &c. voort; dezelve met de rug van de Vork, of met treden der Voeten effen en gelyk makende, om indien dezelve op de eene plaats magerder dan de andere was, daar in aanstonds te voorzien; en zo gaatmen van laag tot laag voort, tot dat het Mestbedde de beoogde lengte, breete en hoogte heeft; de hoogte is gemeenlyk van 2 tot 3 Voeten, en is wanneer die gezet en gezonken is, wel een groote voet gezakt.

Op den top of het bovenste van deze Mestbedden, worden sommige Planten, die onze Luststreek in 't open Veld niet zou kunnen voortbrengen, gezet; als by voorbeeld de Radys, kleyne Salade, Aardbyen, Komkommers, Meloenen &c. en om die te bekomen, maakt men Mestbedden in de Maanden van November, December, January, February, Maart en April; deze Bedden moet men met een goed deel fyne Mest overdekken en hette genoeg hebben, om die, in fyne Mest en aan de Planten die daar in groeijen over te zetten; overzulkus moeten deze Beddingen, die eene uytvinding van de Tuyniers is tegens de Koude; dat is tegen den wreden Vyand van de groeijing, wel gemaakt wezen.

Men maakt ook Mestbeddingen tot voortteeling der Champignons, in alle getyden van het Jaar; deze kan men alle Maanden wel maken, maar niet dan drie Maanden daar na beplanten, wanneer derzelver grootste hitte over is, en zy van binnen beschimmeld zyn; men maakt deze in nieuwe en zandagtige Aarde, waar in men een groeve ter diepte van een halve voet maakt, met twee a drie duymen Aarde, als een rugge overdekt, en daar over een halve voet groeve drooge Mest.

Het onderscheyd dat 'er is tussen die, welke in haare warmte, Planten moeten voortbrengen, en die waar uyt de Champignons of Paddenstoelen moeten voortkomen, bestaat daar in, dat de eerste geen groeve in de Aarde vereyssen als de laatste, die men zulx ter diepte van een halve voet doet, ten waare het geschiede om zulke diepe Beddingen te maaken, dat het bovenste niet

niet hooger als de Aarde van weerkanten zy, bestaande ten anderen het onderscheyd daar in, dat de eerste soort plat en boven effen, en de andere met een bultige rug moeten zyn.

Dit onderscheyd bestaat mede daar in, dat de eerste vereyfsen van een genoegsame veelheyd van fyne Mest overstrooid te werden, zo dra als dezelve gemaakt, en maar zeer weinig op de andere Beddingen; dienende deze oude fyne Mest, om de Bedden door haare zwaarte te eerder te doen zakken en verwarmen. Om 'er gemeene Planten, te wecten kleyne Saladen, Planten van Meloenen en Komkommers te zaaijen, Latouw om te kroppen te Planten, en Aspergies om uyt te graaven, zo overdekt men dezelve 6 a 7 duymen hoog met oude fyne Mest; en zo het is om 'er Radys op te zaaijen, of Zuuring, Meloenen, of Aardbeye-planten te pooten, zo brengt men 'er ter hoogte van een voet over.

Alvoorens men zaaid of herplant wat het zoude mogen wезen op een nieuw gemaakte Bedding, zo moet men 6 a 7 en somtyds 10 of 12 dagen laten verloopen, om de Bedding tyd van zig te verwarmen te geeven, als mede om die hette welke te geweldig is te doen verminderen; welke laatste men gewaar word, wanneer de Beddinge is gezakt, en dat men de hand in de fyne oude Mest steekende, maar een gematigde warmte ontmoet; alsdan is het dat men de fyne boven-Mest bereyd met een deel van een voet breed, en zo wel daar tegens aankneed met de rechterhand, dat hoe rul deze Mest anders van aard is, dezelve egter de plank weggenomen zynde, staan blyft als of het een vast lighaam was, waar na men zig schikt om die te gebruyken. Indien men eerder tot Zaaijen of Planten kwam, of langer daar mede vertoefde, zoude alles vergaan, of in wanorde wezen; de warmte van het Bedde kan in staat blyven van zyn werk te doen, tien of twaalf dagen na datze bezaaid en beplant is, maar als men dien tyd voorby zynde, bespeurd dat de Bedding te veel verkoud is, zo moet men met goede groove nieuwe Mest leggen in het geen men rondsom ter breete en diepte van twee Voeten heeft uytgegraven; dog 't en is niet altyd noodig dat men 'er nieuwe Mest by doet, dewyl men dikwils met alles om te spitten kan voldoen, indien anders de daar

in zynde Mest niet al te veel is verrot; deze roering is genoeg om de warmte te vernieuwen voor nog 10 a 12 dagen.

Indien het Aspergies of Aardbyen zyn, die men van haare Bedden heeft gefcheurd, en vervolgens op deze Beddinge verplant, en de koude vreezen doet, zo moet men dezelve met Glaaze Klokken of Glaaze Raamen dekken; en om verder te beletten dat 'er de vriezende koude niet zoude indringen, en het daar onder zynde bederven, zo bediend men zig van groove Mest of matten van Stroo over de Klokken en Raamen heen te leggen, wanneer de Planten dus bewaard, niet nalaaten zullen vrugten voort te brengen.

Deze behandeling is goed en gemaklyk ten opzigte van de Zuuring, want dezelve bezielde zynde van de gemaatigde hette van het Mestbedde, zo spruytze binnen 14 dagen of daar omtrent uyt, alzo wel als die, welke in volle Aarde gezaaid is in de Maand van Mey; maar voor de Aspergies is het zo goed niet, om dat deze uytgerukt en weder herplant zynde, zo fraaije steelen niet maaken, dan als men die uyt de volle Aarde uytgraafd.

Waar uyt volgd dat het beste voor de Aspergies en voor de Zuuring is, dat men de Aarde uyt de Paaden tusschen twee Bedden ter diepte van 2 Voeten uytgraafd, en vervolgens met brocijende Paardemest vult, om de nabuurige Aarde te verwarmen; en wanneer de Aspergies beginnen op te schieten, zet men Klokken over yder Plant, of wel men overdekt het gantse Bedde met Glaaze Raamen; de warmte in de Paaden moet men onderhouden, met die om te spitten, het onderste boven te werpen, zelfs met daar brocijende Mest op nieuw by te doen, en daar en boven met groove drooge Mest te overdekken, of wel door de Klokken en Raamen, en met Matten van Stroo. De Planten der Aspergies in dezer voegen verwarmt, en onder deze Klokken of Raamen een warme Lugt, als of men in April of Mey was vindende, schieten eerst Roodagtig uyt en worden cyndelyken Groen en Lang, even als de natuur zelfs uytwerpt in heet en gematigd weer. Het eenigste ongemak van deze verwarming is dat aangezien zy geweldig heet moeten zyn, ont door de koude Aarde te kunnen doordringen, de voeten der
Plan-

Planten daar van bederven, en in steede van anders 15 Jaaren goede Vrugten te geeven, zo dragenze maar zeer weynig.

De Aardbeyen die men op Bedden in dezer voegen verwarmd, beginnen in January steel te maaken; bloeijen in February en Maart, en geeven in April en Mey vrugt; de beste behandeling is dat menze in de Maand van September in Potten met goede ligte Aarde poot, en in December op Bedden van kleyne Latouw die men voor Salade snyd, gemengd met Kervel, Kers &c. met de toekruyden, van Balsen, of Kost, Dragon &c. als mede om Radys &c. te hebben, zo maakt men als boven gezegt is Bedden, en men doet het Latouw-zaat omtrent 24 uren in een zakje gedaan, in Water weken, waar na men het daar uyt neemt, en in een hoek van de Schoor- of Haardstede, of een andere warme plaats hangd te verzygen, wanneer het warm word en uytshiet, 't welk men dun in een Voore twee duym diep, en van gelyke breete in het Mestbedde gemaakt, zo dik zaaid dat het de gantsse grond van de Voore bedekt, men strooid eenige oude fyne Stof-mest daar over heen, dekt het met Glaazen of Matten van Stroo, op dat de Vogels het niet oopen, de warmte niet vervlied, en de Vorst het gezaaide niet vernield. Men neemt 5 a 6 dagen daar na, wanneer het gezaaide mooy opschiet, de Matten weg, en in 10 a 12 dagen wanneer het door de koude niet gekrenkt word, is deze Latouw bekwaam om met een Mes afgesneeden, en tot Salade gebruykt te werden; met de Kervel en Kers word even eens gehandelt, behalven dat men het Zaad ongeweeckt zaaid.

Aangaande de toekruyden van Kost, Dragon, en andere, dezelve plant men op de Mestbedden even als in volle aarde. De Radys aangaande, word het Zaad niet te schieten gelegd, om dat de Huyd zo teer is, dat het in minder als een dag zyne krachten zou uytgeschooten hebben.

Om in 't Voorjaar Petercelie te hebben, is het goed dat men in 't begin van November en December daar mede eenige Mestbedden bezaaid, en zig daar van bediend tot dat die in February in de open Aarde gezaaid, bekwaam is geworden om te gebruyken.

Geduurende de gantsse Maand van January blyft men zaaijen
K onder

74 OEFFENING EN BEHANDELING

onder de Klok en op de Mestbedden, Latouw om te verplanten; om kleyne Latouw tot Salade te hebben, zo moet men de blanke Kronkelige-Latouw dunnetjes onder de Klok zaaijen, en eer men 'er iet van gebruykt zo lang wagten tot datze haar tweede blad heeft gelchooten; wanneer die te dicht en dik opkomt moet men dezelve dunnen. Men zaaid mede onder de Klok in deze Maand om te verplanten, Beet, Bernagie, Ofsitong &c.

F E B R U A R Y.

In deze Maand gaat men met dezelve arbeyd van de voorgaande voort, indien men de voorzienigheyd en gelegentheyd heeft gehad om dezelve te beginnen, anders steld men zig in staat om zulx met ernst aan te vangen; hierom spit men de Aarde om, indien het Vriezen zulx toelaat, en in 't laaft van de Maand of wel half Maart, en later tot in 't midden van April toe, zo zaaid men in volle Aarde 't geen langzaam opkomt; als by voorbeeld alle soorten van Wortelen, Krooten, Pinstenaken, Suykerwortelen, Beetwortelen, Scorfonnere en voor al Petercelie: Men zaaid Uyens, Look, Praay, Zuuring, vroege Erten, Boonen, wilde Chichory en Pimpernel.

Indien men Krop-Latouw op den Herfst in volle Aarde op een schaduwagtige luuwe plaats gezaaid heeft, zo verplant men die onder de Klok op een Mestbedde, omze in tyds te doen kroppen; voor al verplant men de witte Krul-Latouw in de Maand Maart gezaaid, welke beter als de andere tieren.

In 't laaft van deze Maand begint men wat Groene Porceijn onder de Klok te zaaijen, maar de Goudgeele is te teer om voor de Maand Maart gezaaid te worden.

Men verplant de Komkommers en de Melocnen (indien men 'er heeft die sterk genoeg zyn) op een Mestbedde in de luuwte van Muuren of Windschuttingen.

Men zaaid mede de eerste Sluytkool, indien men 'er geen in een kweekery heeft, welke in Augustus gezaaid en in October in de kweekery zyn geplant; men verplantze met die zorg te dragen dat men het niet eer doet voor dat de Stam schynd te beginnen.

Men

Men maakt maar Mestbedden die men van nooden heeft tot Radys, kleyne Salade, en om alles op te kweeken dat in volle Aarde moet verplant werden; men bezorgd de verwarming der Aspergies te onderhouden, en die goed zyn te verzamelen; het zelve doet men mede van de Aardbyen die op Mestbeddens staan.

De Radys moet men, in wat tyd het ook is dat men die plukt, in bosjes binden en in water leggen, of anders wordenze slap en blyven al te scherp.

M A A R T.

In het begin van deze Maand word men ligt gewaar welke Tuyniers luy zyn geweest, doordien zy van het geene de neerstige te voorfchyn brengen niets hebben, en dat zelfs hunne Landen meerendeels nog niet bezaaid zyn, hoewel 'er het weer gunstig toe was; derhalven moet men niet nalaaten van de eerste zaaijingen in de volle Aarde te doen, en verder het geen waar van in de Maand van February is vermeld. De goede Tuyniers moeten de bezaaide Bedden met verrotte Hof-Mest bedekken, ten eynde de begieting en zwaare Regens de Aarde niet te veel neerslaan en een Korst krygt die het Zaat belet door te breeken. Men moet met een Klouw de Aarde uyt het midden der Bedden na de kanten haalen, op dat 'er het Water van de besproeyinge en den Regen daar mag indringen, en niet daar van in de Paaden loopen.

Het middel om te maaken dat de gezaaide Zaaden wel van Aarde overdekt zyn, is, dat men de Aarde met een goede Vork heel wel het onderste boven keerd.

Half Maart en niet laater maakt men de Mest-Bergen om de eerste Meloenen te verplanten.

Men zaait onder een goede Luuwte in volle Aarde alles wat in dergelyke moet verplant werden: als by voorbeeld Latuuw; van de Lente, die men in 't laast van April of begin van Mey verplant, te weeten de Witte Kronkelige Latouw; de Perpignanse die groenagtig en mede kronkelende is, en verscheyde andere soorten die byna twee Maanden moeten gezaaid zyn, eer

datze het verplanten kunnen verdragen: Men zaaid ook Sfluytkool voor de Natyd, als mede Bloemkool, om dezelve in 't eynde van April of begin van Mey ter beoogder plaats te planten, en indien ze te dicht ftaan zoo verplant men ze in de Kweckery omze sterker te doen werden.

Men zaaid Radys in de volle Aarde, onder al de Zaaden die men wil, zy bederven niets, mogen in 't begin van Mey geplukt werden, eer datze de Zuuring, Kervel, Petercelie, Praay &c. te sterk zyn van ze te kunnen hinderlyk wezen.

Men zaaid half Maart Pompoenen op Mest-Bedden, omze in het begin van Mey te verplanten.

De beste tyd om het geene van Mest-Bedden komt in de Aarde te planten, is in 't laaste van April of begin van Mey, ten zy het Latuuwen waaren; de Aarde waar in men ict van de Mest-Bedden komende plant, moet wat verwarmd werden, om de Planten nog eenige warmte te doen hebben, of anders zo verrotten dezelve.

Men Poot voor de derdemaal wat meer Erten, en zulks moet men alle Maanden eenige doen.

Men Zaaid in 't begin van deze Maand wat Chichory dunnetjes, om omtrent St. Jan witte te hebben.

Wanneer men weet dat de Paden der Mest-Bedden waar op men Aspergies heeft van zeer grove Mest zyn gemaakt, en datze toonen geen Warmte genoeg te hebben, en het heet weer maakt, zo moet men die tamelyk begieten; ten eynde dat het daar in zynde Stroo dus bevochtigd zynde, zig te gemakkelyker mag verwarmen en broeyend werden.

Men Zaaid in 't laaft van deze Maand of liever half Aprileen weynig Cellery in volle Aarde, om daar van laater in Augustus of September te krygen; de Cellery heeft gemeenlyk een Maand van nooden eer datze opkomt; en men Zaaid mede ter zelve tyd een weynig op Mest-bedden om daar van vroege te bekomen.

Men begint de Artichokken een weynigje te ontdekken, en men begint de Grond niet om te spitten voor dat de volle Maan van Maart voorby is.

Half Maart of zelfs vroeger, indien het zagt weer is, begint men

men op Mest-bedden onder de Klokken groote Porcelyn te zaayen.

De Sluytkool die men in November op een luuwe plaats in de Kweekery gezet heeft, begint men te verplanten, maar geen van die beginnen uyt te schieten.

Men Zaaid op de eyndens der Bedden wat Aspergie-Zaad, om voorraad van Kweekelingen te hebben, en is de behandeling even als met ander Zaat geschied.

Men beplant de Vakken van Aspergies welke men van nooden heeft, en om dit te doen neemt men 2 a 3 Stalplanten byeen; men spreid de Wortels daar van uyt; men besnoeidse maar weynig, bedektze vervolgens met 2 a 3 duym Aarde, men plantse in 't vierkant anderhalve voet van den anderen; indien men het op Bedden doet zo zyn die gemeenlyk 4 goede voeten breed om'er 3 Ryen op te planten, maar indien menze des Winters wil verwarmen met Mest in de Paaden te doen, zo moeten de Bedden maar 3 voeten breed wezen: Ingevalle men een drooge Aarde heeft moet men het Bedde wel een goede Spa diep uytgraven en dus aan de Paaden als een rug geven; maar indien men vogtige Aarde heeft is het best het Bedde niet uyt te hollen, maar moetse in tegendeel wat hooger dan de Paaden houden; ten eynde dat het Winterwater daar uyt mag wegzakken en de Planten niet doen verrotten, die niets meer als de al te groote Vogtigheyd vreeld: Gedurende de Zomer moet men de Aspergies zo oude als jonge vlytig wieden: In de Maand Maart moet men de Aarde omtrent een half voet diep omspitten, op dat de jonge Aspergies te vryer zouden uytstichten.

De Radys op Mest-bedden gezaaid zyn zo goet niet als die men in volle Aarde zaaid, maar Voosagtig; egter zaaidmen'er eenige van om voorzien te zyn, tot dat die in gemeene Aarde gezaaid, in Mey beginnen geplukt te kunnen werden; men kan die mede in al de Maanden hebben, indien men zorge draagd van dezelve van tyd tot tyd te zaayen, dog maar weynig tefens, en datmenze rykelyk begiet.

In het begin van deze Maand zal het ook tyd zyn van het geene te verplanten waar van men Zaad wil winnen, als Look,
K 3 Uyen,

Uyen, en voor al de Witte, Knofflook, Snylook of Chaloten, witte Kool &c. men bint de Latuuw die moetende sluyten het niet en doet, en dit binden dwingtfc cenigermaten om zig tot Kroppen te moeten sluyten.

A P R I L.

Daar is geen Maand in het Jaar waar in meer als in deze in een Tuyn valt te arbeiden; de Aarde begint zeer bekwaam te worden, niet alleen om bearbeyd en omgespit te werden, maar ook om te ontfangen alles wat men daar in wil Planten of Zaayen; als Latuuw, Beet, Sluytkool, Bernagie, Bugloffe of Oflctong, Artichokken, Dragon, Kost &c. Voor deze Maand is de Aarde nog te koud, en na dezelve word dezelve te droog.

Erten in een warme luuwe plaats half October gezaaid, beginnen half April te bloeyen, welke eerste Bloeyfel men moet afknypen, gelyk mede de tweede en derde Bloem die daar na volgd.

Men befnoeid de Meloenen en de Komkommers, men gaat voort met de oude Mest-bedden te verwarmen, met nieuwe te maaken, en met Komkommers te zaayen omze in voorraad te hebben, tot die te verplanten in volle Aarde, die in 't laaft van de Zomer of begin van den Herfft Vruchten kunnen geven.

Het is in deze Maand datmen de zo genaamde roffe Maan heeft, en dezelve is onderworpen zeer winderig, koud en droog te zyn.

Men wied het Onkruyt dat zig onder de Moeskruyden opdoet, als mede uyt de Aardbeyen, Erten en verplante Latuuw; zelfs steektmen het met de Schoffel af om de Aarde te roeren, lugtig en ontfangbaar te maken voor de eerste Regen die'er valt.

Half April begintmen wat witte Chichory in volle Aarde te zaayen omze onverplant te doen wit worden; niets schiet 'er zo ligt in het Zaat als deze Chichory wanneerze dun gezaaid is.

Men

Men zaaid ten halve van deze Maand de eerste Spaanse Distel en in 't begin van Mey, de eerste zyn omtrent een Maand gezaaid eer datze opkomen, en de andere 14 dagen.

Men zaaid in deze Maand Zuuring, indien men daar van anders geen voorraad heeft; men zaaid die op Beddens in Vooren dat zindelyk staat, of in de ruyme Aarde, zo als men gemeenlyk doet; of men zaaidse wel langs de kanten van Vakken, om tot een Boordfel te dienen.

Men verplantse mede in Vooren van die, waar van elders gezegt is, en die maar omtrent een Jaar oud is, en voor al die van de groote soort; het zy dat de nootzaaklykheyd eenige Bedden heeft doen wegdoen, en dat men niet wil verliezen; of wel het zy dat men zulks voorbedagtellyken doet.

Men doet het zelfde voor de Venkel en de Anys; maar indien de sterke Winden en de Koude het niet beletten, zo geeft men aan de Meloenen die onder Klokken zyn een weynig Lugt, en zo allenskens meer en meer tot het eynde van Mey toe, wanneer men de Klokken of Raamen weg neemt indien men in een goede Lugtstreek is: Men ligt yder Klok met drie kleene Vorkjes behendig op, en indien wat lugt gegeven zynde, de Koude de Rank en de Bladen die buyten komen zou kunnen bederven, zo dekt men die beyde met wat drooge Mest.

In 't laaft van deze Maand verplant men de Radys, die men op Mestbedden aangewonnen en van dezelve genomen heeft, om een goede voorraad van Zaad op te doen, waar toe men neemt die, welke boven aan het meeste Rood en de minste Blaaden heeft; men heeft maar in een of meer Beddens met het Plant-zyer eenige gaten een voet van den anderen te maken, de Radyswortel daar in te steeken, de Aarde daar om heenen toe te plakken en te besproeijen, indien den Regen uw de moeite niet afneemt.

Uyt de Krop Jerusalemsse en Witte Krul-Latouw, voor de Winter als de Moerkroppen die op Mestbedden onder de Klok gewonnen zyn, zoekt men de beste uyt, omze by den anderen op Bedden een voet van den anderen te planten, met het Boor of Plant-zyer op datze in het Zaad mogen schieten.

Men Plant in deze Maand langs de Zoomen of Boorden der Bed-

Bed-

Bedden Thym, Saly, Majolyn, Hifop, Lavendel, Wynruyt, Alzem &c.

Men verplant de Latouwen van de Lente om te kroppen, en wel in deze ordre; de Witte-Krul-Latouw is de eerste en beste, als die de tederste en lekkerste is, maar vereyft een roefte en ligte Aarde, of voor al een Mestbedde om'er al in de Maand van February, de gantse Maart en het begin van April onder de Klok te planten; de groove Aarde past haar niet, groeid daar in niet alsbehoord, maar versmelt eerder; na deze volgen de Groene Krul, kleyne Roode, en veelerlye andere Latouwen, waar van al de naamen byna niet zyn op te stellen, maar zyn ten voornaamste van den andere onderscheyden, dat de Bladen van de eene soort wat groender is en meer kruld dan de ander, en de een beter tot de Moespot en de andere tot Saladen is.

Men moet zorgvuldig de Slakken, die de nieuwe herplante Latouw en Kool zeer beschadigen, beoorlogen en verdelgen.

Indien de rouwe schraale Winden regeeren, zo als die gemeenlyk in deze Maand doen, zo moet men alles dat tot de Moespot behoord, ryklyk besproeijen, behalven de Aspergies.

Men gaat voort met de Meloenen en Komkommers te beinoeyen, men plant nieuwe op nieuwe Mestbedden, en zelfs zaaidmen'er eenige in gemeene Aarde in kleyne greppels vol met oude en meest vergaane Mest, zo als mede de Tuyndistel gedaan werd.

Men zoekt jonge Aardbeyen om voortte planten in een Kweekery, die men, indien de Aarde droog is een holuytgrave Beddedde zet, om'er het Regenwater dat vallen mogt te behouden, of anders in een Bedde dat voor het Noorden is, gedekt.

Men neemt de Artichokken op indienze sterk genoeg zyn, en men plant die welke men van nooden heeft in yder Groeve van 3 a 4 duym diep, en ruym derdehalve voet van elkanderen; yder Bedde moet 4 voeten breed wezen om'er twee ryen Artichokken op te zetten; op de kanten van de Bedden en tussfen beyde in 't midden van het Bedde plantmen Biet of Bloemkool.

Men

Men plant mede Aspergies, men voorziet de plaatsfen die ledig zyn, en men bezorgt dat de nieuwe Planten wel besproeid werden.

Men Bind mede de Latouw, die zig niet als behoord sluyt.

Men moet indien het in Maart niet is geschied, niet verzuy-men in deze Maand Petercelie, wilde Chichory en eerste Steek-raapen te zaayen; van deze zaaidmen de tweede half Mey, en de derde in het laast van die Maand.

Het is in deze Maand dat de Aardbeyen hunne Looten maaken, en moet naaukeurig toezien van die geene welke veel bloci-jen en geen knoopen maaken om Wortel te schieten, uyt te plukken; en zelfs ook die geene welke kort en ruyg van steel zynde, breede Bloemen, groote ruuwe en zelfs stekelige Blaa-den hebben, om dat dezelve meerendeels verloopen en niet Vrugtdragende zyn.

Men zaaid de laaste groene Komkommers den 10 of 12 van deze Maand om'er laate te hebben, en om'er in October te konnen Confyten, of met asijn in te leggen.

Men moet de Steelen der Aardbeyen veel afknypen, en zelfs eenige van die welker zwakke Plant te veel Steelen maakt; het afknypen bestaat daar in, datmen de laaste Bloemen en Knop-pen van yder weg neemt, om'er maar 3 of ten uysterste 4, die het eerste te voorschyn zyn gekomen, en welke de naaste aan de Aarde zyn, te behouden.

M A Y.

De Erten die men in de luuwte langs Rabatten van 6 a 7 voeten breed in October heeft gezaaid, beginnen de gedaane moeiten te vergelden, met den aanvang van deze Maand te bloci-jen, 't welk gemeenlyk 8 a 10 dagen duurd wanncerze begin-nen Peulhuysjens te krygen; en drie weeken laater moetmen die uytroppen: Op den 7 of 8 dag van de Maand moetmen de Bloemkool, Kappers, Spaansc Distel, Beet &c. verplanten, want zo men het eerder doet zietmen gemeenlyk datze steelen maaken, dat niet moet wezen; en over zulks moetmen niet langer als tot den 15 vertoeven, gelyk mede niet om Winter-

L kool

kool te zaayen: Men voltrekt zo dra als doenlyk is de uyt-
spruytels der Artichokken, die sterk zyn en van nooden heb-
ben onlast en gedunt te werden, af te knypen; en men Plant
nieuwe, de Uyt-spruytels zyn (al is het datmen onder aan geen
Wortel gewaar werd) egter goed, indiens anders maar dik en
blank genoeg zyn, en men kan'er van de meeste met zekerheyt
op den Herfst Vrugt van verwagten; ook is het te wenssen
datze geen cerder geven, om dat dezelve gemeenlyk zeer slegt
zyn: De Beet kan men in 't midden van de Artichokken stellen,
dat is te zeggen eene Plant Beet tussen de twee Stalplanten van
Artichokken; zodaanig datmen aan d'eene kant een Ry heeft
en aan de andere niet, om daar plaats te hebben, tot het gaan
begieten, wieden, omspitten, inzamelen, en zelfs des noodig
zynde te dekken.

De eerste Meloenen beginnen haar te zetten in het eerste Quar-
tier of de volle Maan dezer Maand, maar voornamelyk zietmen
dat zig dezelve zetten wanneer de Mestbedden, gedurende
de volle Maan zeer heet zyn geweest, en minder als de Maan
afneemt.

Men Zaaid rykelyk Latouw van Genua, men verplant de-
zelve en ook andere; men Zaaid Chicory om in 't laaft van Ju-
ly goede te hebben; deze laatmen dun gezaaid zynde zonder te
verplanten Wit werden: Men verplant de Beet, en men kiest
daar toe de Witte van de laaft gezaaide, want die is schoonder
dan de Groene.

Men gaat met de aankweeking der Aardbeyen voort tot het
eynde van deze Maand toe; men bind mede de Latouwen wel-
ke niet kroppen als wel behoorden: Na half Mey zaaidmen geen
Latouw als Genuese, om dat de andere soorten te ligt opschie-
ten.

Men verplant de Meloenen en Komkommers in de ruyme
Aarde, en zulx in kleyne Groeven die met oude vergaane Milt
gevuld zyn: Men Plant mede op Mesthopen gewonne Pompoc-
nen in diergelyke Gaten 3 vadem van den andere; en indien het
niet regend zo dektmen die d'eerste 5 a 6 dagen met het een en
't ander, dewyl haar anders de hette van de Zon doet verwelken
en zelfs dikwils vergaan.

Men

Men zaaid een weynig Erten van de grootste soort, en men zet'er stokken by, om datze dan meer Vrugt als anders geven.

Men verzuymd niet, indien de Zon heet is, de Planten ryklyk te begieten: Men mag het verplanten van Porcelyn om Zaat te winnen tot het eynde van deze Maand blyven doen: Men gaat voort met de Meloenen te snoeyen; na Mey verplantmen er geen, maar wel Komkommers.

In 't laast van deze Maand begindmen de Celdery te planten en dit op tweederleye wyze; te wecten in holgemaakte Bedden als de Aspergies, drie ryon op een Bedde, en yder Plant omtrent een voet van den andere, en dit is de beste wyze om wanneerze wat te sterk zyn, met Aarde te kunnen aanhoogen, of wel men verplantse in open Aarde even wyt als boven van den anderen, op den Herfst bintmen die met 2 a 3 banden, men neemtse met de Aarde op, omze te verplanten zo naby den anderen als men kan, omze te beter met groove drooge Mest te kunnen overdekken; waar door dezelve witter werden en zig tegens de rym der koude beschermen.

Men zaaid ook in deze Maand, of in 't begin van de volgende d'eerste witte Kool voor den Herfst en de Winter, de sterkste die men in July verplant, worden op den Herfst geeeten; en de zwakste die men in September en October verplant, en voor al die wat groenagtig vallen, zyn voor de Winter.

Men blyft onder ander Zaat, even als in de twee laaste voorgaande Maanden, eenige Radysfaat te zaayen.

Men neemt de tyd waar, indien'er zagte Regens vallen, of dat het een vogtige lukt is, van het geen onder Klokken of glaaze Raamen staat te ontdekken, om voor een besproeying te verstrekken, als om de Bedden tegens de openlukt te verhardden.

Indien de Aarde van de Moestuyn zandig en droog is, zo tragtmen door kleyne greppels het Water dat somtyts by Stortregens en Vlagen valt, te laten loopen na de grond die bebouwt is, om het zelve niet vrugteloos in de Gaanderyen te laten uyt droogen, maar indien de Aarde te zwaar, te Vet en te vogtig is, zo doctmen het Water daar van wegloopen in de

Dreeven, of anders door steene Riolen buyten de Tuyn; en even hierom moet de Grond schuyns leggen, om te kunnen afwateren.

Men moet in deze Maand de groote witte Wormen uytrooisen, die anders de Aardbeyen en gekropte Latouw bederven: Men moet ook de Bietwortelen en Pinstenaken die te dik staan, dunnen, en de uytgerukte elders planten.

J U N I.

In deze Maand heeftmen geene Mestbedden voor de Meloenen van nooden, maar men kan'er maaken voor laate Komkommers: Men kan nog tot den 12 of 15 van de Maand toe eenige Artichokken verplanten, om'er in 't naast volgende voorjaar (wel besproeid zynde) sig van te bedienen, de begietingen zyn vrugteloos, indien het Water niet tot aan den Wortel toe doordringt; en overzulks moctmen zo de Plant veele Wortelen heeft, te grooter begieting maaken, voor al in een drooge Aarde; maar in vogtige en zwaare Aarde moctmen die zo dikwils niet begieten.

In het midden van deze Maand verplantmen de Look een halve voet van den ander in een Gat van ruym 6 duymen diep, datmen met een Tuyn-boor maakt, en men legt'er maar een in een Gat, zonder de Aarde, waar in de Look staat te raaken; gelyk als men met alle Planten diemen uytboord en elders Plant gewoon is te doen.

Men gaat voort met Chichory en Genuese Latouw te zaayen, om als het van nooden is het overige van de Zomer te verplanten: Men verzameld het Zaat van de Kervel, die het eerste van het Jaar ryp word op de Steelen van die, welke op den Herfst is gezaaid, dat is, men snyd al de Steelen af, en men laatse droogen, waar na die als Koorn gedorst en zelfs gewand werden: Men handeld op gelyke wyze met al de Zaden die men inzameld, yder op zyn tyd, en voor al in de Maanden van July en Augustus, goede zorge dragende dat het van de Vogels, die'er op verlekkerd zyn, niet geeten werd.

Men verplant de Beet, om op den Herfst schoone te hebben;

zy

zy tieren wel, wanneerze tusfen twee Ryen Artichokken staan, en men moetze anderhalve voet van den andere zetten, men moet het Onkruyt zorgvuldig uytroeyen, op dat het niet in het Zaat schiet en het goede verftikt: De Komkommers moetmen alle dagen ryklyk begieten, en de Meloenen redelyker wyze twee a driemaal in een week.

De zwaare Aarde moet men dikwils roeren, omze geen tyd tot hart worden en splyten te geeven. Men spit om dezen tyd doorgaans alle Moestuynen om, en de beste tyd om zulx aan de drooge Aarde te doen, is kort voor, na, en zelfs terwyl het regend, ten eynde het Water spoedig en voor dat de hitte komt in de Grond zakke; dog aangaande de zwaare en vogtige Aarde moet men een droog en heet weer waarneemen, en om op te droogen en te verwarmen: Zorgvuldige Tuyniers maaken Grep-pels, om het water van de Stortregens die om dezen tyd val-len, dwers in hunne Parken te leyden, en voor al wanneer de Aarde ligt is; maar het tegendeel doet men wanneer de Aarde te zwaar is, om het water buyten de Vakken te laten loo-pen.

De wilde Porcelyn begint in 't eerst van Juny te voorschyn te komen, duurd tot het eynde van July, en men moet'er het Onkruid wel uytklouwen; men zet by de Erten Stokken, en men Zaaid of poot Erten om'er in de Maand September van te hebben.

J U L Y.

Deze Maand vorderd een groote neerstigheyd en werklyk-heyd in den Tuynier, om dat geene te doen dat hy de voor-gaande Maand niet heeft kunnen verrigten, en met de eygenste arbeyd voort te gaan, behalven de Meist-bedden of Bergen: De groote hitte doet zonder begieting veel bederven, en bren-gen met dikwils herhaalde besproeyingen schoone Vruchten voort.

In deze Maand is het datmen veele zaaden inzameld, en dat men Chicoryen zaaid voor den Herfst en de Winter; men zaaid ook Latouw, om daar van goede in 't laast van den Herfst te hebben.

L 3

Men

Men zaaid mede nog eenige Prey en Beet voor den Herfft als mede eenige Radys, in een vogtige of zeer begooten Grond, om'er in 't begin van Augustus te hebben.

Men begint de witte Kool te planten om daar van in 't laaft van den Herfft en 't begin van den Winter van voorzien te zyn: Men zaaid Koniglyke Latouw, en ten halve van deze Maand vierkante Erten, om'er in October te kunnen plukken.

AUGUSTUS.

Haly Augustus begintmen Spenagie te zaayen, om zo halv September te snyden: Latouw, om ze gekropt op het eynde van den Herfft en gedurende de Winter te hebben: Men verplant de Aardbeyen die men op hooge Bedden gewonnen heeft: Men verzameld de Zaden van Latouw en Radys, zo dra als de Huysjens droog schynen zo trekt men de Plant uyt en laat alles droogen: Men verzameld mede het zaad van Kervel, Look, Prey, Uyen, Chalotten of Snylook.

Men zaaid Radys in volle Aarde voor den Herfft: Op een goede plaats Sluytkool, om ze in Kweekery in de luuwte te zetten, alwaar ze de Winter over moeten blyven, om in de Lente op haar plaats verplant te werden: Men zaaid de gantse Maand door Latouw op een luuwe warme plaats, zo om daar van in 't laaft van September of 't begin van October in een Luuwe plaats te verplanten; als ook om'er te hebben die tegens koude verhart is, welke men na de Winter in open Aarde in Maart, of op Mestbedden al in February kan verplanten, en indien de Winter koud is, moet men ze met wat lange Mest dekken: Men kan ook eenige Uyen zaayen om'er in 't volgende Jaar vroeg in de Maand July goede te kunnen hebben, dog het is goed dat men deze in de volgende Maand Maart verplant: Men besproeid veel; men verplant de Chichoryen een groote Voet van den anderen en zelfs Latouw, die op den Herfft en in de Winter zeer goed zyn: Men verplant de Winterkool, men bint de Chichory, met een, twee of drie banden indien se hoog is; maar de bovenste bant moet de slapste zyn, of anders berst zy terwylse Wit word ter zyden uyt: Haly Augustus begint

DER MOESTUYNEN. 87

gint men de Zuuring met oude Mest te dekken na dat men die eerst kort heeft afgesneeden, om kragt te doen krygen, wanneer de Mest daer over een goede duym dik gestort is, is het genoeg, want indien men daar over meer deed zou dezelve verrotten.

Men zaaid nog Zuuring, Kervel en Prey: Men rukt de Ranken van de Aardbeyen uyt, om de oude Planten te kragtiger te houden, en wanneerze geen vrugt meer dragen, dat in het laaft van July of het begin van Augustus is, zo snydmen de oude steelen en bladen af, op datze nieuwe mogen voortbrengen.

Men snyt ook de oude steelen van de Aartichokken af, na dat'er de Bollen afgenomen zyn: Men zaaid Spenagie in 't laaft van de Maand, om in 't begin van de Winter te kunnen gebruiken: Men trekt de Uyens uyt de grond, wanneer de steelen beginnen te dorren, en men laatsē 10 a 12 dagen in de lugt leggen droogen, voor dat menze op Zolder of in een drooge plaats brengt en maaktse tot Riften, want indien men die opfloot eer datze droog waaren zouden dezelve verrotten.

Men verzameld de Chalotten en neemtze in het begin van deze Maand op; men trekt de Look uyt de Aarde, en men breekt de steelen en bladen af van Ajuyn, Beet-wortelen, Geelwortelen, Pistenaken &c, om te beletten dat het voedend sap boven niet uyt dampen, maar nederwaards het geen in de Aarde is, doet groeijen en dik werden.

SEPTEMBER.

In deze Maand behoord de grond van een Tuyn allerwegen met Moeskruyden, het zy gezaaide of verplant en bezet te wesen: Men verrigt daar in de eygenste arbeyd als in de voorgaande Maand: Men maakt Bedden voor Paddestoelen: Men verplant de Chichory, maar digter aan den anderen, als in de voorgige Maanden, dat is een halve voet van den anderen, om dat zig de toppen niet meer zo wyt als te vooren uytzetten.

Men moet meest alle ledige plaatsē tot den 15 en 20 van deze Maand beplanten: Men zaaid voor de derdemaal Spenagie om

om in de Vasten en op de Kruysdagen te gebruyken: Men verplant nog Winterkool, en voornamelyk die van de grootfte foort zyn; men kan ten halven van deze Maand eenige Bedden met Zuuring bezaaijen, of verplanten, konnende voor het Vrienzend weer nog sterk genoeg wezen, om in de Winter te konnen gebruyken.

Geduurende deze Maand brengt men van de Kweekery nieuwe Planten van Aardbeyen in de plaatfen daar verstorvene staan, en men begintse aanstonds, zo als men ook alles dat verplant werd moet doen.

Men bind met dunne Tienden, of Stroo eenige Spaanse Distels en ettelyke Planten van Artichokken, om'er 14 dagen of drie wecken daar na te hebben die Wit zyn, men moet bezorgen datze regt over eynde blyven staan, anders vallenze om, en bersten aan d'eene kant, en op datze van de Wint niet omgevaaid werden, moet menze daar een voet Aarde om heen leggen.

Men verplant in 't eynde van deze Maand, van de Kweekery in een Luuwe plaats Sluyt-Koolen, om voorts in de Winter in een behoorlyke Grond te herplanten: Men verplant van het midden dezer Maand tot den 15. van Oÿtober de Schulp-Latouw, op een welbeschutte plaats tegens het Zuyden en het Oosten, om daar van gekropte, in de Vasten, en degantse Maand, en ook van April en Mey te hebben.

Men bind de Cellery beneden met een band of twee, waar na men die aanhoogd met zeer drooge groove Mest, of Aarde, om dezelve te doen Wit worden; maar het binden moet in geen al te droogen weer geschieden: Het zelve moet omtrent alles dat men bind waargenoomen werden, vervolgens snytmen de uysterste eynden van de blaaden af, ten eynde dat'er geen Sap meer opwaards ga, maar in de voet der plant blyve en die doen dik werden.

Men bind mede de Blaaden van zodanige Bloem-Koolen, waar in men ziet dat de Bloem zig begint geslooten te laten zien.

De afgesnede Zuuring overdektmen met oude en meest verteerde Mest. In deze Maand en geduurende de gantse Herfst is het dat alle Tuyniers om Regen wenschen.

In

In deze en de voorige Maand verplant men Chicory en de Krop-Latouw, deze moeten het haare gedaan hebben, voor dat zig de Chichory uytgebreyd heeft, de begietingen moeten terwylen het heet en droog weer is, niet vergeeten werden. De goede Chicory voor de Winter, moet, indien de Aarde zandagrig is, gezaaid wezen van half Augusty tot St. Lambert of den 17. van deze Maand toe; en indien de Aarde wel zwaar maar niet kleyagtig is, moetenze vroeger en voor al zeer dun gezaaid werden, op dat dezelve ten eynde van een Maand, de dikte van een vinger hebbende, mag verplant werden: Men moetze tot half September, 6 a 7 duymen van den anderen planten, omze een tweede reys te kunnen verplanten, nader by den anderen, zonder iet van de Wortel die aardvast is te shyden, twee a drie vingeren breed, in drooge en zandagtige, of ten minsten afhellende Grond, en dezelve geduurende het Vriezend weer dekken, om te beletten dat de Koude die niet tot in het hart bederven, dus gedaan zynde blyfze tot in de Vasten goed, dat die, dewelke voor de felle Koude groot is geworden, niet kan doen.

OCTOBER.

In deze Maand bezorgt men voor alle dingen, dat de Celdery en de Distels bereyd zyn: Men Plant veel Winter-Latouw, en zelfs op oude Mest-bedden of Bergen om ze te verwarmen, en goed in 't midden van November te hebben.

Men zaaid in 't begin tot den 10 van deze Maand Spenagie, om daar van in de Kruysdagen voorzien te zyn: Men zaaid mede de laatste Kervel, ten eynde datze voor het Vriezend weer opgeschoten zy, en zig vroeg in het volgende Jaar in het Zaad zetten.

In den aanvang van deze Maand, zo begint men, indien het in de voorige Maand niet geschied is, de Mest-bedden te slegten, om van die meest verschimmelde Mest langwerpige en bultbergen te maaken, om'er Paddestoelen op te winnen.

Men verplant op deze hoog-gerugde Bergen mede de Winter-kool, men legt al de Mest-aarde op zyn zelve, en de meest

M ver-

verrotte Mest op de Aarde die te Mesten is : Men plant mede nog veel Winter-Latouw , in luuwe plaatsen.

Men moet de Veenagtige en vogtige Gronden , de laastemaal omspitten gedurende deze Maand , om het onkruid te doen vergaan , de Tuyn zindelyk te maken , en de Aarde een korst te doen krygen , op dat'er het Winterwater niet indringe , maar eerder na de laagte zakken : Men snyd de oude Kervel af , ten eynde dezelve nicuwe scheuten mag geven.

NOVEMBER.

In deze Maand begint men eene Lente te maken door middel van Mest-bedden , waar op men Sny-Latouw , Kervel en Kool zaaid : Men plant Latouw om onder de Klok of Raam te kropen : Men verplant daar op de Moesplanten van Balsam of Kost , Dragon en Melisse : Men verplant Zuuring , Wilde Chichory , Petercelie : Men zaaid Erten , Boonen , Petercelie , Pimpernel , en indien het weer nog goed is zo voltrekt men het planten der Latouwen , in een goede voor de Koude beschutte plaats.

Deze Maand is eygentlyk die van een grooten arbejd , om het gebrek , gemeenlyk een medegezellanne van de Doodte tyd , die geen voorzienighejd hebben gebruykt , te vervullen , want de Koude mist niet van eyndelyk een groote berooving te doen in de Tuynen der Luyards of verzuymige , overzulk moet men in den aanvang van deze Maand hoe mooy dat zig het weer houd , ruyge Mest brengen by de Chichoryen , Artichokken , Beet , Cellery , Look , Wortelen &c. om die binnen weynige uren daar mede te kunnen dekken , die welke het van nooden hebben , en dezelve in dezer voegen voor het bederf te bewaaren , en men moet niets overdekken , ten zy men alvooren het verwelkt en versienste daar van heeft gesneden.

In drooge Aarde hoogt men de Artichokken wat aan , maar in een vogtige grond zou zulk schadelyk zyn , en de Moesplanten verrotten , het is goed dat men de Artichokken dus gedeckt laat , tot dat de Volle Maan van Maart , die gevaarlyk is , voorby zy : Want veele Tuyniers door eenige mooije Maartse dagen verlokt , dezelve geheel en al ontdekkende , zyn oorzaak dat
hunne

hunne Artichokken verlooren gaan : Om derhalven tot de ontdekking te komen , moet men zulx trapsgewyze en allenkens doen , mitsgaders zorge draagen Mest by de hand te houden , om indien het weer begon te Vriezen , dezelve aanstonds te kunnen dekken.

Indien men Beet , Artichokke-bladen of Spaanse Distel wil doen wit werden , zo bind men die met 2 of 3 banden aan het beneden-eynde , men legt'er vervolgens lange drooge Mest ronds om , of wel Stroo dat men te zamen bind ; In drooge Aarde hoogt men de Artichokken wat aan , maar in vogtige niet , dewyl alsdan de Planten zouden verrotten.

Men snyd de steelen af van de Aspergies , het Zaad ryp zynde dat men zorgvuldig opstuyt , indien men in de aanstaande Lente wil zaayen , dezelve eerder af te snyden zou gevaarlyk zyn , zo ten opzigte van het Zaad dat vergaan zou , als ten aanzien van de Plant die kleyne ondeugende nieuwe scheuten zou kunnen uytwerpen.

Men neemt een mooye en droog dag waar , om alles , dat men gedurende de Winter wil bewaaren op te sluyten ; en daarom neemt men de Planten met de Aarde daar om heen op , om zulx , eer datze de Vorst geraakt heeft voor te koomen , en men plantze in de Stoove digte by den anderen : En dit zyn by voorbeeld alle soorten van Wortelen , Krooten , Pinsternaken en Roode Beetwortelen : Artichokken die gesloten zyn , dog de groenste zyn daar toe bekwamer als Spaanse , die teder zyn , en het Vriezen minder kunnen wederstaan , en ligtelyk aan de kant van de steel soude verrotten , de andere zyn harder , en deze zyn de Spaanse Distels , Bloemkool , Chichoryen zo de Witte als de Wilde , zelfs de Look en de Cellery , hoewel men deze buyten , wel gedekt zynde kan bewaaren , met dien verstande nogtans , dat men de Cellery wanneer die blank is , moet eeten , anders verrotze : Men moet zorgvuldig latere die in de Aarde kleyn blyft zonder veel gedekt te zyn aankweeken , en deze diend voor het laast van February en de Maand van Maart.

In 't laast van deze Maand , mag men de Aspergiebedden met Mest in tusschenpaden te bedelven , aanvangen te verwarmen ,

welke ten minsten 3 a 4 Jaaren oud zyn , dog zommige oordeelen beter dat men dit werk in de naaftvolgende Maand eerst begint , en egter is het niet ongeoorlofd dat men zulks al in de Maanden van September en Oëtober heeft onderstaan te doen .

De wyze verwarming geschied , dat men eerst de Padentwee voeten diep en anderhalf breed , indienze oorspronkelyk maar 3 voeten breedte hebben gehad , weg graaft , want daar moeten ten minsten 6 a 7 duymen Aarde ten wederzyde blyven , de Paden dus ledig gemaakt , vult men die met welbezonden en bewerkte heete Mest , zodanig dat in het eerste een groote voet hooger is , als de oppervlakte van het Bedde , 14 dagen daar na moet men deze Mest roeren en door andere nieuwe Mest mengen , om de warmte in twee naaste Bedden te vernieuwen , indien zy te veel verstorven schynen , zulx dat de Aspergies niet genoeg uytfschieten , deze zelve vernieuwinge der Paaden , moet men vervolgens zo menigmaal doen als het van nooden is , en dit is gemeenlyk om de 10 of 12 dagen : Indien'er te zwaaren Regen of Sneeuw is gevallen , welke de Mest te veel heeft doen verrotten , zodanig dat de hette niet geweldig genoeg schynd , moet men dezelve geheel en al daar uyt neemen , en'er nieuwe in de plaats weder in doen , aangezien deze Paaden gestadig uytsteekend warm , ja heet moeten zyn , aangaande het Bedde waar op de Planten zyn , het zelve spit men zo dra als de Paaden gevult zyn , ter diepte van 4 of 5 duymen , om waarna men het Bedde mede 3 a 4 duymen hoog met lange Mest overdekt ; 14 dagen voorby zynde ziet men onder de Mest , of de Aspergies die van koude verkleumd en als half dood waren , niet beginnen uyt te schieten , en zo ja , zet men over yder van die uytkomen een Glaze Klok , welke men met lange Mest overdekt , en wel voornamentlyk des nagts , om te beletten dat de Koude van het Vriezen dezelve niet bereyke en t' eenemaal bederve : Indien het op den dag een mooie Zonneshyn maakt , moet men niet verzuymen de Mest van de Klokken af te neemen , op dat de Aspergies de stralen van de Zon die alles leevendig maaken mag genieten , door dit middel de Aspergies uyt de verwarmde Aarde te voorschyn komende , en een heete lugt onder deze Klokken ontmoetende , werden Rood en Groen , en
van

van de eygenste dikte en lengte, als die van April en Mey en zelfs veel beter, zo om datze geene ruuwigheyd van de lugt hebben gevoeld, maar in tegendeel hare volkomenheyd in veel minder tyd als de andere hebben gekreegen.

Ik voege hier by dat een welgewarmde Bedde Aspergies, geduurende 14 dagen of drie weeken ryklyken uytleverd, en dat den geene die van deze Vrugt liefhebbers zyn alle drie weeken in dezer voegen nieuwe Bedden kan verwarmen tot het cynde van Apil toe, wanneer my de Natuur verwittigd dat het tyd is, om met het geweld dat ik haar aandoe op te houden.

Men kan ook oude Planten in de Bedden aankweeken en op Mestbedden rotten, wanneer zy waarlyk opschieten, maar behalven datze zo schoon niet werden, zynse onderworpen van schieelyk te vergaan.

Men verwarmd de Bedden met Zuuring, wilde Chichory, Petercelie beplant, even als men de Aspergies doet, maar zulks geschied gemeenlyk eerder op Mestbedden, als de gemeene Aarde; de uytkomst is spoedig en niet missende, om binnen 14 dagen zo schoone Zuuring te hebben als in de Maand Mey.

Men moet ten halve van deze Maand de laatste omgraaving van de drooge Aarde doen; zo om dezelve onindringbaar te maken voor den Regen en het Sneeuwwater, als om het onkruyt te doen vergaan, en de Tuynen eene zindelykheyd by te zetten.

Men houd de Kool die geflooten is op haar plaatze staan, of wel men verplantze met de Aarde waar in dezelve geworteld is, en waar van men Zaad wil winnen in een veylige plaats; en indien men in de Maand April gewaar word datze moeyten hebben van door te dringen, moeten boven aan daar in een diepachtig kruys snyden, en door dat middel zal de steel beter doorbooren: Het zelfde doet men in Mey aan sommige Kropfale, waar van anders de steelen niet wel opstygten willen.

Om by tyds, dat is omtrent Kersmisse of Ligtmisse Radys te hebben, zoo zaaid men die op Mest-bedden in het midden van deze Maand; de wyze hoe men de Mest-bedden moet maken, vind men in de Maand van February beschreeven, dog dat men ten opzigte van de Radys moet waarnemen is, dat men het Mest-bedde boven op met een stuk planks wat moet kloppen,

jen, om wat vaster grond te hebben en te belette datzē niet afrold in de gaaten waar in men de Radys moet zaaijen, en op dat het Bedde net bezaaid mag wezen, kan men een snoer met kryt, of kalk wit gemaakt neemen, en onder zyn tweē wel gespannen houden, en daar mede zo in de lengte als de breedte een streep 3 a 4 duymen van den anderen gaaten maaken met een Plant-pen ter dikte van een duym booren, 3 a 4 duymen van den anderen; men doet in yder gat 3 Zaadjes, en indien er meer in mogten vallen, zo plukt men de Radys planten die meer als drie uytspuyten, uyt, indien men dit verzuymd zo loopt men gevaar van veel loof en bladen aan de Radys te zullen hebben, en maar een dunne Vrugt: Zommige planten ryen Latouw dwers over de Bedden met Radys, in February en Maart, dog alsdan moetenze 7 a 8 duymen van den anderen gezet, en de Latouw ingezameld werden eer de Radys daar toe bekwaam is. Indien het hard Vriest, zo dekt men het Bedde vyf of zes dagen met Rogge Stroo, en omze voor de Koude van de Winter te beschutten zo overdekt menze met matten die op Latten rusten of Paaltjes die wat boven het Bedde uytsteken, en men stopt het zelfs aan de zyde toe, en wanneer het Vriezen merklyk mogt toeneemen en aanhouden, zo bedekt men zelfs de Matten met nieuwe lange Mest, maar wanneer de koude maar middelmatig is, is'er geen dekking van nooden, vermits de warmte van het Mestbedde haar genoeg beschermd, de Radys in dezer voegen gezaaid, komt ten eynde van 5 of 6 dagen te voorschyn, en alwaar het dat de gaten geen lugt hadden, zoo zullenze egter door het Rogge-stroo doordringen.

Men moet niet verzuymen om in het begin van deze Maand, de Celdery die men in Juny en July gepoot heeft, met de Aarde waar in die geworteld is te verplanten, waar na menze in de Sluytplaats brengt; of anders zo plant men die dicht aan een op een ander Bedde, om beter te konnen gedekt werden.

Wanneer de Witte Rym of Ryp begint hartnekkig aan te houden, zo moet men de Winter-Latouw die onder een goede luumte geplant zyn te dekken, niet met drooge Mest uyt vreeze dat'er eenige vuyligheden mogten vallen in die beginnen te kroppen, maar met reyen en lang Stroo, waar op men een lan-
ge

ge stok legt, om te beletten dat niet van de Wind mogt opgeligt en weggedreven werden.

DECEMBER.

In deze Maand moet men voor alle dingen geen tyd verlooren laten gaan, om te doen dat men in de voorgige niet heeft kunnen verrigten; 't is in deze Maand dat de Moestuynen geheel en al ontbloot zyn van het geen haar behaaglyk maakt. De Vorst die zelden nalaat zig in deze Maand te doen voelen, niemand verschoond, en alles vernield dat van tederen aart is, om zyne strafheden te kunnen uytstaan; derhalven moet men indien het weer zulx toelaat het opsluyten, dekken, voltrekken dat men in de Maand van November niet heeft kunnen doen: Te weten Chichoryen, Spaanse Distels, Cellery, Artichokken, Wortelen, Bloem-koolen, Beet, Look &c. vooral moet men bedagt zyn te bewaaren dat men nieuwllyx mogt gezaaid hebben, als Erten, Boonen, Kropsaladen en andere, om de geneugte niet te hebben van in een verdrietige nagt te verliezen, dat men in twee of drie Maanden had gewonnen.

Men kan nog in het begin van deze Maand op eenige Rabatten of andere luuwe plaatsen, voornamelyk tegens het Zuyden Pooten, de eerste omze in de Maand Mey te kunnen gebruyken.

Men brengt al de verrotte Mest op de plaatzen die men mesten wil, en men strooidze daar over heen, ten eynde dat het Regen en Sneeuwwater daar door lopende, het Zout daar uyt mag gebragt werden een weynig onder de oppervlakte van de Aarde die men wil bezaaijen.

Een der voornaamste werken van deze Maand is, dat men in desselfs begin een Mest-bedde moet maken van lange nieuwe Mest, gemeenlyk vier voeten breed en drie hoog; en wanneer de groote hitte daar van voorby is, zo moet men daar op Zaaijen goede witte Krul-Latouw, en zo dra alsze sterk genoeg is (dat gemeenlyk binnen een Maand is) de schoonste Planten opneemen, en verplanten in de kweekery op een ander Bedde, en onder andere Klokken tot 21 a 25 toe onder yder; en om

s'er

s'er te laten blyven tot datze t'eenemaal gekropt zyn, (t welk gemeenlyk in 't laast van Maart is) zo bezorgd men ondertussen die voor de Koude, zo met het overdekken van lange Mest die te verwarmen en te beschermen.

Wanneer men gedurende de Winter-Latouwen op Mest-bedden en onder de Klok aankweekt, moet men goede zorge dragen van de Klokken dikwiis op te ligten, om de doode Bladen weg te doen, anders bederven die veele andere, want een rottig Blad doet andere verrotten; zelfs moet men de Klokken, waar in veel vuyligheyd en vogtigheyd verzameld is, reynigen, en wanneer het een schoone Zonnenschyn maakt, moet men niet verzuymen de Klokken op te nemen, om de vogtigheyd die op de Bladen vergaderd, te doen opdroogen: Het voornaamste van alle is, dat men de Mest-bedden redelyk heet houd, door middel van goede verwarming, welke men van tyd tot tyd moet vernieuwen.

HANDELING

al gienste, (twee g
kragt en eadren
maken en lang-Medie

aanveer en Mis-
met een gule tong-
lagen, en de hooft-
de wde ande, want
off met men de Kie-
dend verward is, en
Lancidiva maek, en
op te waken, en de
te dien opdragen
de Med-keken redigt
wanningen, vde de

97

O E F F E N I N G,
E N
R E G T E B E H A N D E L I N G
D E R
M O E S - T U Y N E N .
D E R D E D E E L .

N

OPFFENING
IN
RIJTE BEHANDLING
DER
MOESTUYNEN
DER DEEL

M

der Jac
genoe
doen h
zyn M
daad
ontbr
in alt
als be
door,
de w
schie
genoe

VERKLAARING

Welke met gewisheyd leerd te oordeelen of in de

MOESTUYN

Niets ontbreekt, van het geene dezelve behoord te hebben.

Het is geen kleyne zaak een gewisse kennisse te hebben van het geen een wel onderhouden Moestuyn in yder Maand van het Jaar kan uytleveren, maar ook te weten wat den arbeyd is die een schrander Tuynier, in yder Jaargetyde heeft te oeffenen. Ondertussen is dit niet genoeg om een naauwkeurig Liefhebber het vermaak te doen hebben, van met zekerheyd in het overzien van zyn Moestuyn te kunnen oordeelen, of dezelve in der daad en waarlyk zo wel voorzien is, dat'er niets in ontbreekt: Want zeker men moet niet verwagten daar in altyd werkelyken aller voordeelen te zullen vinden, als behoord; men is kundig dat hy het gantse Jaar door, Vrugten moet voortbrengen; maar men weet mede wel dat zulks niet op alle dagen van het Jaar geschied; By voorbeeld, in de Wintermaanden ziet men genoegzaam geen voortbrenging van iets, dewyl men de

N 2 meeste

meeste die buyten waaren , in Stooven en Sluytplaatsen heeft gebragt om dezelve te bewaaren , en wyders onder de Planten , die men in andere tyden ziet : Hoe veele zyn'er welke in dien tyd haare volkomentheyd nog niet bereykt hebben , en nochtans een Figuur in dusdanig een Tuyn behooren te maaken : Zy hebben om dit te doen somtyts twee of drie Maanden , en bywylen vyf of ses Maanden van nooden om'er toe te komen ; dus is het geleege in het begin van de Lente met alle Peulvrugten en Groente ; En ook in de Zomer , ten opzigte van de voornaamste Vrugten der andere Jaargetyden gelegen ; en hierom is het dat ik geoordeeld hebbe het niet onnut te wezen , met meer onderscheyd te verklaaren , waar in de Deugd van een Moestuyn bestaat , op dien voet genomen wat men t'elkens als men'er intreed behoort te vinden , weshalven wy dan weder overgaan en beginnen met de Maand van

JANUARY

JANUARY.

IK zal dit derde Deel beginnen met de Maand van January; zo als ik het voorige mede hebbe gedaan, en te zeggen, dat men in dezelve vergenoegd behoort te wezen, over zyne Moestuyn, indien men Winter-Latouw genoeg op Rabatten geplant en met lang Stroo of matten van Stroo gevlogten gedekt vind: Indien men insgelyks eenige vierkante vakken met Artichokken en Beet, met lange Mest gedekt ziet; als mede ten anderen de Cellery of Chichory en de Petercelie; ten derde, de Winterkool, Prey, Zuuring en toekruyden van Salade, en dat deze twee laatste mede eenigermaate gedekt zyn; en ten vierde de Aspergie-vakken, zonder dat'er iet aan gedaan werde, ten zy om te verwarmen, zo als ik doe, en zo als ik in de Maanden van November en December heb begonnen: De overige Moesplanten behooren opgesloten te zyn, als de Wortelen, Uyen, gekropte Distels van Artichokken, Bloemkool &c. en eyndelyken wanneer men eenige Beddens voor Tuyn-Salade, Erten, Boonen, Kropfla, Petercelie, Komkommers en Meloenen tegens de voortyd verveerdigd ziet.

Na dat ik aangewezen hebbe, waar in de schoonheyd van een Moestuyn geduurende de Maand van January bestaat, agt ik het onnoodig aan te wyzen wat het geene is dat dezelve onvolkomen en onaangenaam maakt, niet alleen ten opzigte van deze Maand, maar ook van alle anderen waar van ik vervolgens zal spreken, nademaal men zelfs genoeg ziet, dat zulks uyt het tegendeel van het gezeyde bestaat, dat is in de schaarsheyd, onagzaamheyd, flordigheyd &c.

FEBRUARY.

IN de Maand van February moet men noodzaaklyk een groote verandering in het Tuynwerk beginnen te zien; men moet meerendeels alles wat ik ten opzigte van de voorige Maand gezegt hebbe, gedaan vinden; en zelfs indien het weer in 't eynde

de van deze Maand gemaatigd genoeg schynd, dat'er een grooten Dooy is geweest, welke waarfchynlyk het eynde van de felle koude beloofd, zo moet men de Vakken, de Kantbedden beginnen om te spitten, Bedden af te zonderen, en die Zaden welke langzaam opkomen te Zaaijen, te weten de Petercelie, Ajuyn, Prey en Look, men moet voor al Bedden maaken tot het verplanten van Meloenen, en Komkommers, tot kleyne Salade of Dunfel, Radys en Kropfalade &c.

M A A R T.

IN de Maand Maart, wanneer de Zonne beyde fchoone en langer dagen begint te geeven, dat de natuur zigbaarlyken in warmte en in beweeging is, behooren de Tuyniers een nieuwe en grooter neerftigheyd te toonen, in het bewerken van al de deelen van hunne Tuynen, invoegen dat by aldien de grond groot is en het getal van de Arbeyders na gerade, men het vermaak behoort te hebben van te gelyk te fien Spitten, Zaaijen, Planten, Schoffelen en Wieden. Want om kort te gaan, eer de Maand ten eynde is, behoort het meerendeel van de Grond beflagen te wezen; het zy met Zaaden, of met Planten die voor Provifie van het gantje Jaar moeten dienen: Alles wat met Mest bedekt was, moet men daar van ontlasten, en die deksels die affchuwlyk zyn geworden weg neemen; yder ding moct om zo te fpreken de goede Lucht, welke de Dieren en Planten komt verheugen, inademen: Ten minften behoort men te hebben, om in te zamelen of te plukken, het zy Saladen, nieuwe Radys, indien de voorige Maand die niet uytgeleverd heeft gehad; maar voor alle dingen moct de zindelykheyd over al zo in de Dreeven als de bearbeyde Aarde blyken, ten eynde dat de eerfte gebooren, en uyt de fchoot der Aarde fpruytende Groente, mitsgaders de Reuk der Planten die de welriekentheid bezitten, den overvloed der Bloemen die zig van alle kanten beginnen te ontflyuten, en het zoet gekweel en eenftemig gezang der Vogelen, de nieuwsgierige uytlokken om al wandelende zig met het zien van het een, en hooren der andere te verluftigen.

APRIL.

IN de Ma
vanden om
ren der Meft-
ryk behoort
oerd te ftaar
ryzen, op es
doorbooren,
fluyten; en
paffens hebbe

IN de Ma
niet in een
den der ge-
men reede he-
van de Groen-
Bloemkool, de
de Kropfla,
welke in 't be-
De Poroch-
in de Zaad-
en zig tot
De metwe-
lekkere me-
Maand zie

DE heet
van de
aanfchlyk
frisheyd
Look fta-
maakt Ta-
nieuw, zo

APRIL.

IN de Maand van April behoord men by na niets nieuws te vinden om te doen in de Moestuynen, ten zy het vermeerderen der Mest-bedden tot Meloenen en Komkommers: Het Aardryk behoord by na overal met nieuwe aangroeyende Planten vercierd te staan, op de eene plaats ziet men de Artichokken verzyzen, op een ander de Aspergies op duyzend plaatzen de Grond doorbooren, en aan een derde oord de Latouw zig tot kroppen sluyten; en op een vierde plaats de Meloenen die zo veel op passens hebben gekoft, een ryke vergelding belooven.

MEY.

IN de Maand Mey gekomen zynde, wat gevolgen vind men niet in een vrugtbare Moestuyn? hoe groot zyn de zoetigheden der genieting niet die men begint te smaaken, wanneer men reede heeft te vragen, waarom dat deze en geene deelen van de Grond, nog leedig en ontbloot van Planten zyn? de Bloemkool, de Beet, de Celdery, en zelfs de Artichokken en de Kropsla, die zo vroeg niet te voorschyn komen, zyn die, welke in 't laatst van April de leedige plaatsen komen beslaan. De Porcelyn die de tederheyd van zyn temperament tot nu toe in de Zaad-laden had gehouden begint de Aarde te vergulden, en zig tot geneugte van zyn Meeſter in overvloed aan te bieden. De nieuwe Erten zyn in deze Maand gereed, om de graage en lekkere monden te voldoen, en zelfs laat zig al Chichory in deze Maand zien, welke van de Meloenen kort gevolgd werden.

JUNY.

DE heete dagen van Juny verhinderen waarlyk het bereyden van de Moestuyn op het midden van den Dag; maar hoe aanloklyk is het die des morgens en des avonds, wanneer de frisheyd van een zagt koeltje als een souvereyne regeerd. De Look staat geplant en vakken vol Groentens maaken een volmaakt Tapyt: Men voorziet de plaatzen die ontbloot waren op nieuw, zodanig dat men byna nooit een leedige Grond ziet: De
Natuur

Natuur heeft niets liever als Wonderen van Vrugtbaarheyd te doen, geholpen zynde van warmte die de Vader der Ligten geeft, zy heeft niets van nooden als om zulks mede te wezen, dan regt tydige vogtigheden, welke by wylen de Wolken in overvloed neerstorten, en zomtyds door het verstand en de vlyt van den Tuynier, om datze die van nooden hebben, verzorgd werden. De Rabatten die zo wel van Kropfla voorzien zyn, wat vermaak geevenze aan het oog niet, en de Artichokken van verscheide verwen, en wel op een zelfde plaats lokken zy de nauwkeurige niet uyt, om haar met verwondering te kunnen beschouwen.

JULY en AUGUSTUS.

IN deze twee Maanden van July en Augustus, behooren de Moestuynen zo gelukkig in haar staat verdeeld te wezen, dat men als dan zonder missen ryklyk daar in alles kan vinden dat men van nooden heeft, om in een zelfde tyd te voldoen aan de geneugte van het tegenwoordige, en aan het noodige voor het toekomstige: Dit zo zynde heeft men haar maar te vangen, om het geene dat men begeerd, en zy moeten gereed zyn om te antwoorden: Begeerd men, by voorbeeld allerley Moes, Wortelen, Saladen, welriekende Kruyden &c. zo zullenze die aanstonds uytleeven; Wil men Meloenen de eerste en voornaamste Vrugten, men zoektze niet van verre, men heeftze maar te bezoeken, zig te buygen en die na zig te neemen: Wil men Komkommers, Pompoenen, Kauwoerden &c. zy zullen'er overvloedig te voorschijn brengen: Wil men Artichokken, sterk-ruykende Kruyden, Tym, Saly, Peperkruid &c. als mede Knoplook, Ajuyn, Prey, Look, Spaanse Uyen, men is verzekerd die te zullen vinden. De vier of vyf voorrige Maanden, heeft maar voor deze gearbeyd, invoegen alles in dit Jaargetyde wel moet gaan, indien men anders van een sehrander Tuynier is voorzien, en die voor al de gaave heeft van wel te kunnen kiezen, en onderscheyden wat men plukken moet.

S E P.

SEPTEMBER en OCTOBER.

Indien de Moestuynen haar in July en Augustus hebben doen uytmunten door haare Meloenen, Komkommers, Peulvrugten &c. zo moeten deze niet minder doen, en men moet niet een voet Aarde by voorbeeld ledig vinden; de Vakken die men van de Knoflook, Ajuyn, Snylook of Chalotten ontbloomt heeft, moeten aanstonds met Spenagie, Kervel, Prey weder gevuld zyn; zelfs moeten de Bedden waar van men de Zomer-Latouw heeft ingezameld, weder met Chichory-Planten en Winter-Latouw gevuld zyn; de Bloey-Uyen of den Ajuyn die uytgeschooten is, moet men in de Aarde planten op dat ze Wortel vatten, die ze voor het ruuwe weer dat naderd, kunnen beschermen.

NOVEMBER.

DE eerste Witte Ryp van deze Maand, die de Bladeren der Boomen Geel, en dezelve aan de plaatzen daarze uyt gesproeten of gebooren zyn, los maakt, doet de Chicoryen en voorige Latouw mede rotten, en de Appelen der Artichokken &c. zwart werden, en zyn de wreede en ontzaglyke voorloopers, welke vermoeden doet, dat de Winter, die algemeene en onmelydelyke Vyand van de groeijing naderd: Men moet overzulks in tyds in de Sluytplaats te bewaaren brengen, dat de koude daar buyten zou kunnen bederven, en daarenboven moet men met lange Stroo-mest dekken, het geen men niet gemaklyk uyt de Aarde kan opneemen, en dat niet gedekt zynde, egter gevaar zou loopen van te vergaan; overzulks heeft de vlytige Tuynier in deze Maand niet leedig, maar in ge-
duurige bezigheyd te wezen, met het geen men opsluyten moet te doen wegdragen, na de daar toegeschikte plaatzen, en Mest aan te brengen om het geene dat men laat staan, te dekken.

IN deze Maand heeft men veeltids mede niet stil te wezen, aangezien het dikwils gebeurt dat de voorige te kort is geweest, om alles dat'er te verrigten was, af te doen, en derhalven moet men in deze voltrekken te doen, dat men in de andere niet heeft kunnen volbrengen, en voornamelyk dan, wanneer de koude niet reets al vernield heeft, dat zy magtig is te doen: Men moet derhalven naauwkeurig waarneemen wat in den arbejd van deze Maand is vermeld, en heeft men met nadruk de nieuwigheden van de Lente te bereyden, de plaatzen van de oude Mest-bedden te reynigen, zig veerdig houden om nieuwe te maaken, en te bezorgen dat men van een goede voorraad van Mest, glase Raamen en Klokken voorzien zy: De waare Liefhebbers en die het middel hebben van het te doen, moeten niet verzuymen, de verwarming en wanneer haar meeste hette voorby is te vernieuwen: Dit te doen, geschied niet zonder moeiten en kosten, maar de geneugte van in het midden van de Sneeuw en de grillige Koude, een overvloed van dikke zeer groene en gants uytmuntende Aspergies, is groot genoeg om over den arbejd en het geld dat zulks kost niet te klaagen, hoewel men met een en te gelyk moet bekenen dat de uytvoering zo van het een als het andere, niemant beter past als de Grooten of Perfoonen die Ryk en Vermoogende zyn.

TWEEDE HOOFD-STUK,

VAN HET DERDE DEEL,

*Onderwyzende wat soort van Aarde, en welke
Bebouwing tot yder Peulvrugt en Plante
bekwaam zy.*

Het is gewis dat'er zekere Gronden van Aarde zyn, welke geen een der vereyfte hoedanigheden ontbreekt, om in yder Jaargetyde Vrugten, en een langen tyd alderley schoone en goede Peulgewassen voort te brengen, behoudens dat men dezelve altoos tamelyk wel bebouwd: Daar zyn'er ook die daar en boven het vermogen hebben van de eene vroeger als de ander voort te brengen, en dit zyn die gronden welke men gemeenlyk *Zwart Zand* noemd, in welke men de nette matiging van droog en vogtig vind, verzeld van een goede uytbreyding, een onuytputlyk Zout van Vrugtbaarheyd, met een gemaklykheyd om dezelve te bearbeyden, en van den Regen doordrongen te werden; 't en is niet minder zeker, dat het zeldzaam is dusdanige volmaakte Gronden te vinden, maar in tegendeel andere die gemeenlyk zondigen, in al te droog, al te ligt, en al te brandig te zyn, het zy met al te vogtig, al te zwaar en al te koud te wezen, het zy datze op ongelukkige Standen, de een al te hoog, de andere hellende, en zommige te ingezonken zyn gelegen; en overzulks gelukkige Tuyniers, die van de eerste wonderbaar goede Gronden hebben te bebouwen; waar in zy byna nooit een kwade uytkomst hebben te vreezen, en gemeenlyk een goede te hoopen: Aan de andere kant ongelukkig of ten minsten melyden waardig zyn die genen die in alle tyden een der grootste Vyanden van de groeijing te bestryden hebben, ik wil zeggen of de groote droogte, of inzonderheyd de al te veele vogtigheyd, vermits dat deze, behalve dat van koude gevolgd werd, die de Vrugten vertraagd om te voor-

schyn te komen, het meeste doen verrotten van al de Planten onderheevig is; en overzulks is het zeer zwaar en genoegzaam onmoglyk zulks te verbeteren, en nog zwaarder zo grooten gebrek te overwinnen: Met de drooge Aarde is het in allen deelen het zelfde niet, want indien dat deze het niet by uytstekendheid is, en dat men Water by de hand heeft tot begieten, en Mest omze te verbeteren, zo is men meester van de souvereine en onseylbare middelen, die men moet gebruyken, en derhalven kunnen de zorg en moeite zig dikwils Meester maaken van de dorre, schraale en onvrugbaare Gronden, en dwingen ryklyker Vrugt voort te brengen, het geen men daar van na de kunst vorderd.

Hier uyt volgt dan, dat wanneer men goede Aardgronden heeft, men daar in zonder onderscheyd over al eenige soorten van Planten, hoedanig die mogen wezen mag planten, met een zeker vertrouwen datze wel tieren zullen, het eenigste dat men is onderworpen, is eerst dat men dikwils de grond moet wieden, want dusdanigen Aarde brengt zeer veel onkruid onder het goede voort, en ten anderen de Planten dikwils van plaats te veranderen; en dit is iet wezentlyks dat men in alle Tuynen heeft waar te neemen: Want het is niet raadzaam twee of driemaal na den anderen een selfde soort van Plant op de eygenste plaats te stellen; den aard van de grond vorderd dit slag van veranderingen, als wezende zo het schynd verzekerd van in deze verscheydenheid te zullen vinden, het geen tot haar herstelling dienstig is, en waar door haar eerste kragt te doen duuren: Nu alhoewel dat in deze goede gronden alles wonderlyk wel te voorschyn komt, zo is het egter onbetwistlyk zeker, dat de blootleggingen voor het Zuyden en het Oosten hier, gelyk mede al bekwaamer zyn, als die tegens het Westen en Noorden, om de voortbrengfelen te bevorderen en te verbeteren, getuygen daar van zyn de vroeg-tydige Erten en andere Vruchten &c. in vergelding hebben deze eenige andere voordeelen op haar beurt, by voorbeeld dat gedurende de groote hette van de Zoomer, welke byna alles verschrokken, en de Planten te vroeg in het Zaad doen schieten, zy bevryd zyn van de al te sterke indrukzelen van de Zonnestraalen op de
daar

daar tegen over open zynde gronden, en by gevolge dat'er de Planten een langen tyd in een goede stand blyven.

Hier uyt volgd mede, dat indien men van die gronden heeft, welke tamelyk goed zyn, maar niet overal even eens, het zy uyt eygen aart, het zy uyt haar stant en helling, dat het als dan is dat zig de schranderheyd en kennisse van den Tuynier laat zien, in het zo te schikken dat hy yder Plant een plaats weet te geven daar ze best tierd, zo ten opzigt van de vroege en de laat-tydige, als de schoonte en innerlyke volkomentheyt.

Om in het algemeen te spreken, zyn de gronden die middelmatig droog, ligt en zand-agtig zyn, en die hoewel wat veenagtig eenige helling tegen het Zuyden hebben, of van agteren door een Muur of goede Schutting tegen de koude van het Noorden gedekt zyn, bekwaamer om nieuwe Vrugten in de Lente voort te brengen, als de al te zwaare, vette en vogtige; maar ook in Zomers die niet te regenagtig zyn, die brengen zwaarder en meer gevoede Vrugten voort; vorder kleyneder en minder begietingen, en dus kan men eenigermaten in allerleye gronden ict te vinden, om zig mede te vertroosten.

Ondertussen hoewel men volstrektelyk zeggen kan, dat alles wat in een Moestuyn mag gezocht werden, in alle foorten van Aarde kan groeijen, (behoudens dat zy niet geheel en al onvrugbaar zyn) zo is egter van alle tyden her waargenoomen, dat allerleye Aarde, niet even bekwaam zy voor allerley slag van Planten; erwaare Warmoezeniers toonen zulks met een o-vertuygelyke ervaarenisse: Want men ziet dat die, welke zandige gronden te bebouwen hebben, zig zelden bemoeijen met Artichokken, Bloemkool, Beet, Uyen, Cellery, Beetwortelen en andere &c. te winnen, gelyk als die welke een zwaarder Aarde zonder kleyagtig te zyn te behandelen hebben, maar deze laatste in verwisseling bezetten hunne gronden, met geen Zuuring, Porceleyn, Latouw, Chicoryen, en andere kleyne Planten die teeder zyn en onderworpen ligt te vergaan, zo als de Tuyniers welke ligte Aarde te bewerken hebben, doen.

Uyt al dit gezegde heeft men te besluyten, dat een geoeffend Tuynier die een dorre Aarde te bebouwen heeft of een heuvel, met verbintenisse van alles in zynen Tuyn te hebben, de minst

drooge plaatzen behoord uyt te kiezen, om daar in te zetten dat geene het welk om wel te tieren en voort te komen wat vogtigheyd begeerd; gelyk als Artichokken, Beetwortelen, Scorpionere, Wortelen, Pistenaken, Suykerwortel, Beer, Sluyt-en Bloemkool, Spenagie, gemeene Erten, Boonen, Uyen, Prey, Look, Petercely, Zuuring, Radys, Patientie, fyne Kruyden, Bernagie, Buglossie &c. aangaande de dorrer gronden van dusdanigen Tuyn, daar in heeft men te zetten allerley Latouwen het zy vroege of laate, Chicoryen, Kervel, Dragon, Pimpernel, Balsam of Kost, en andere Toekruyden van Saladen, Porcelyn, Knoflook, Chalotten, Winter-kool, de Meft-bedden van allerley Planten en kleyne Salaad; de Peulvrugten zal hy maar middelmatig ver van den anderen zetten, gemerkt dezelve in dusdanig een grond zo menigvuldig niet opschieten als in vetter Aarde; eyndelyk moet men de zyde en tusschenpaaden hooger dan de bebouwde grond houden; op dat het Water van den Reegen die'er valt daar na toe zakke, de Paden droog blyven, om meer voordeel van de begietingen of besproeiingen te genieten, welke anders niet zouden kunnen geloofd werden; en dit behoord een der voornaamste waarneemingen te wezen.

In deze eygenste grond verkiestmen de plaatzen die een goede gematigheyd tusschen het droog en vogtige naauwt komen, om'er Aspergies, Spaanse Distel, Cellery &c. op te winnen, want dit soort van Planten kwynt van droogte in de al te dorre plaatzen, en verrotten in die welke al te vogtig zyn; men zaaid onder een Noorder Muur of Schutting de gantsche Zomer door Kervel, en op een tegen over het Zuyden, poot men vroege Erten in Mey, Kroplalade, in 't begin van April, mitsgaders de bebouwde grond die voor het Zuyden en Oosten open legt, gebruykt men tot Koolplanten die zig in de kweeke-ry geslooten heeft, men zaaid'er Latouwen, dat is de zoodanige die zig sluyt, om'er gedurende den Herfst en den Winter te blyven staan, tot dat men die in de Lente elders verplant.

Indien men een zeer vette en zeer vogtige grond heeft moet den Tuynier, voor al met de Plukvrugten, regt anders doen als hier boven is gezegt, aangezien dat de zeer vogtige plaatzen
indien

indien
en lugtig
voort te
zy door
verland
wals in de
moet over
&c. In an
der tyd
Saladen, E
in deze v
dere wor
in drooge
Aarde ver
water dat
moeten de
den, niet h
ten.

DE

Onderw
met
boud
opsta
hebb
staar
lang
ren

Om d

indien'er geen middel is om die droog te krygen, om te roeren en lugtig te maaken, niet goed zullen zyn, als om onkruid voort te brengen, en overzulks zyn de niet al te vogtige, het zy door haar stant, haaren aart, of door de bezorging en het verstand van den Tuynier, de beste voor alles: Men zal overzulks in de droogste plaatzen stellen het geen een gants Jaar moet overstaan, als Aspergies, Artichokken en wilde Chichory &c. In andere plaatzen moetmen zetten dat in de Zoner minder tyd vereyft om tot zyn volkomenheyt te komen, te weten Saladen, Erten, Boonen, Radys, Cellery &c. en vermits alles in deze vette en vogtige Gronden dikker en grooter als in andere worden, zo moetmen alles wyder van een planten als men in drooge Gronden doet: Men houd de Bedden en bebouwde Aarde verhevender als de Gaanderyen en Paden, op dat het water dat de Planten zou hinderen, mag affypelen, en derhalven moeten de Bedden van Aspergies, Aardbeyen, Cellery en Saladen, niet hol zyn, als dezelve in drooge plaatzen moeten wesen.

DERDE HOOFD-STUK,

VAN HET DERDE DEEL.

Onderwyzende hoe langen tyd yder Moes-plant, met nut zyne Plaats in de Moestuyn kan behouden, en welke de geene zyn die men moet opsluyten, om'er des Winters dienst van te hebben, welke men kan winnen niettegenstaande het Vriezend weer; en eyndelyk hoe lange men yder soort van Zaad kan bewaaren zonder kragteloos te werden.

Om deze stoffe wel te verhandelen, diend men vooraf en allereerst te spreken van de Planten welke van lange ge-
duur-

duurzaamheyt zyn, het zy voor datze tot haare volkomentheyt raaken, het zy terwyl datze voortgaan met te voorschyn te komen, onder deze zyn buyten bedenken de Kappers en Aspergies van den eersten rang, nademaal men de laatste niet voor dat drie of vier Jaaren zyn gezaaid geweest, of dat men die verplant heeft begint te snyden, waar na men die, mits datze een goede Grond hebben en dat menze wel bebouwen, wel tien of twaalf Jaaren mogen blyven staan, alzo het zeker is datze gedurende dien tyd rykelyk weder uyt zullen schieten, dog anders zynde, zoo moeten die spoedig uytrukken.

De Artichokken willen vernieuwd, dat is na het derde Jaar verplant werden.

De Boordfels van Alzem, Hifoop, Lavendel, Majolyn, Wynruyt, Rosmaryn, Saly, Thym &c. konnen indien haer een al te fellen Winter niet gekrenkt heeft, drie of vier Jaaren staan, wanneer men bezorgt, datze des Zomers kort werden geschooren.

De Balsem of Kost, gemusquerde Kervel, Suykerwortelen, Dragon, Zuuring, Patientie, Petercelie, Trip. Madame &c. konnen mede zeer wel drie of vier Jaaren haare plaatsen behouden: De Aardbeyen drie Jaaren; de Wilde Chichory, Pimpernel, Venkel, de Schorfonneere en gemeene Boksbaard of Salsifi, duuren 2 Jaaren. De Beet en Prey &c. duuren een gants Jaar, dat is van d'eene Lente tot d'andere.

De Bernagie, Buglossie of Ofsietong, Beetwortelen, Spaanse Distel, Wortelen, Suykerwortel, Bloemkool, Savoi-kool, Pompoenen, Hanevoet, Kampernoelje, Pistenakelen, Beet &c. beslaan haare plaatsen gemeenlyk negen Maanden te rekenen van de Lente wanneer die zyn gezaaid tot het laatste van den Herfst.

De gemeene Kervel, witte Chicory, Kers allerley Latuuen het zy om te kroppen of om die te binden, &c. beslaan haaren Grond omtrent twee Maanden. De Radys. Porcelyn en gemeene Kervel, niet langer als 5 of 6 weeken, en overzulks moct men daar van des Zomers alle 14 dagen zaayen. De vroegtydige Erten en Boonen beslaan die zes of zevten Maanden, te rekenen van de Maand November af wanneer men die poot; maar

maar de ge
Boontjes,
die geboort
ter plaatse d
uytgerukt.
Het Keer
niet tot na
Aangaan
den hebben
Distels, de
zo wilde als
als Roodc
noelje, A
strengbey
Venkel, I
pergies, Z
of door mi
nen deze zo
voorbeeld al
de Kool &c.
de Mest-bed
haare Toek
en doet opp
Blyft te
goed blyv
algemeen
vergaan;
of anders
loos te za
Meloene
weynige
Zaat van
chory v
blyft al
dan in l

maar de gemeene Erten en Boonen, mitsgaders de witte of Turkse Boontjes, maar vier of vyf. De Spenagie, wilde Salade, beslaan die geduurende den Herfst en Winter, en overzulks zaaid men die ter plaatsē daar de Planten die de Zomer over niet duuren, zyn uytgerukt.

Het Keesjenskruid word maar van Zaad gewonnen en duurd niet tot na den Winter.

Aangaande de Planten die des Winters het opsluyten van nooden hebben, dezelve zyn de Cardons, anders Spaanse of Guldē Distels, de Artichokke-Appelen, de Cellery, de Chichoryen, zo wilde als witte; dat onder de naam van Wortelen bekend is, als Roode, Geele &c. wyders de Beet; Pompoenen, Kampernoelje, Ajuyn, Look, Chalotten, en al het overige kan de strengheyt van den Winter wederstaan, te weten de Kool, de Venkel, Prey, en de Dragon, de Balsen, Citroenkruyd, Aspergies, Zuuring &c. maar dezelve schieten niet, als in de Lente of door middel van Mest-bedden, uyt; de andere Planten kennen deze soorten van bystanden, of eerder geweld niet; Als by voorbeeld alle de Wortelen, de Knoflook, de Ajuyn, Look en de Kool &c. voegd hier by dat men door het eygenste middel van de Mest-bedden, geduurende de koude de kleyne Latuuw met haare Tockruyden van Kers, Kervel, Balsen &c. voortteeld en doet opgaan.

Blyft nog over te weeten hoe veel tyd yder soort van Zaad kan goed blyven; om hier op te antwoorden is te weeten, dat in het algemeen de meeste Zaaden in een Jaar of ten hoogsten in twee vergaan; en overzulks moet men maken altyd nieuwe te hebben, of anders loopt men gevaar van in het Voorjaar of Lente vrugtelooos te zaayen; buyten de Erten, de Boonen en de Zaaden van Meloenen, Komkommers, Pompoenen, Kampernoelje, zyn'er weynige die als deze 8, 9 of 10 Jaaren kunnen goed blyven: Het Zaat van Bloemkool is drie of 4 Jaaren goet; dat van allerley Chichory vyf of zes; van alle de Zaaden is'er geen dat minder goed blyft als van de Latuuwen, egter is dat het tweede Jaar beter dan in het eerste, maar in het derde deugt het niet meer.

E Y N D E.

P

LYST

LYST van meest alle SOORTEN van SAAD-
BLOEMEN, welke kunnen sonder Uytbroeying
groeijen, en sommige hoog of wild wasschende zyn,
en de andere laag, of kleyne bloemen geven, de mee-
ste, het eerste Jaar, bloem geeven, en eenige wey-
nige het tweede Jaar.

A donis, flos, hortensis, atro rubente flore minore.	Antirrhinum arvense, of Leeu- webekjes roode bloem.
_____ luteo, vel ful- phureo, minore.	_____ witte.
Achia, of Spaanse lange peper.	_____ purpure.
Alcea Veneta, folio lacinato, purpureo.	Ambretten dubbelde geele.
_____ albo flore intus nigro & aurantio.	_____ purpere of peerse.
Althea Veneta vesicaria.	_____ witte.
Amaranthus maximus, rubro.	Africanus, vel Tagetus, au- rantio, of dubbelde geele, of Boeremutten.
_____ atro rubente.	_____ luteo, fistuloso, of geele met de trompetjes.
_____ Major paniculis surrectis coccineis rubro.	_____ sulphureo fistuloso.
_____ purpureo.	_____ Indicus minimus, sericeo flore, oblitus hirsu- tie, of Tunetaan, of Flu- weel Afrikaan.
_____ argenteo.	Aster africana, Jacobæ folio, purpureo.
_____ Cristatus, aurantio flore.	_____ Conyfoides, luteo.
_____ Driccouleur, folio va- riegato.	_____ Ramosus canadensis, albo.
Amarantoides globosus capitu- lus, folio Lychnides, pur- pureo, moet uytgebroeyt worden.	Astragalus filiquis triangularis, albo.
Anagallis Monelli major, phæ- nico flore cæruleo.	_____ stellatus, luteo.
_____ minor purpu- rascente cæruleo.	_____ monspeliense, procum- bens, luteo corniculis re- flexis.
_____ minor carne rubente.	

Atri-

- Atriplex hortensis** rubro.
 ——— nigricans.
 ——— albo, seu pallido
 virens.
Balsamina, luteo, sive noli me
 tangere, of Eiselkom-
 kommer.
 ——— femina, rubro.
 ——— albo.
 ——— carneo.
 ——— coccineo.
 ——— purpureo.
 ——— variegato, rubro
 & albo.
 ——— variegato, pur-
 pureo & albo.
Bellis africana, coronopi folio,
 capitulo aphylo luteo.
Bilsenkruyd.
Blattaria, witte bloem, twee-
 jarige plant.
 ——— folio lacinato, luteo,
 biennis.
 ——— lusitanica, amplo luteo.
Bulbonac, seu *Viola lunaris*,
 albo.
 ——— major,
 purpureo.
Calbassus, alderley soort, de
 kleynste de raarste ge-
 spikkeld.
Caltha, seu *Calendula humilis*
 hortensis of goudblo.m,
 ruffo pleno flore.
 ——— maxima polyanthes.
Caltha major, proliferis floribus
Calendula humilis africana, flo-
 re intus albo, foris viola-
 ceo simplici.
Campanula pentagonia, purpu-
 reo.
 ——— albo.
 ——— perfoliata.
Carindum indicum, nasturtii
 sapore seu *Nasturtium in-*
dicum, majus, luteo.
 ——— majus, rubro.
 ——— variegato.
 ——— minus, luteo.
 ——— minus, sulphureo.
Carduus Mariae foliis ex albo
 maculatis, purpureo.
Carthamus, seu *Cnicus Sativus*,
 of wilde Saffraan, croceo
 flore.
 ——— sive *Attractylis*, luteo.
Caryophyllus chinensis, flore pul-
 cherrimo.
 ——— hortensis major, omni-
 um colorum.
 ——— barbatus, rubro.
 ——— variegato.
Chondrilla rara.
Chrysanthemum, dubbelde,
 geele.
 ——— witte.
 ——— swavelcouleur.
 ——— halv wit, halv
 geele.
 ——— folio matricario.
Consolida regalis, vel *Delphi-*
num, pleno albo.
 P 2 Con.

- Confolida regalis, pleno incarnato.
 — — pleno purpureo.
 — — pleno cæruleo.
 — — pleno pallido variegato.
 — — Anglica, albo pleno.
 — — cæruleo pleno.
 — — carneo pleno.
 — — carneo purpureo maculata pleno.
 — — purpureo, maculata pleno nigro.
 — — pallido, maculata purpureo pleno.
 Convolvulus indicus major, albo.
 — — major, purpureo.
 Convolvulus peregrinus humilis, five Flos Principis, magno cæruleo.
 — — albo.
 — — variegato.
 — — minore cæruleo.
 Conyza africana latifolio, flore aureo.
 — — argenteo flore.
 Corona Solis, of Sonnebloem groote geele bloem, swart laat.
 — — sulpher couleurde.
 — — dubbelde swavelcouleur.
 — — goudgeele dubbelde.
- Cridum Marinum, cæruleo.
 Cyanus orientalis adoratus, albo.
 — — purpureo.
 — — luteo.
 — — variegato.
 Cyanus segetum, of Koorebloem alderhande couleurren.
 — — minor, incarnato.
 — — atro purpurafcente.
 — — albo fundo carneo.
 — — albo fundo purpureo.
 Cynoglossum sempervirens, tweejaarig.
 — — marinum, cæruleo.
 Digitalis, purpureo, tweejaarig.
 — — carneo, tweejaarig.
 — — albo intus maculato.
- Echium creticum latifolio, cæruleo.
 Ferrum equinum.
 Fænum græcum.
 Fumaria neapolitana, flore subflavescente, in summo floris, nigro.
- Geranium, flore, cæruleo, femine nigro.
 — — muscatum.
 Gnaphalium umbellatum minimum.
 — — vulgare majus.
 — — vulgare minus.
- Gra

- Gramen tremeluin majus. Lathyrus fructu florequo albo.
 — minus parva pani- — fativus, purpureo.
 cula. — ochri filiquis, cæruleo.
Hediferum clypeatum, albo. — angusti folio, albo & ru-
 — suave rubente. — bro vario.
 — annuum, pur- — angusti folio, semine ro-
 pureo. — tundo, flore rubello.
Hieracium, calyce barbato, albo. — angustissimo folio, semi-
 — sulphureo. — ne anguloso.
 — albo medio Lavendula dissecto folio, blaauw,
 nigro. — tweejarige.
 — luteo me- — witte, twee-
 dio nigro. — jarige.
 — folio dentis Leucoum annuum, purpureo.
Leonis obtuso, majus. Linaria americana maxima, pur-
 — folio, caule — pureo.
 & calyce hirsuto. — triphilla, albo.
Horminum fativum coma rubra. — cæruleo, rictu luteo.
 — purpureo vi- — pumila supina lutea.
 olaceo. — minor purpureo.
 — lavendulæ Linum fativum, cæruleo.
 flore. — africanum latifolium, cæ-
Hyoſcyamus creticus major, ruleo.
 luteo. — umbilicatum seu pellica-
 — variegato. — tum, vel omphalodes lu-
 — sitanica.
Jacéa cyanoides, caule alato. Lotus tetragonobulus, rubro.
 — echinate capite, — rubro, folio varic-
 purpureo. — gato.
 — filiquis ornithopo-
 dii.
Lagopis major, seu trifolium Lupinus peregrinus major, cæ-
 arvenſe, rubro. — ruleo variegato.
Lathyrus ficulis, variegato odo- — carneo variegato.
 rato. — sylvestris, cæruleo.
 — tingitanus, flore amplo — luteo.
 rubro. — fativus, albo.
 — hispanicus, luteo.

- Lapinus Indicus minor**, cæruleo.
 — angustissimo folio.
Lychnis chalcædonica flore simplici incarnato.
 — — — miniato.
 — — — segetum perfoliata, rubro.
 — — — Meridionalium, albo.
 — — — Vicosâ, foliis inferioribus bellidis, carneo & rubro.
 — — — latifolio, levis purpureo.
 — — — albo.
 — — — Cretica minor, variegato.
 — — — hirsuta anglica, versicolor.
Lycopersicum, vel pomum amoris maximo fructu rubro sulcato.
 — — — fructu majore rotundo.
 — — — luteo.
 — — — minore luteo.
Lysimachia corniculata, virginiana non paposa, minor.
 — — — sulphureo.
Malva silvestris, folio sinuato, flore albo.
 — — — Betica, roseo.
 — — — Crispa.
 — — — Indica purpureo.
Mervelje de Peru, rubro.
 — — — albo.
 — — — flavo seu sulphureo.
 — — — variegato.
Melilotus italica, luteo.
 — — — major, adorado violaceo
 — — — germanica, albo, tweejarige.
Melissa, peregrina, cæruleo.
 — — — albo.
Moldavica orientalis, folio betonicae magno flore violaceo.
 — — — folio salicis, parvo cæruleo.
 — — — minima, folio ocymi, purpurascete.
Nasturtium orientale.
Nigella latifolio, flore majore simplici cæruleo.
 — — — flore majore simplici albo.
Nigella Bohemica, flore pleno purpureo.
 — — — albo.
 — — — flore minori simplici caudido.
Nigella arvensis, cornuto.
 — — — cretica, semine odorato.
 — — — yel Nardus, of Justertjes in 't hayr, heemelsblauwe coulcurde bloem.
 — — — orientalis, flore flavo, semine alato piano.
Ochrus semine atro.
Papaver hortense, groote dubbelde, purpere bloem. Pa-

- Papaver hortense**, witte.
 — — lyfcouleur.
 — — swartagtig purper.
 — — roode, ruyg blad.
 — — gepicoteerde rood en wit.
Papaver spinosum, luteo simplici.
 — — luteo duplici.
Papaver Rio seu erraticum flore pleno purpureo.
 — pleno roseo.
 — rubro pleno.
 — rubro in margine, albo pleno.
 — pleno albo.
 — variegato pleno.
 — sulphureo pleno.
Papaver corniculatum phæniceum, hirsutum.
Pellicinus vulgaris.
Phaseolis indicus flore puniceo, fructu nigro.
 — — flore & fructu variegato.
 — — flore & fructu candidifimo.
Petarmica five **Xeranthemum**, duplici albo.
 — — purpureo, duplici.
Ranunculus stellatis echinatis creticus.
Reseda vera, albo.
Ridderspooren alderley couleuren, dubbelde bloemen.
- Scabiosa peregrina**, flore variegato.
 — — atro purpureo.
 — — rubro.
 — — pallido.
 — indica prolifera.
 — Hispanica.
 — Anglicana, semine major.
Speculum Veneris, majus, purpureo.
 — — minus, rubente.
Scorpioides major filiqua crassa.
 — minor filiquis asperis.
 — postulacæ folio.
Sonchus tingitanus folio papaveris.
 — asper lacinatus creticus.
 — orientalis lactucæ folio.
- Thlaspi creticum umbellatum**, purpureo.
 — — — albo.
 — — — rubro.
 — — — minor, albo.
 — — peregrinum capsula cordata.
Thlaspidium annuum pallido luteo.
Tordylium minus Syriacum.
Tragopodon æstivum, purpureo.
 — — flore obsoleto purpureo.
- Valeriana** foliis calcitrapæ.
Valerianella minor umbellata.
 — — semine stellato.

Ver:

Verbascum femina, luteo, twee-	Violetten witte.
jarige.	- - - roode.
- - - annum, luteo.	- - - purpere of peerse.
- - - annum, albo.	- - - bonte.
Vicia, caeruleo.	- - - lyfcoleurde.
- - - albo.	- - - gedelyn.
Viola tricolor repens hortensis.	Xanthium Canadense.
Urtica Romana, five mas pi-	
lulas gerens.	

F I N I S.

VER

PEE

Met aan

Als mede

WYNGAA
PERSIKKE
ABRIKOO
PRUYME

BLO

Het welk

Stekende rot
keu

Den Tw

By JO

VERMEERDERT EN VERNIEUWD
REGISTER
Van meest alle de Soorten van
PEEREN en APPELEN,

Met aantooning, op welke tyd dat yder in hun Soort
volkoomen regt Ryp zyn.

Als mede een AANTEKENING van de soorten van
WYNGAARDEN.   KERSSEN.   HAASENOOTEN.
PERSIKKEN.   VYGEN.   MISPELEN.
ABRIKOOSSEN.   MOERBESIEN,   KRUYSBEYEN.
PRUYMEN.   OKKERNOOTEN,   AALBESSEN.

Als mede
BLOEMBOOMEN, BOOMGEWASSEN, of
WILDE PLANTAGIE,

Het welk noyt so accuraat op deese ordre en manier is gezien.

*Streckende tot Saamenhang en Byvoegzel aan de Nieuwe en Naauw-
keurige NEEDERLANDSE HOVENIER.*

Den Tweeden Druk, meer als een derde vermeerderd.

Te LETDEN,
By JOH: ARN: LANGERAK. 1721.

VORWORT

AN DEN LEHRER

UND SCHÜLER

VON DER UNIVERSITÄT

WÜRZBURG

BEI DER UNIVERSITÄT

DRUCKT

UND VERLEHRT

BEI DER UNIVERSITÄT

WÜRZBURG

1812

VERLAG

DES VERLEHRS

UND DRUCKERS

AN DER UNIVERSITÄT

WÜRZBURG

V

HE

F

D

De
ten va
gegroe
exquis